

MEZINÁRODNÍ VZTAHY / CZECH JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS

Vydává Ústav mezinárodních vztahů, v. v. i.

Redakční rada: Ioannis Armakolas, Pavel Barša, Jozef Bátora, Dimitar Bechev, Florian Bieber, Oldřich Bureš, Ondřej Císař, Jan Drahekoupil, Petr Drulák, Rick Fawn, Simona Guerra, Tim Houghton, Ondřej Horký-Hlucháň, Jan Hřích, James Ker-Lindsay, Petr Kopecký, Vincenc Kopeček, Zuzana Lehmannová, Dan Marek, Viacheslav Morozov, Markéta Pitrová, Karolina Pomorska, Jan Růžička, Monika Sus, Ann Towns, Milada Anna Vachudova, Šárka Waisová, Tomáš Weiss, Jiří Zemánek, Štěpánka Zemanová

Předseda: Jan Karlas

Šéfredaktor: Tomáš Dopita, dopita@iir.cz

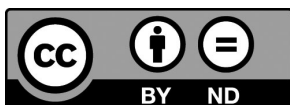
Zástupce šéfredaktora: Jan Kovář, kovar@iir.cz

Editorka recenzí: Míla O'Sullivan, osullivan@iir.cz

Koordinátor odborných akcí: Jan Daniel, daniel@iir.cz

Redakce: Daniela Iwashita

Články uveřejněné v tomto časopise jsou abstrahovány či indexovány v následujících databázích: Scopus, ERIH PLUS, Central and Eastern European Online Library (C.E.E.O.L.), Political Science Complete (EBSCO), CSA Worldwide Political Science Abstracts (ProQuest), International Bibliography of the Social Sciences (ProQuest), International Political Science Abstracts / Documentation Politique Internationale (SAGE), Česká národní bibliografie (Národní knihovna ČR), World Affairs Online (Fachinformationsverbund Internationale Beziehungen und Länderkunde) a Directory of Open Access Journals (DOAJ).

Toto dílo podléhá licenci *Creative Commons Uvedte původ – Nezpracovávejte* 4.0. Licenční podmínky jsou dostupné na adrese <http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>.

Adresa redakce: Nerudova 3, 118 50 Praha 1. Telefon šéfredaktora: 251 108 140, telefon redakce: 251 108 141, fax: 251 108 222, internetová adresa: mv.iir.cz

Předplatné a objednávky vyřizuje redakce. Odbytové oddělení – telefon: 251 108 107, e-mailová adresa: eshop@iir.cz

Tiskne Petr Dvořák – Tiskárna, Dobříš.

Časopis vychází čtyřikrát ročně. Cena výtisku 95 Kč, roční předplatné 285 Kč, roční předplatné pro Slovenskou republiku 18,92 €.

Vydává Ústav mezinárodních vztahů, v. v. i., www.iir.cz

VÝZKUMNÉ ČLÁNKY

Jan Karlas

Podávání národních zpráv v rámci lidskoprávních smluv: analýza hlavních univerzálních smluv 5

Josef Mlejnek

Provázanost náboženství a nacionalismu v zápasu o autokefalitu ukrajinské pravoslavné církve 28

Nikita Odintsov

Nabucco unášený Jižním proudem: Byla sekuritizace ruského plynovodu úspěšná? 49

RECENZE

Sachs, Jeffrey D.: *A New Foreign Policy: Beyond American Exceptionalism*.1st edition. New York: Columbia University Press, 2018, 272 s.,

ISBN-10: 023118848X, ISBN-13: 978-0231188487.

(*Michal Bula*) 70

Karel Černý: *Velká blízkovýchodní nestabilita: Arabské jaro, porevoluční chaos a nerovnoměrná modernizace 1950–2015*.

1. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2017, 577 stran,

ISBN 978-80-7422-541-7 (signatura knihovny ÚMV 62 262).

(*Lubomír Zvada*) 74

Václav Hubinger: *Diplomatické Theatrum mundi*.

1. vydání. Praha: Epoque, 2017, 258 stran,

ISBN 978-80-7557-062-8 (signatura knihovny ÚMV 62 256).

(*Petr Skalník*) 79

Václav Šmejkal (ed.) a kol.: *Evropská unie po brexitu: Právně-institucionální aspekty evropské integrace*.

1. vydání. Praha: Walter Kluwers, 2018, 223 stran,

ISBN 978-80-7598-098-4.

(*Jarolím Antal*) 84

Petr Sedláček: *Mezinárodní měnový systém a globální finanční krize*.

1. vydání. Praha: Professional Publishing, 2018, 232 stran,

ISBN 978-80-88260-18-9.

(*Jan Prokeš*) 87

Lucie Jírů: *Vliv šúitského duchovenstva na politiku a společnost*.

1. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny a Metropolitní univerzita v Praze, 2017, 151 stran,

ISBN: 978-80-7422-521-5 (signatura knihovny ÚMV 62 327).

(*Karel Černý*) 91

Martina Ponížilová: *Regionální řád a mocnosti Blízkého východu: Formování blízko-východního řádu na pozadí soupeření regionálních mocností v letech 1945–2015.*

1. vydání. Praha: Dokořán, 2016, 295 stran,

ISBN 978-80-7363-813-9 (signatura knihovny ÚMV 61 981).

<i>(Radka Havlová)</i>	96
KNIHOVNA Ústavu mezinárodních vztahů	99
RESUMÉ v českém jazyce	102

Podávání národních zpráv v rámci lidskoprávních smluv: analýza hlavních univerzálních smluv

JAN KARLAS

National Reporting in the Framework of Human Rights Treaties: Analysis of the Core Universal Treaties

Abstract: The key input into the monitoring of the implementation of universal human rights treaties is provided by national implementation reports. In spite of the importance of these reports, there is a large variation in the quantities of these reports submitted by individual states. The existing research on this issue is considerably limited, especially in its empirical scope. This text tests several explanatory hypotheses offered by the contemporary literature on the participation of states in human rights treaties and on the external transparency of states. The empirical analysis carried out in the text involves the most recent data related to the core universal treaties. This analysis reveals that the explanatory factor that is by far the most statistically and substantively significant for the examined topic is the level of report submission for each region.

Keywords: Human rights, international cooperation, United Nations, theories of international relations.

DOI: <<https://doi.org/10.32422/mv.1604>>, článek publikován online 16. května 2019.

K důležitým povinnostem smluvních stran v rámci některých univerzálních lidskoprávních smluv¹ náleží také povinnost předkládat pravidelné zprávy o implementaci smluvních závazků na národní úrovni (OHCHR 2018a; Scheinin 2007; Zimmermann 2007). Skutečnost, že určitý stát na sebe vezme závazky vyplývající ze smlouvy, automaticky neznamená, že tyto závazky bude v praxi naplňovat. Mezi státy, které univerzální smlouvy ratifikovaly, najdeme i represivní režimy (von Stein 2016; Vreeland 2008). V některých případech také může implementace lidskoprávních závazků selhat proto, že stát nemá dostatečnou administrativní kapacitu (Cole 2015). Právě kvůli možnosti, že lidskoprávní smlouvy nemusejí být ve větším počtu účastnických zemí dostatečně implementovány, mají národní zprávy o implementaci značný význam. V prvé řadě přinášejí informace o tom, do jaké míry daný stát svoje závazky plní a případně v jakých oblastech existují v národní politice nedostatky (Chayes – Chayes 1995: 135–153; Keohane 1984). Skutečnost, že jejich politika je kontrolována na mezinárodní úrovni, může rovněž jednotlivé země motivovat k tomu, aby se snažily svoje závazky dodržovat. Kromě poskytování informací tak podávání zpráv může přispět i ke zvýšení míry implementace smluv na národní úrovni (Baldez 2018; Krommendijk 2015).

Navzdory důležitosti národních zpráv smluvní strany své povinnosti týkající se dodávání těchto zpráv často nedodržují. V prvé řadě nezděná dochází k tomu, že pravidelná národní zpráva není příslušným státem vůbec dodána. Dále i zprávy, které dodány jsou, jsou velmi často poskytovány s velkým zpožděním, které v některých případech trvá dokonce několik let. Nicméně míra dodržování této základní informační povinnosti se velmi liší napříč jednotlivými státy. Některé země předkládají požadované zprávy vždy a jen s relativně malým zpožděním. Naopak řada jiných zemí značnou část zpráv, které měly v minulosti za úkol předložit, nedodala. Vzhledem k těmto skutečnostem vyvstává otázka, do jaké míry jednotlivé účastnické státy odevzdávají své pravidelné zprávy v rámci univerzálních lidskoprávních smluv. Důležitost této otázky spočívá v tom, že pravidelné zprávy vytvářejí základ procesu, při němž se monitoruje a kontroluje naplňování závazků. Tato otázka je však současně zajímavá vzhledem k tomu, že dodání zprávy není dobrovolnou aktivitou. Jde o závazek, který je smluvní strana povinna plnit. Proto je pozoruhodné, že se míra plnění této povinnosti napříč jednotlivými zeměmi podstatně liší.

Dosavadní výzkum otázky, proč různé státy k podávání národních zpráv požadovaných univerzálními lidskoprávními smlouvami přistupují tak odlišně, je dosud velmi omezený. Zatím existují pouze dvě práce, které se snaží tuto otázku vysvětlit s využitím obecnějších teoretických poznatků a zároveň na základě kvantitativních dat. První z nich analyzuje dodávání zpráv ve čtyřech vybraných smlouvách v letech 1996 až 2006 (LeBlanc – Huibregtse – Meister 2010). Autoři docházejí k závěru, že rozdíly v tom, jak státy svoji informační povinnost plní, vyplývají především z jejich odlišné administrativní kapacity. Druhá z uvedených prací zkoumala dodávání zpráv pouze v rámci jedné smlouvy, konkrétně Úmluvy proti mučení (Creamer – Simmons 2015). Podle zjištění autorek ovlivňuje dodávání zpráv především tři faktory. Jedním z nich je imitace regionálního vzorce chování týkajícího se odevzdávání zpráv. V jeho důsledku se to, kolik zpráv stát odevzdá, blíží průměrné úrovni podávání zpráv v daném regionu. Dalším faktorem je institucionální kapacita státu vyjádřená existencí národní instituce pro uplatňování a ochranu lidských práv v dané zemi (podrobněji viz též Creamer – Simmons 2013). V neposlední řadě podle autorek hraje roli i míra podpory státu ochraně lidských práv vztahujících se k analyzované smlouvě.

Obě uvedené práce sice přinášejí cenné poznatky, ale zabývají se pouze vybranými smlouvami. Nepostihují tedy to, jak probíhá odevzdávání zpráv napříč všemi hlavními univerzálními smlouvami. Práce kolektivu vedeného LeBlancem je v tomto ohledu sice komplexnější, ale data, která pokrývá, končí rokem 2006. Ve snaze posunout výzkum uvedené otázky v tomto textu předkládám dosud nekomplexnější analýzu dodávání pravidelných národních zpráv v rámci univerzálních lidskoprávních smluv. Cílem textu je provést kvantitativní rozbor a zahrnout pozorování ze všech smluv, pro které jsou dostupná data. Na rozdíl od dat použitých ve výše uvedených pracích tento soubor pokrývá dodávání zpráv ve všech hlavních univerzálních lidskoprávních smlouvách, s výjimkou dvou smluv pro které existuje jen velmi malý počet pozorování.² Analyzovaná data pocházejí z let 2005 až 2015, tedy z nejnovější doby. V teoretické rovině vycházím z širší literatury, která se věnuje jak ratifikaci lidskoprávních smluv a dodržování jejich závazků, tak vnější transparentnosti států. Na základě této literatury formuluji celkem čtyři základní teoretické hypotézy týkající se zkoumané otázky. Tyto hypotézy zdůrazňují možný vliv čtyř následujících vysvětlujících faktorů: 1) podpory státu mezinárodní spolupráci v oblasti lidských práv vyjádřené mírou jeho demokracie; 2) národní administrativní kapacity; 3) míry integrace země do světové společnosti vyjádřené zastoupením státu v mezinárodních organizacích; a 4) úrovně dodržování povinnosti odevzdávat zprávy v regionu, do kterého stát patří. Tyto hypotézy testuji s využitím kvantitativního datového souboru.

V první části textu popisují dodávání národních zpráv v kontextu širšího procesu monitorování v rámci lidskoprávních smluv. Druhá část textu představuje teoretické hypotézy.

Třetí část textu se věnuje deskriptivní analýze. Čtvrtá část představuje výsledky testování hypotéz. V závěru textu shrnují jeho hlavní zjištění.

PODÁVÁNÍ ZPRÁV V RÁMCI UNIVERZÁLNÍCH LIDSKOPRÁVNÍCH SMLUV

Podávání národních zpráv v lidskoprávních smlouvách probíhá jako součást širšího procesu monitorování. Monitorování představuje jeden ze základních nástrojů mezinárodní spolupráce, a to nejen v oblasti lidských práv. Můžeme ho definovat jako proces, který se zaměřuje na získávání a vyhodnocování informací o tom, jak účastnické státy implementují a dodržují příslušné mezinárodní dohody (Joachim – Reinalda – Verbeek 2007: 8–9; Rittberger – Zangl 2006: 108). Mezi prvky dohody, které monitorování sleduje, patří v prvé řadě závazky smluvních stran. Dále k nim však mohou patřit i jakékoliv další prvky, jež jsou obsahem dohod nebo s dohodami souvisejí. Může jít především o cíle dohod nebo o pravidla, která dohody stanovují. Jak již naznačila samotná definice monitorování, musíme dále rozlišovat mezi implementací a dodržováním (*compliance*) jako dvěma rozdílnými aspekty jednání států, jež mohou být předmětem monitorování (Raustiala – Slaughter 2002: 539; Victor – Raustiala – Skolnikoff 1998: 1–8). Implementace označuje proces, jehož prostřednictvím národní vlády zavádějí závazky, které na sebe vzaly na mezinárodní úrovni, do národní politiky a národního práva. Implementace tak může zahrnovat přijímání a úpravu zákonů, následně prosazování jejich dodržování anebo vytváření nových institucí. Naproti tomu dodržováním se rozumí soulad mezi jednáním státu (jeho vlády anebo případně i dalších subjektů) a příslušnými závazky státu, případně cíli a pravidly související dohody. Toto rozlišení je podstatné i proto, že řádná implementace nemusí být vždy doprovázena dodržováním smluv. Může dojít k situaci, kdy vláda formálně přeneše příslušné závazky do domácí legislativy, aniž by pak současně byly plně dodržovány. Totéž může platit i obráceně. Teoreticky je možné se setkat s případy, kdy závazky v praxi dodržovány jsou, přestože neproběhla jejich zcela vyhovující implementace.

Monitorování zpravidla probíhá v rámci mezinárodní instituce podporující fungování příslušné dohody.³ Obecně může zahrnovat tři následující standardní aktivity: podávání zpráv (*reporting*), posuzování (*reviewing*) a ověřování (*verification*; viz Joachim – Reinalda – Verbeek 2007: 9; viz též Dai 2002; Jo 2008; Seibel 2013). Podávání zpráv zahrnuje předkládání zpráv, zpravidla o implementaci vykazované posuzovaným státem, anebo dodržování závazků z jeho strany, v rámci příslušné mezinárodní instituce. V řadě případů tyto zprávy sestavují přímo dotčené státy. V některých případech je však jejich vytváření svěřeno sekretariátům příslušných mezinárodních institucí anebo pověřeným odborníkům. Některé mezinárodní dohody doplňují podávání zpráv jejich následným posuzováním. V posuzovacím procesu se vyhodnocují informace obsažené v dodaných zprávách. Způsob posuzování je v jednotlivých mezinárodních institucích upraven různě. V některých z nich ho provádějí představitelé smluvních stran příslušné dohody. Posuzování ale může být opět svěřeno úředníkům instituce, která smlouvu administrativně zaštiťuje, anebo pověřeným odborníkům. Některé instituce rovněž provádějí ověřování informací obsažených ve zprávách, a sice v případech, kdy zprávy o svém jednání vytvářejí přímo dotčené státy.

Univerzální lidskoprávní smlouvy využívají první dva z výše zmíněných nástrojů, tedy podávání zpráv a posuzování (viz například OHCHR 2018a; Zimmermann 2007: 22–37). Zprávy o implementaci v rámci těchto smluv připravují přímo jednotlivé smluvní strany. Podávání zpráv však není vyžadováno u všech univerzálních lidskoprávních smluv. To dokládá podrobnější analýza, kterou provedla Jana von Stein (von Stein 2018). V této analýze autorka vychází z toho, že existuje celkem 28 mezinárodních smluv a dohod, které mají univerzální charakter.⁴ Jen necelá polovina z nich, celkem dvanáct smluv a dohod, požaduje po svých účastnických státech, aby předkládaly pravidelné zprávy. Nicméně povinnost podávat zprávy je zakotvena ve všech devíti takzvaných hlavních univerzálních lidskoprávních smlouvách (*core instruments*; OHCHR 2018b). Těmito smlouvami jsou:

1) Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech (*International Covenant on Economic, Social, and Cultural Rights – ICESCR*); 2) Mezinárodní pakt o občanských a politických právech (*International Covenant on Civil and Political Rights – ICCPR*); 3) Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen (*Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women – CEDAW*); 4) Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace (*International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination – ICERD*); 5) Mezinárodní úmluva o ochraně práv všech migrujících pracovníků a členů jejich rodin (*International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families – ICMW*); 6) Mezinárodní úmluva pro ochranu osob před nuceným zmizením (*International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance – CPED*); 7) Úmluva o právech dítěte (*Convention on the Rights of Child – CRC*); 8) Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (*Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment – CAT*); a 9) Úmluva o právech osob se zdravotním postižením (*Convention on the Rights of Persons with Disabilities – CRPD*).

Pokud jde o obsahovou náplň zpráv, například ICCPR stanoví, že účastnické země mají informovat o opatřeních, která přijaly za účelem naplnění práv stanovených v této smlouvě, a rovněž o pokroku dosaženém při skutečném naplňování těchto práv (ICCPR 1966: čl. 40). Další klíčové smlouvy vymezují náplň zpráv v zásadě obdobně. Vždy zmiňují jako předmět zpráv legislativní a další opatření přijímaná na národní úrovni a dosažený pokrok při dodržování lidských práv v dané oblasti. Zprávy jsou podávány jednotlivými státy periodicky. Smlouvy obvykle stanovují povinnost každé smluvní strany předložit výchozí zprávu do roka od vstupu smlouvy v platnost (případně po přistoupení státu ke smlouvě). Napříč jednotlivými smlouvami se rozšířila praxe, že zprávy nejsou podávány jednotlivými státy v pevném intervalu, ale v termínech stanovených pro ně individuálně implementačními výbory příslušných úmluv.

Úkolem druhého nástroje monitorování, tedy posuzování, je vyhodnotit informace podané ve zprávách. Pro posuzování v rámci hlavních univerzálních lidskoprávních smluv je typické, že ho provádějí výbory smluv (viz například Scheinin 2007). Ty byly zřízeny právě i za účelem dohledu nad implementací smluv a skládají se z nezávislých odborníků volených smluvními stranami. Výbory probírají zprávy na svých pravidelných zasedáních. Tímto způsobem se posuzuje implementační úsilí a výsledky jednotlivých účastnických států.⁵ Ve většině výborů existuje praxe, podle níž před projednáváním zprávy předají posuzovanému státu seznam otázek, které budou projednávány (takzvaný *list of issues*). Zprávy jsou následně projednávány v rámci veřejných slyšení na zasedáních výborů, která trvají několik hodin. Projednávání probíhá za přítomnosti posuzovaného státu, který na zasedání odpovídá na otázky vznesené vůči němu výborem. Důležité je, že celý proces posuzování zprávy končí i formálním závěrem přijímaným výborem. V tom výbor shrnuje své poznatky o implementaci příslušných závazků v posuzovaném státě.

Podávání zpráv pomáhá zmírňovat dva problémy, které vytvářejí překážky pro mezinárodní spolupráci jak v obecné rovině, tak v oblasti lidských práv. Těmito problémy jsou nejistota a riziko nedodržování závazků. V přirozených podmínkách anarchického mezinárodního systému, který by zcela postrádal mezinárodní instituce, by státy vzájemně neměly dostatečné informace o tom, do jaké míry dodržují společně dohodnuté závazky (Dai 2002: 408–409; Keohane 1984: 92–96). Tuto situaci vystihuje právě koncept nejistoty, chápaný jako nedostatek informací jednoho státu o jednání ostatních států. Negativní důsledky nejistoty dále posiluje riziko nedodržování závazků (Hasenclever – Mayer – Rittberger 1997: 30–31). Některé státy mohou mít tendenci lidskoprávní závazky nedodržovat. Může se tak dít v případech, kdy tyto závazky na sebe vzaly nikoliv kvůli nim samým, ale z jiných důvodů (například pokud z prestižních důvodů nechtějí zůstat mimo důležitou univerzální smlouvu). Za těchto podmínek plní podávání zpráv, spolu s monitorovacím

procesem jako celkem, dvě důležité funkce (Chayes – Chayes 1995). Jednou z nich je zmiřování nejistoty. Tím, že jednotlivé smluvní strany pravidelně informují prostřednictvím zpráv o implementování závazků, snižují nejistotu ostatních aktérů. Tuto nejistotu dále snižuje i posuzování a vyhodnocování podaných informací. Vedle toho procedura podávání zpráv může státy motivovat i k většímu dodržování jejich závazků. Stát, kterému není lhostejná jeho mezinárodní reputace, se totiž chce vyhnout tomu, aby se na mezinárodní úrovni prezentovalo či diskutovalo o tom, že jeho implementační úsilí není dostatečné.

TEORETICKÝ RÁMEC

V následující části textu představím teoretické hypotézy, které nabízejí možné odpovědi na otázku, proč existují rozdíly mezi účastnickými státy univerzálních lidskoprávních smluv v podávání pravidelných implementačních zpráv. Tyto hypotézy vycházejí z existující literatury týkající se účasti v mezinárodních lidskoprávních smlouvách a dodržování závazků z nich vyplývajících, jakož i z prací věnujících se transparentnímu chování států na mezinárodní úrovni. První z těchto hypotéz staví na převažujícím názoru na ratifikaci lidskoprávních smluv a dodržování jejich závazků. Tento pohled v zásadě odpovídá racionalistickému přístupu, podle nějž se státy snaží uplatňovat vlastní zájmy. Podle něj státy přistupují k lidskoprávním smlouvám tehdy, pokud podporují cíle těchto smluv a chtějí je implementovat (Hathaway 2002; Simmons 2009). I míra dodržování závazků se v tomto pojetí odvíjí od zájmů států. Platí, že čím větší má daný stát zájem na naplnění příslušných cílů, tím více bude své závazky dodržovat. To se vztahuje i k odevzdávání zpráv (Creamer – Simmons 2015: 590; LeBlanc – Huibregtse – Meister 2010: 795–796; Mitchell 1998). Státy podporující příslušnou smlouvu totiž mohou předloženi zprávy využít jako možnost projevit svůj závazek. Současně ho mohou využít i k posílení své reputace tím, že doloží, že dodržují ustanovení smlouvy.

Zároveň se vždy najdou i země, které ke smlouvě přistoupily proto, že nechtějí zhoršit svou reputaci neúčastí na smlouvě. Jejich pragmatický přístup se nicméně pravděpodobně projeví v souvislosti s dodržováním závazků. Tyto země, které cíle smlouvy ve skutečnosti výrazněji nepodporují, nebudou svoje závazky systematicky dodržovat. To se může projevit mj. i jejich menší důsledností při dodržování povinnosti odevzdávat pravidelné zprávy.

Jako faktor pro bližší určení pravděpodobné podpory lidskoprávním smlouvám a dodržování jejich závazků se jednoznačně nabízí míra demokracie v příslušné zemi (Creamer – Simmons 2015; Cole 2005: 475; Cole 2009: 573; LeBlanc – Huibregtse – Meister 2010: 795–796; Simmons 2009). Je namístě očekávat, že právě demokratické země budou nejvíce podporovat lidskoprávní smlouvy a budou tyto smlouvy ratifikovat a dodržovat jejich ustanovení. Pokud aplikujeme toto pojetí na odevzdávání zpráv, mělo by platit, že tyto zprávy budou důsledně předkládat především státy, které dosahují vysoké míry demokracie. Základní smysl lidskoprávních smluv, tedy zajištění ochrany lidských práv, by měl být obecně blízký právě demokratickým státům. Stejně tak by tyto státy měly být motivovány k plnění informačních povinností proto, že zpravidla implementují závazky vyplývající z lidskoprávních smluv více než země, které demokratické nejsou. Prostřednictvím předkládaných zpráv mají demokratické země možnost prezentovat své pozitivní výsledky týkající se ochrany lidských práv oblasti a posilovat svoji mezinárodní reputaci.

Pro vztah mezi mírou demokracie a odevzdáváním zpráv existuje ještě další vysvětlení. Podle něj mají demokratické země obecnou tendenci chovat se transparentněji (Doyle 1986; Maoz – Russett 1993). Děje se tak jednoduše proto, že transparentnost se v těchto zemích považuje za správnou. Podle související, specifitější teze závisí v demokratických systémech působení politických aktérů ve vládních funkcích podstatně výrazněji na mínění veřejnosti, protože obsazení těchto funkcí se odvíjí od výsledků všeobecných voleb (Hollyer – Rosendorff – Vreeland 2011). Vládní představitelé v demokratických systémech

jsou tedy podstatně více zainteresováni na transparentnosti vládní politiky. Poskytováním informací o uskutečňované politice chtějí veřejnost informovat o jejich pozitivních důsledcích. Vlády v demokratických systémech tedy mají tendenci chovat se transparentněji, a to jak uvnitř státu, tak posléze i navenek.

Demokracii, která by měla ovlivňovat dodržování povinnosti odevzdávat zprávy v rámci lidskoprávních smluv, přesněji vymezíme na institucionálním základě. V tomto pojetí má politický systém demokratický charakter tehdy, pokud je zajištěna politická soutěž, výkonná moc podléhá kontrole a soudní moc je nezávislá. Lze předpokládat, že v takto nastaveném a fungujícím politickém systému budou existovat podmínky pro dodržování lidských práv a posilování jejich ochrany.

Hypotéza č. 1: *Odevzdání zprávy je pravděpodobnější, pokud má stát demokratický politický systém.*

Další vysvětlující faktor, kterému budeme věnovat pozornost, je kapacita státu. Ta se zpravidla chápe jako soubor institucionálních kapacit, které dané zemi umožňují plnit určité funkce a uskutečňovat určité politiky (Hanson – Sigman 2013; Savoia – Sen 2015). Jednou z důležitých složek kapacity státu je jeho administrativní kapacita. Tento koncept měří schopnost národního administrativního aparátu navrhovat a implementovat účinné politiky. Odvíjí se od faktorů, jako jsou schopnosti a odbornost úředníků, dostupnost informací nebo dobře fungující koordinační mechanismy.

Administrativní kapacitu jako faktor ovlivňující míru dodržování mezinárodních závazků zdůrazňuje jeden konkrétní teoretický přístup, který se označuje jako takzvaný přístup managementu (*management approach*; Chayes – Chayes 1995). Ze studií, které potvrdily relevanci tohoto faktoru v rámci výzkumu lidskoprávních smluv, můžeme uvést především stat' Wada Cola zabývající se ICCPR (Cole 2015). Cole na základě podrobné empirické analýzy došel k závěru, že vlády, které nemají dostatečnou kapacitu, nejsou schopny plně kontrolovat jednání složek státního aparátu. Porušování lidských práv se tak v řadě zemí neděje z vůle ústředních státních orgánů, ale v důsledku autonomního jednání určitých složek výkonné (policie, vězeňský systém) nebo soudní moci.

Míra administrativní kapacity může výrazně ovlivňovat i schopnost státu podávat zprávy v rámci mezinárodních institucí (Chayes – Chayes 1995: kap. 7; LeBlanc – Huijbregtse – Meister 2010). Právě výše uvedené faktory ovlivňující administrativní kapacitu totiž mohou podstatně rozhodovat o tom, do jaké míry je daný stát schopen připravit implementační zprávy v rámci mezinárodních smluv. Jejich příprava se zakládá především na sběru a analýze dat. To jsou činnosti, jejichž provádění závisí na kompetentnosti úředníků a často také na funkčnosti koordinačních mechanismů uvnitř národních institucí. Jak upozorňují Creamer a Simmons, například sběr dat týkajících se mučení vyžaduje vyčlenění pracovníků pro tento sběr a vytvoření systému sběru informací (Creamer – Simmons 2015: 588).

Hypotéza č. 2: *Odevzdání zprávy je pravděpodobnější, pokud má stát silnou administrativní kapacitu.*

Další hypotéza se zaměřuje na zapojení státu do vnějších struktur a procesů a na jeho integraci do světové společnosti. Koncept světové společnosti byl rozpracován přístupem, pro který se používá označení teorie světové politické společnosti (*world polity theory*; Meyer – Boli – Thomas et al. 1997). Tato teorie nahlíží na mezinárodní systém jako na poměrně silně institucionalizované prostředí. Řada prací zabývajících se lidskoprávními režimy zdůrazňuje míru integrace do globální světové společnosti jako jeden z faktorů ovlivňujících to, zda a jaké množství těchto smluv konkrétní stát ratifikuje (Cole 2005; Wotipka – Tsutsui 2008). Uvedené práce předpokládají, že jádro světové politické společnosti tvořily do současné doby vyspělé a demokratické státy. Tyto státy lidskoprávní

smlouvy iniciovaly a podporovaly. Další země do nich pak přistupují v důsledku integrace do světové společnosti.

Světová společnost současně zahrnuje normy, které jsou sdíleny různými typy aktérů zahrnujícími státy, mezinárodní organizace i nevládní organizace. Jednou z klíčových norem globální společnosti se postupně stává i transparentnost (Florini 1996; Meyer – Boli – Thomas et al. 1997). Pokud jsou státy výrazněji začleněny do globální společnosti a jejich norem, měly by jednat transparentněji (Jang – Cho – Drori 2014). To, do jaké míry jsou jednotlivé státy integrovány do globální společnosti, bývá přitom často měřeno počtem mezinárodních organizací, v nichž působí (Cole 2005; Jang – Cho – Drori 2014; Wotipka – Tsutsui 2008). Následně by tedy z tohoto pohledu mělo platit, že státy, které se zapojily do existujících mezinárodních organizací ve větší míře, by se měly současně výrazněji ztotožňovat s tím, že transparentní jednání je žádoucí. Toto přesvědčení by pak měly prakticky naplňovat tím, že budou důsledně plnit povinnosti týkající se odevzdávání zpráv.

Hypotéza č. 3: *Odevzdání zprávy je pravděpodobnější, pokud stát působí ve velkém počtu mezinárodních organizací.*

Řada prací zabývajících se ratifikací lidskoprávních smluv zdůrazňuje takzvané regionální napodobování (Hathaway 2007; Simmons 2009; Wotipka – Tsutsui 2008). Tento jev spočívá v tom, že stát přizpůsobuje vlastní jednání tomu, jak jednají další země z téhož regionu. Ve vazbě na ratifikaci lidskoprávních smluv se takové chování konkrétně projevuje tak, že stát nacházející se v regionu s vyšší mírou ratifikace smluv bude pod vlivem dominantního jednání v daném regionu rovněž ratifikovat větší počet smluv. Jedním z důvodů mohou být čistě pragmatické zájmy. Daný stát může vést k účasti na smlouvách snaha udržet dobré vztahy s dalšími zeměmi regionu, na které má obvykle silné bezpečnostní a ekonomické vazby (Hathaway 2007: 597–598). Nicméně částečný vliv může mít i normativnější logika (Simmons 2009). Vyšší účast států z příslušného regionu v tomto pojetí upevňuje účast na univerzálních lidskoprávních smlouvách jako normu chování států v daném regionu. V důsledku toho pak přistupují země daného regionu k těmto smlouvám proto, že to považují za žádoucí z normativního hlediska. Další možností je, že státy si v řadě případů nejsou příliš jisté tím, jak přesně jednat, a mají tendenci řídit se určitými modely jednání (Wotipka – Tsutsui 2008: 735). Proto často následují jednání těch států ze stejné přirozené skupiny, v tomto případě dané regionální příslušností.

Výše popsané mechanismy mohou státy vést nejen k ratifikaci smluv, ale následně i k tomu, že plní povinnosti, které z nich vyplývají a které se týkají odevzdávání zpráv (Creamer – Simmons 2015: 590–591). Konkrétní země může využít odevzdání zprávy k tomu, že potvrdí svou vůli jednat shodně s většinou států daného regionu; případně může jednání, které v daném regionu dominuje, využít jako model pro vlastní jednání.

Hypotéza č. 4: *Odevzdání zprávy je pravděpodobnější, pokud je stát součástí regionu, v němž se povinnost odevzdávat zprávy dodržuje ve velké míře.*

Vedle čtyř výše představených faktorů je třeba v následující analýze vzít v úvahu i působení dalších dvou faktorů v podobě kontrolních proměnných. Prvním faktorem je velikost ekonomických zdrojů státu. Ekonomické zdroje ztělesňují jeden z klíčových komponentů moci státu, spolu s velikostí jeho území nebo populace či s velikostí jeho ozbrojených sil. Pokud jde o poskytování informací týkajících se mezinárodních smluv, státy, které mají rozsáhlejší ekonomické zdroje, mohou alokovat větší lidské a finanční zdroje na uskutečňování zahraničněpolitické agendy. Díky většímu zahraničněpolitickému aparátu pak mohou vyčlenit i větší počet úředníků a dalších zdrojů pro přípravu zpráv dodávaných mezinárodním institucím. Na dodržování povinnosti odevzdávat zprávy může mít vedle velikosti ekonomických zdrojů vliv i míra ekonomického rozvoje dané země. Obecně platí, že právě v rozvinutých zemích mají státní instituce silnější kapacitu. Současně je namístě

očekat, že vedle lepšího fungování státu na domácí úrovni by se jeho silnější institucionální kapacita měla projevit i v systematictějším plnění jeho informačních povinností v mezinárodních institucích.

DESKRIPTIVNÍ ANALÝZA

Následující empirická analýza se zaměřuje na podávání zpráv v rámci hlavních univerzálních smluv regulujících ochranu lidských práv. Sledované období pokrývá roky 2005 až 2015. Při sbírání empirických dat jsem ověřoval, zda by nebylo možné mezi analyzované smlouvy zahrnout kromě hlavních univerzálních smluv i další univerzální smlouvy. Jak shrnuje již výše zmíněná analýza, kterou provedla von Stein, kromě devíti hlavních univerzálních smluv existují ještě tři další univerzální smlouvy, které minimálně formálně ukládají smluvním stranám povinnost předkládat pravidelné implementační zprávy (von Stein 2018). Těmi jsou Mezinárodní úmluva proti apartheidu ve sportu (*International Convention against Apartheid in Sports*), Rámcová úmluva o kontrole tabáku (*Framework Convention on Tobacco Control*) a Úmluva proti diskriminaci ve vzdělání (*Convention against Discrimination in Education*). Při dohledávání dat týkajících se odevzdávání zpráv jsem nicméně zjistil, že tato data jsou v podstatě dostupná pouze pro hlavní univerzální smlouvy. Jedinou výjimku představuje Úmluva proti diskriminaci ve vzdělání. V rámci období analyzovaného v tomto textu však proběhly pouze dva cykly odevzdávání zpráv týkajících se této smlouvy. Celkově je tedy pro tuto smlouvu k dispozici příliš málo pozorování k tomu, aby mohla být začleněna do analýzy.

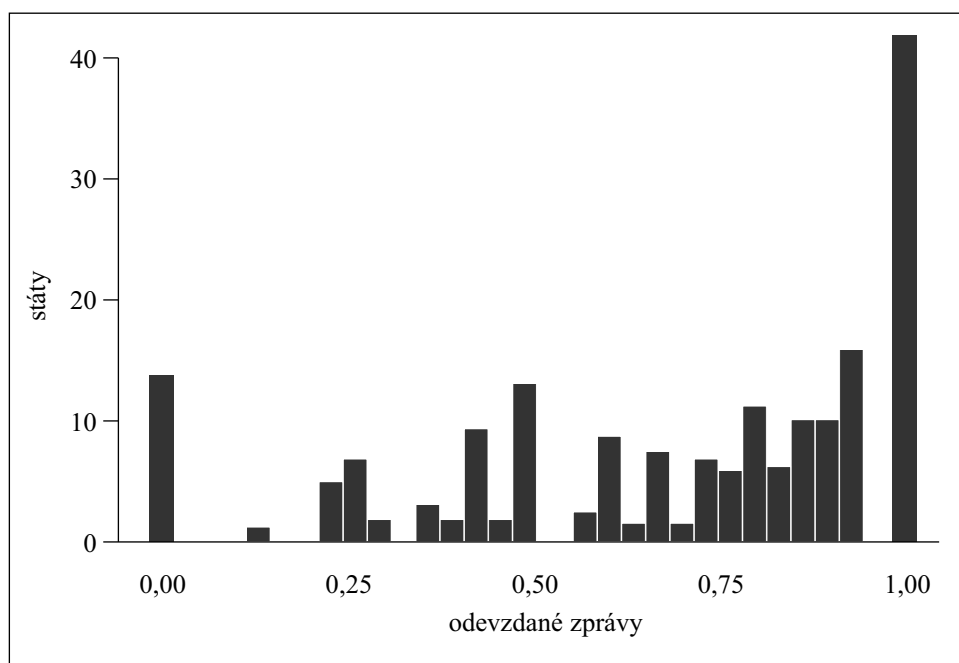
Kvůli dostupnosti dat se tedy předkládaná analýza soustředí na hlavní univerzální smlouvy. Celkem pokrývá sedm z devíti smluv, které patří do této kategorie. Konkrétně jde o následující smlouvy: CAT, CEDAW, CRC, CRPD, ICCPR, ICERD a ICESCR. Vynechány jsou tedy ICMW a CPED. Důvodem je opět malý počet pozorování. Pro každou z obou smluv bylo ve sledovaném období stanoveno méně než sto povinností odevzdat pravidelnou zprávu.⁶ V případě CRC analýza zahrnuje vedle zpráv vztahujících se ke smlouvě jako takové i zprávy odevzdávané v rámci dvou opčních protokolů, pro něž jsou data rovněž k dispozici. Jde o Opční protokol o zapojování dětí do ozbrojených konfliktů (*Optional Protocol on the Involvement of Children in Armed Conflict – CRC-OP-AC*) a Opční protokol o prodeji dětí, dětské prostituci a dětské pornografii (*Optional Protocol on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography – CRC-OP-SC*).

Veškerá data k povinnostem odevzdat zprávy a odevzdaným zprávám pocházejí z databáze spravované Úřadem Vysokého komisaře OSN pro lidská práva (OHCHR 2018c). Tato databáze obsahuje informace o konkrétních povinnostech odevzdat zprávu, které byly v minulosti uloženy jednotlivým státům v rámci všech hlavních univerzálních smluv. K tomu doplňuje informace o tom, zda byla zpráva odevzdána, a pokud ano, k jakému datu k odevzdání došlo. Pro analýzu předloženou v tomto textu bylo zvoleno časové období ohraničené roky 2005 a 2015. Cílem textu je provést vyváženou analýzu všech smluv, pro něž jsou dostupná data. Období deseti let se jeví jako vhodné, protože v tomto období by v případě většího počtu států mělo dojít k tomu, že budou mít povinnost odevzdat zprávu alespoň jednou u každé ze smluv. Pro některé ze smluv jsou v databázi dostupná data i pro starší období. Jde však pouze o některé ze smluv.

Ve sledovaném období let 2005–2015 bylo v rámci sedmi analyzovaných smluv a dvou do analýzy zahrnutých protokolů jejich smluvním stranám uloženo odevzdat pravidelnou zprávu celkem v 1671 případech. Tato povinnost byla alespoň jednou stanovena pro celkem 193 států. Jeden stát měl v rámci všech smluv ve sledovaném období odevzdat průměrně osm zpráv. Z toho plyne, že naše data pokrývají období, v němž měl zhruba každý stát připravit jednu zprávu pro každou smlouvu. Maximální a minimální počet zpráv, které měly jednotlivé státy plnit, se nicméně liší. Maximální počet zpráv, které měl jeden stát odevzdat v analyzovaném období, je dvacet. Naopak několika státům byla v daném období ve všech smlouvách dohromady stanovena pouze jedna povinnost předložit zprávu.

Deskriptivní část následující analýzy se zabývá jak odevzdáním zprávy, tak tím, kdy byla odevzdána. Odevzdání zprávy představuje základní pozorování týkající se splnění informační povinnosti. Jak však podrobně ukáže následná analýza, velký problém monitorovacího procesu v hlavních lidskoprávních smlouvách spočívá ve velmi opožděném předkládání zpráv. Proto dává smysl zaměřit se i na časový aspekt odevzdání. V následující analýze se naopak nebudeme zabývat obsahem zpráv, tedy jejich správností nebo úplností. Neodevzdávání zpráv nebo jejich opožděné dodávání jsou natolik závažnými problémy, že si zasluhují samostatnou pozornost. Povaha této problematiky je taková, že je potřeba se jí zabývat v rámci rozsáhlejších dat. Cílem tohoto textu je proto provést kvantitativní rozbor plnění informačních povinností, a tedy zahrnout co největší možný počet pozorování. Toto kvantitativní zaměření se do značné míry míjí s možnou obsahovou analýzou zpráv, která by musela být z důvodu velké časové náročnosti obsahové analýzy zaměřena v zásadě kvalitativně, na omezený počet případů. Problematicke obsahu zpráv se nicméně mohou věnovat další studie a doplnit tak zjištění prezentovaná v tomto textu.

Graf č. 1
Odevzdání na úrovni států

Zdroj: Autor.

Graf č. 1 přibližuje základní deskriptivní pozorování týkající se odevzdávání zpráv. Známořňuje, kolik procent z předepsaných zpráv státy odevzdaly, tedy procentuální podíl předepsaných a odevzdaných zpráv. Jeden stát odevzdal v průměru 68 % zpráv.⁷ To ukazuje, že poměrně významný počet zpráv nebyl vůbec odevzdán. Míra plnění informačních povinností nicméně mezi státy výrazně kolísá. Jak ukazuje graf, zhruba čtvrtina států odevzdala dokonce všechny požadované zprávy (celkem 42 států). Naopak podobně velký počet zemí odevzdal méně než polovinu zpráv (celkem 47 zemí). Tabulka č. 1 pak znázorňuje procentuální podíl odevzdaných zpráv v rámci jednotlivých smluv. Z předložených dat vidíme, že napříč jednotlivými smlouvami se míra odevzdávání zpráv příliš neliší. Nejnižší úroveň dosahuje u CRPD (70 %) a na maximum se dostává v rámci CRC (86 %).

Tabulka č. 1
Odevzdání na úrovni smluv

Smlouva	Odevzdáno (%)	V termínu (%)	V termínu nebo do jednoho roku (%)
CAT	72	16	58
CEDAW	80	6	49
CRC	86	5	44
CRC-OP-AC	72	1	27
CRC-OP-SC	63	2	17
CRPD	70	8	33
ICCPR	78	5	31
ICERD	71	7	39
ICESCR	73	7	40
průměr	74	6	38

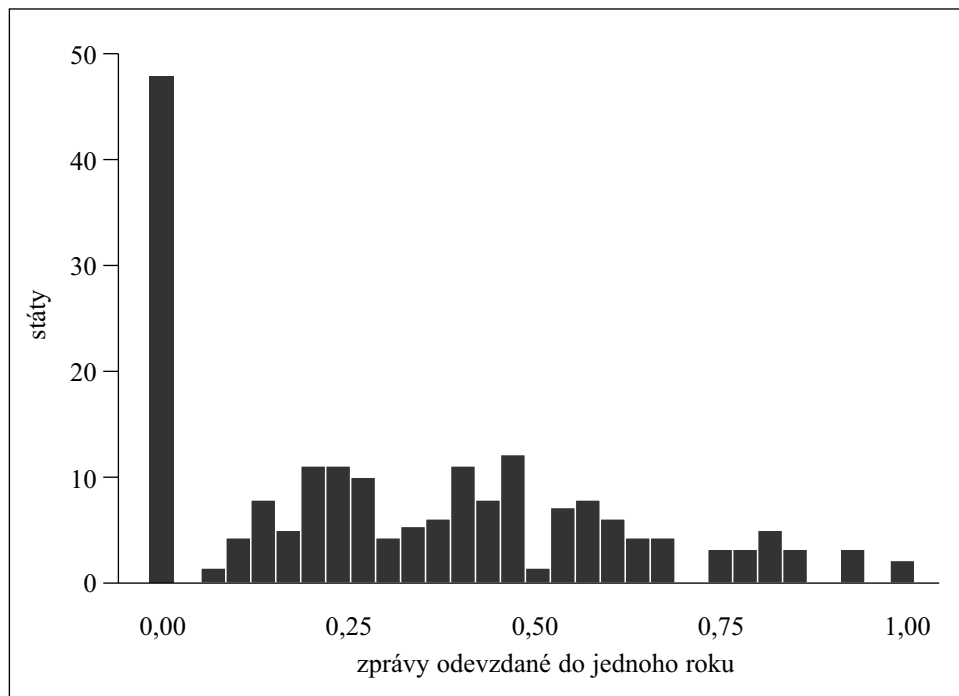
Zdroj: Autor.

Od průměrné hodnoty (76 %) se výrazněji odchyluje právě jen CRC, v rámci které plnění informačních povinností přesahuje o 10 % průměr. Zahrneme-li i dva opční protokoly k CRC, pak se naopak vyznačuje nejnižší mírou odevzdávání jeden z těchto protokolů, konkrétně CRC-OP-SC (63 %).

Přesuňme nyní pozornost k otázce, kdy jsou zprávy odevzdávány. Z provedené analýzy vyplývá obrovský kontrast mezi počtem zpráv, které jsou předloženy, a počtem zpráv předložených ve stanoveném termínu. Z 1671 požadovaných zpráv jich bylo ve stanoveném termínu předloženo jen 125, tedy pouhých 7 %. Toto zjištění potvrzuje konstatování, že většina zpráv týkajících se hlavních lidskoprávních smluv je odevzdávána s velkým zpožděním, objevující se v existující literatuře (LeBlanc – Huibregtse – Meister 2010; Zimmermann 2007). Počet zpráv dodaných včas je tak nízký, že vůbec není nutné mu dále věnovat pozornost jako relevantní analytické kategorii. Zajímavější je soustředit se namísto toho na odevzdávání zpráv v relativně krátké době po uplynutí termínu, kterou můžeme ohraničit jedním rokem po dané lhůtě. Naše data ukazují, že 686 zpráv bylo odevzdáno v termínu anebo alespoň do jednoho roku po jeho uplynutí (jde o 41 % z požadovaných zpráv). Průměrný podíl zpráv odevzdaných jedním státem alespoň do jednoho roku po uplynutí termínu činí 33 % (jde o podíl na celkovém počtu požadovaných zpráv). Více než 50 % předepsaných zpráv doručilo ve lhůtě kratší než jeden rok po uplynutí termínu celkem 49 států (viz graf č. 2). Naproti tomu 48 států nedodalo ve sledovaném období nikdy žádnou zprávu ve lhůtě kratší než jeden rok. Napříč jednotlivými smlouvami jsou rozdíly v množství zpráv dodaných do roka po termínu opět velmi nízké, s určitou výjimkou CAT (viz tabulku č. 1). Nicméně opční protokoly k CRC vykazují ve srovnání se smlouvami jako takovými malý podíl zpráv, které byly dodány ve lhůtě do jednoho roku.

Následující část deskriptivní analýzy se zaměřuje na srovnání toho, jak odevzdávají zprávy státy z různých světových regionů. Příslušnost k regionu představuje i jednu z nezávislých proměnných, jejichž vliv bude testován v následující části textu. Zde předkládám pouze základní, deskriptivní zhodnocení relevance této proměnné. Pro vymezení

Graf č. 2
Odevzdání v termínu nebo do jednoho roku po něm – úroveň států

Zdroj: Autor.

regionů zde poslouží schéma využívané Statistickým oddělením OSN (*United Nations Statistics Division – UNSD*). Jde o často používané schéma (UNSD 2019). Jeho výhodou je, že rozlišuje jak pět základních regionů, tak 22 subregionů. Umožňuje nám tedy sledovat jednání států jak na vysoce agregované, tak na nižší úrovni analýzy.

Tabulka č. 2 znázorňuje míru odevzdávání zpráv na úrovni pěti regionů v letech 2005–2015. Z obsažených údajů velmi zřetelně vyplývá, že z hlediska odevzdávání můžeme rozlišit tři skupiny regionů. První z nich představují dva regiony, které se vyznačují

Tabulka č. 2
Odevzdání na úrovni regionů

Region	Státy	Povinnosti	Odevzdáno (%)	Odevzdáno do jednoho roku (%)
Evropa	44	509	90	61
Asie	48	433	82	43
Amerika	35	283	72	34
Oceánie	16	73	72	43
Afrika	54	373	53	19

Zdroj: Autor.

nadprůměrnou mírou odevzdávání. Jde o Evropu (90 % splněných povinností) a v menší míře o Asii (82 %). Další dva regiony, představované Amerikou a Oceánií, se svými výsledky pohybují na úrovni průměrných hodnot odevzdávání. Země z obou regionů shodně odevzdávají 72 % zpráv (připomeňme, že jeden stát odevzdává v celosvětovém měřítku v průměru 68 % zpráv). Nakonec Afrika jako poslední z regionů vykazuje silně podprůměrný výsledek. Africké země odevzdaly ve sledovaném období pouze 53 % z očekávaných zpráv.

To, jak různé geografické skupiny států plní svoje informační povinnosti, můžeme dále sledovat na detailnější úrovni 22 subregionů. Tento pohled přináší tabulka č. 3. Obsažená

Tabulka č. 3
Odevzdání na úrovni subregionů

Region	Státy	Povinnosti	Odevzdáno (%)	Odevzdáno do jednoho roku (%)
Severní Amerika	2	24	100	55
Austrálie a Nový Zéland	2	31	97	75
Východní Asie	5	54	95	60
Severní Evropa	10	130	94	70
Východní Evropa	10	117	94	69
Střední Asie	5	63	89	67
Západní Evropa	9	114	89	63
Jižní Evropa	15	148	84	44
Jižní Amerika	12	121	81	39
Jižní Asie	9	72	81	34
Západní Asie	18	167	81	44
Polynésie	5	9	78	45
Střední Amerika	8	76	69	33
Jihovýchodní Asie	11	77	68	16
Severní Afrika	6	48	59	21
Východní Afrika	18	133	54	22
Západní Afrika	16	109	54	14
Melanésie	4	22	50	19
Střední Afrika	9	47	49	24
Karibik	13	62	47	18
Jižní Afrika	5	36	42	14
Mikronésie	5	11	37	0

Zdroj: Autor.

data výrazně doplňují předchozí pozorování, především pokud jde o regiony Ameriky a Oceánie. Jak bylo uvedeno výše, tyto regiony celkově vykazují průměrnou míru odevzdávání. Rozbor na úrovni subregionů však ukazuje na velké vnitřní rozdíly. Platí to především o Oceánii. Státy jednoho z jejích subregionů, jmenovitě subregionu Austrálie a Nový Zéland, splnily v analyzovaném období svou povinnost odevzdat zprávu téměř vždy. Naopak další dva subregiony představované Melanésii a Mikronésii dosahují výrazně podprůměrných hodnot. Podobně, ale v menší míře se plnění informačních povinností liší i v rámci regionu Amerika. Subregion Severní Amerika dosahuje na maximální možnou míru splnění povinností. Naopak výrazně podprůměrné je toto plnění v rámci Karibiku. Státy Jižní Ameriky a Střední Ameriky představují se svými průměrnými hodnotami typické země regionu Amerika.

Jako nejvíce homogenní lze z hlediska odevzdávání zpráv charakterizovat Evropu a Afriku. V žádném ze subregionů Evropy neklesá průměrný počet splněných povinností pod 80 %. Naopak žádný ze subregionů Afriky neodevzdal více než 60 % zpráv. S poměrně malým rozptylem hodnot se setkáváme i v rámci regionu Asie. Tyto hodnoty se pohybují mezi 95 % (východní Asie) a 68 % (jihovýchodní Asie).

EXPLANAČNÍ ANALÝZA

Testování explanačního potenciálu výše prezentovaných teoretických hypotéz se zaměří na dvě závislé proměnné. Ty budou měřeny na nejnižší úrovni pozorování, tedy na úrovni povinností státu odevzdat zprávu v konkrétním cyklu odevzdávání v daném roce. První ze závislých proměnných je *odevzdání*. Tato proměnná sleduje, zda stát splnil povinnost předložit zprávu v příslušném cyklu. Možné hodnoty *odevzdání* jsou tedy pouze 1 (zpráva byla odevzdána) a 0 (zpráva nebyla odevzdána). *Odevzdání v termínu* jako druhá závislá proměnná si všímá toho, zda byla zpráva dodána v termínu, případně v kratší lhůtě po jeho uplynutí. Může nabývat tří možných hodnot podle toho, zda zpráva byla dodána v termínu nebo do jednoho roku po jeho uplynutí, s větší časovou prodlevou, anebo nebyla dodána vůbec.

Pokud jde o měření nezávislých proměnných, v souladu s chápáním *demokracie* (hypotéza č. 1) jako proměnné, která je určena především institucionálními a procedurálními charakteristikami politického systému, využívám proměnnou *polity*, obsaženou v datech projektu *Polity IV* (Polity IV Project 2017). Alternativní měření *demokracie*, které provádím, vychází z pravidelného šetření *Freedom in the World* (Freedom House 2017). Toto šetření sleduje míru dodržování občanských a politických práv v jednotlivých zemích. Vedle proměnné *polity* se však standardně využívá i pro určení míry demokracie. Nabízí tedy možnost ověřit vztah mezi demokracií a odevzdáváním zpráv na základě odlišného měření demokracie. Data *Freedom House* dále pokrývají větší počet zemí (193 zemí) než data *Polity IV* (164 zemí).

Pro měření *administrativní kapacity* (hypotéza č. 2) využívám indikátor výkonnosti vlády (*government effectiveness indicator*) obsažený ve *Worldwide Governance Indicators* (Kaufmann – Kraay – Mastruzzi 2010). Na rozdíl od práce autorek Creamer a Simmons nelze v této analýze použít pro operacionalizaci administrativní kapacity přítomnost národní instituce pro uplatňování a ochranu lidských práv (Creamer – Simmons 2015). Ještě v osmdesátých letech 20. století existovaly tyto instituce jen v malém počtu zemí (Creamer – Simmons 2013). Jejich počet postupně narůstal a v současnosti se s nimi setkáváme již v převážené většině států. Tento faktor lze tedy použít jako proměnnou při analýze v dlouhodobém časovém úseku. V analyzovaném období 2005–2015 je však jeho vysvětlující potenciál vzhledem k takřka konstantnímu charakteru nízký.⁸ Do statistických modelů vždy vstupují použitá data týkající se *demokracie* a *administrativní kapacity* vztahující se k roku, kdy bylo požadováno odevzdání zprávy.

K operacionalizaci *členství v MO* (hypotéza č. 3) slouží počet mezinárodních organizací, jejichž je daný stát členem, a data z databáze *Correlates of War* (Pevehouse – Nordstrom –

Warnke 2004). Na rozdíl od indikátorů *demokracie a administrativní kapacita* jsou bohužel poslední data *Correlates of War* týkající se *členství v MO* dostupná pouze pro rok 2005. V celé analýze jsou tedy použita data vztahující se k tomuto roku.

Hodnoty proměnné *regionální odevzdání* (hypotéza č. 4) stanovují na základě průměrného počtu zpráv odevzdaných ve všech analyzovaných smlouvách v období let 2005–2015. Nejprve jsem spočítal pro každý z 22 subregionů určených podle schématu UNSD průměrný počet zpráv, které odevzdal stát v každém subregionu. Následně byla tato hodnota přiřazena všem státům z daného subregionu. Celkově tedy nabývá tato proměnná v datovém souboru 22 hodnot, které jsou distribuovány mezi státy podle jejich geografické příslušnosti. Obdobným způsobem jsem postupoval při konstrukci hodnot proměnné *regionální odevzdání do jednoho roku*. Jako alternativní indikátor obou proměnných používám průměrné hodnoty odevzdání v rámci pěti velkých regionů rozlišovaných UNSD. Stanovení hodnot napříč všemi smlouvami se jeví jako validnější řešení, než kdyby se hodnoty *regionálního odevzdání* určovaly samostatně pro jednotlivé smlouvy. Jak ukázala deskriptivní analýza, v míře odevzdávání existují napříč jednotlivými smlouvami určité rozdíly. Pokud bychom měřili hodnoty *regionálního odevzdání* pro jednotlivé smlouvy, zkreslovali bychom tyto hodnoty tím, že bychom do nich promítali nepozorované charakteristiky vztahující se k jednotlivým smlouvám. Stejně tak je lepší měřit *regionální odevzdání* napříč celým obdobím než pro jednotlivé roky. Každý rok totiž má své zprávy odevzdat v rámci dané smlouvy pouze malá část zemí z příslušného regionu. Pokud by se *regionální odevzdání* určovalo na bázi jednotlivých let, byly by jeho hodnoty zkresleny charakteristikami zemí, které měly v daném roce povinnost odevzdat zprávu.

Pokud jde o obě kontrolní proměnné, *ekonomické zdroje* jsou určeny velikostí národního HDP a *ekonomický rozvoj* vyplývá z podílu HDP na hlavu. Data pro měření obou těchto proměnných pocházejí z databáze Světové banky (Světová banka 2017). Do regresních modelů vstupují přirozené logaritmy hodnot obou proměnných. Pro stanovení hodnot v jednotlivých letech využívám v případě obou proměnných data vztahující se k roku, kdy mělo dojít k odevzdání zprávy. Základní deskriptivní parametry všech proměnných shrnuje tabulka P1 v online příloze textu.

Mezi hodnotami některých proměnných, které jsou předmětem této analýzy, existuje vyšší míra korelace. Před vytvářením statistických modelů jsem tedy nejprve změřil Pearsonovy párové korelační koeficienty proměnných (viz tabulku P2 v online příloze). V případě jednoho párového vztahu se hodnoty koeficientů výrazně blíží hodnotě 0,8. Jde o korelaci proměnných *administrativní kapacita* a *ekonomický rozvoj*. Uvedené dvojice proměnných proto nejsou zařazovány do regresních modelů současně. Pro ověření hodnot multikolinearity byly následně pro každý model logistické regrese spočítány hodnoty faktoru zvětšení rozptylu (*variance inflation factor* – VIF). Pro jednotlivé proměnné VIF v žádném z modelů nepřekračuje hodnotu 3, a pohybuje se tedy v rámci toho, co bývá obvykle chápáno jako tolerovatelné hodnoty (viz tabulku P3 v online příloze). Dále je třeba zohlednit, že jednotlivá pozorování nejsou zcela nezávislá, protože se vztahují ke konkrétním státům a smlouvám. Ve všech statistických modelech proto používám robustní směrodatné chyby klastrované podle států. Dále každý z modelů obsahuje i dummy proměnné pro každou ze smluv a každý z protokolů (s výjimkou jedné smlouvy).

Tabulka č. 4 prezentuje modely logistické regrese, které sledují jednání vztahující se k závislé proměnné *odevzdání*. Model č. 1 obsahuje všechny čtyři nezávislé proměnné, které testuje bez zahrnutí kontrolních proměnných. Model potvrzuje určitou míru platnosti tří ze čtyř testovaných hypotéz. Ukazuje, že tři proměnné, které mají statisticky významný vztah s *odevzdáním*, jsou *administrativní kapacita*, *členství v MO* a *regionální odevzdání*. Existuje nicméně podstatný rozdíl v dopadu *odevzdání* a dalších dvou proměnných, a to jak z hlediska statistické významnosti, tak z hlediska věcné významnosti. Zatímco *regionální odevzdání* je staticky významné na hladině 99,9 %, další dvě proměnné pouze na hladině 95 %. Podstatný je i rozdíl ve věcné významnosti. Nárůst o jednu

Tabulka č. 4
Logistické regresní modely

	Závislá proměnná: odevzdání				
	Model č. 1	Model č. 2	Model č. 3	Model č. 4	Model č. 5
Demokracie (P IV)	-0,017 (0,018)	-0,023 (0,020)	-0,004 (0,017)		-0,023 (0,021)
Demokracie (FH)				-0,027 (0,079)	
Administrativní kapacita	0,369* (0,145)	0,333* (0,159)		0,112 (0,169)	0,365* (0,163)
Členství v MO	0,012* (0,005)	0,013' (0,008)	0,013' (0,008)	0,011 (0,007)	0,017* (0,008)
Regionální odevzdání (subregiony)	5,249*** (0,639)	5,464*** (0,751)	6,255*** (0,823)	5,107*** (0,673)	
Regionální odevzdání (regiony)					5,398*** (0,793)
Ekonomické zdroje		-0,003 (0,086)	0,067 (0,095)	0,110 (0,088)	0,020 (0,083)
Ekonomický rozvoj			-0,082 (0,121)		
Dummy proměnné (smlouvy)	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano
Konstanta	-3,726*** (0,697)	-3,784* (1,645)	-5,479*** (1,442)	-6,189*** (1,809)	-4,564*** (1,628)
Počet pozorování	1 522	1 505	1 493	1 599	1 505
Log Lik.	-653,870	-639,536	-635,124	-710,266	-653,786
X2	309,126***	306,667***	304,463***	353,807***	278,167***
Nagelkerke R2	0,280	0,283	0,283	0,296	0,259

Poznámka: 'p < 0,1; *p < 0,05; **p < 0,01; ***p < 0,001; v závorkách jsou uvedeny robustní směrodatné chyby klastrované podle států.

Zdroj: Autor.

směrodatnou odchylku v *regionálním odevzdání* zvyšuje hodnotu *odevzdání* jako závislé proměnné o 0,867 směrodatné odchylky (standardizované B koeficienty viz tabulku P4 v online příloze). Naproti tomu nárůst o jednu směrodatnou odchylku v dalších dvou proměnných zvyšují hodnotu *odevzdání* o 0,373 směrodatné odchylky (*administrativní kapacita*) a o 0,256 směrodatné odchylky (*členství v MO*). *Demokracie* jako čtvrtá z testovaných proměnných statisticky významná není.

V modelech č. 2 a č. 3 jsou do původního modelu postupně doplněny *ekonomické zdroje* a *ekonomický rozvoj* jako kontrolní proměnné. Tento krok nepřináší podstatnější změny oproti výsledkům modelu č. 1. I v těchto modelech si *regionální odevzdání* udržuje vysoké hodnoty statistické i věcné významnosti. Stejně tak zůstávají statisticky významné i *administrativní kapacita* a *členství v MO*. Ani jedna z obou kontrolních proměnných není statisticky významná. Připomeňme, že model č. 3 nezahrnuje *administrativní kapacitu* kvůli její silné korelaci s *ekonomickým rozvojem*.

V modelech č. 4 a 5 jsou kvůli ověření robustnosti výsledků použity alternativní indikátory pro *demokracii* a pro *regionální odevzdání*. Zatímco *demokracie* se v modelu č. 4 měří pomocí dat šetření *Freedom in the World*, hodnoty *regionálního odevzdání* se v modelu č. 5 kalkulují na bázi regionů UNSD (namísto subregionů, které byly použity jako základ pro měření v předchozích modelech). Oproti dosavadním modelům přináší tento postup jedno podstatné zjištění. Jestliže použijeme pro operacionalizaci *demokracie* data *Freedom House*, *administrativní kapacita* i *členství v MO* v následných modelech více-rozměrné regrese ztrácejí statistickou významnost a jejich věcná významnost se podstatně snižuje. Příčina může spočívat v tom, že data *Freedom House* pokrývají větší počet zemí než data *Polity IV*. Výsledky modelu č. 4, který používá data *Freedom House*, nelze nicméně označit za více validní. Data *Polity IV* totiž měří *demokracii* na základně jejich institucionálních charakteristik a komplexnějším způsobem. Z hlediska výsledků modelu č. 5 je podstatné i to, že na silnou vazbu mezi *regionálním odevzdáním* a *odevzdáním zpráv* jednotlivými státy nemá vliv to, jestli *regionální odevzdání* měříme na bázi subregionů, nebo regionů. V obou případech vykazuje silný vliv.

Pro testování vztahů mezi nezávislými proměnnými a proměnnou *odevzdání v termínu* využívám sadu modelů multinomické logistické regrese. Každý z těchto modelů posuzuje schopnost nezávislé proměnné vysvětlit 1) dodávání zprávy ve lhůtě nejpozději jeden rok po termínu a 2) nedodání zprávy, ve srovnání s dodáním zprávy více než jeden rok po termínu (základní kategorie pro srovnání). Z hlediska složení jednotlivých statistických modelů tato analýza replikuje výše prezentované modely vztahující se k závislé proměnné *odevzdání*.

Výsledky modelů multinomické logistické regrese shrnuje tabulka č. 5. Pro interpretaci působení testovaných proměnných je relevantní především první sada modelů. Tyto modely zkoumají, zda mají testované proměnné dopad na to, jestli stát odevzdá zprávu alespoň do jednoho roku od termínu, anebo ji odevzdá později. Tyto modely přinášejí dva základní výsledky. V prvé řadě potvrzují silnou vazbu mezi odevzdáváním zpráv a *regionálním odevzdáním*. Tato nezávislá proměnná dosahuje statistické významnosti ve všech použitých modelech. Dalším podstatným výsledkem je pak to, že *administrativní kapacita* a *členství v MO* nemají na *odevzdání v termínu* výraznější vliv. Zatímco vztah mezi nimi a *odevzdáním* vykazuje určitou míru statistické významnosti, pro jejich vztah s *odevzdáváním v termínu* to již neplatí. Stejně jako v případě *odevzdání*, ani v případě *odevzdání v termínu* se neprojevuje žádný vliv proměnné *demokracie*. Ani žádná z obou kontrolních proměnných není statisticky významná (s částečnou výjimkou proměnné *ekonomické zdroje* č. 5).

Pro ověření robustnosti výsledků jsem provedl několik dalších testů. Připomeňme, že částečné ověření robustnosti, založené na alternativních indikátorech pro měření některých proměnných, poskytly již výše představené modely č. 5 a č. 6. Při konstrukci dalších testů robustnosti jsem se soustředil na proměnnou *odevzdání*, a tedy na modely logistické

Tabulka č. 5
Modely multinomické logistické regrese

	Proměnná: odevzdání v termínu				
	Model č. 1	Model č. 2	Model č. 3	Model č. 4	Model č. 5
Odevzdání do jednoho roku vs. odevzdání později					
Demokracie (P IV)	-0,018 (0,016)	-0,014 (0,175)	-0,013 (0,018)		-0,014 (0,020)
Demokracie (FH)				-0,077 (0,070)	
Administrativní kapacita	0,074 (0,116)	0,044 (0,124)		0,100 (0,130)	0,183 (0,134)
Členství v MO	0,006 (0,004)	0,005 (0,006)	0,003 (0,006)	0,003 (0,006)	-0,003 (0,006)
Regionální odevzdání (subregiony)	3,271*** (0,538)	3,178*** (0,555)	3,106*** (0,591)	3,324*** (0,540)	
Regionální odevzdání (regiony)					2,107*** (0,637)
Ekonomické zdroje		0,054 (0,063)	0,049 (0,064)	0,044 (0,063)	0,126' (0,065)
Ekonomický rozvoj			0,050 (0,100)		
Dummy proměnné (smlouvy)	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano
Konstanta	-0,565 (0,449)	-1,643 (1,344)	-1,939 (1,181)	-1,276 (1,368)	-2,489' (1,430)

Tabulka č. 5 – pokračování

	Proměnná: odevzdání v termínu				
	Model č. 1	Model č. 2	Model č. 3	Model č. 4	Model č. 5
Nedodání vs. odevzdání později					
Demokracie (P IV)	0,004 (0,020)	-0,006 (0,022)	-0,010 (0,020)		0,017 (0,021)
Demokracie (FH)				-0,014 (0,080)	
Administrativní kapacita	-0,361* (0,150)	-0,298 (0,168)		-0,026 (0,168)	-0,226 (0,170)
Členství v MO	-0,010 (0,006)	0,006 (0,008)	-0,006 (0,008)	-0,006 (0,008)	-0,015* (0,008)
Regionální odevzdání (subregiony)	-2,910*** (0,623)	-2,918*** (0,663)	-3,508*** (0,697)	-2,772*** (0,588)	
Regionální odevzdání (regiony)					-4,164*** (0,829)
Ekonomické zdroje		-0,039 (0,081)	-0,114 (0,090)	-0,156* (0,082)	-0,007 (0,081)
Ekonomický rozvoj			0,080 (0,137)		
Dummy proměnné (smlouvy)	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano
Konstanta	2,236*** (0,596)	3,025 (1,646)	4,832*** (1,428)	5,828*** (1,748)	3,140* (1,656)
Počet pozorování	1522	1505	1493	1599	1505
Log Lik.	-1371,7	-1351,9	-1341,8	-1437,4	-1380,3
X2	500,57***	498,38***	493,13***	566,97***	441,66***
McFadden R2	0,154	0,155	0,155	0,164	0,137

Poznámka: *p < 0,05; **p < 0,01; ***p < 0,001; v závorkách jsou uvedeny robustní směrodatné chyby klastrované podle států.

Zdroj: Autor.

regrese. Tyto dodatečné testy se zaměřují na ověření věcné významnosti nezávislých proměnných a na ověření platnosti jejich efektů na nižší úrovni analýzy, představované jednotlivými smlouvami a protokoly. Všechny testy robustnosti replikují výše představený model č. 3, který obsahuje všechny čtyři nezávislé proměnné a *ekonomické zdroje* jako kontrolní proměnnou, jakož i dummy proměnné pro všechny smlouvy a protokoly s výjimkou jediné smlouvy.

První sada testů robustnosti ověřuje věcnou významnost jednotlivých predátorů. Za tímto účelem modely simulují předpovídané a očekávané hodnoty s použitím softwaru Zelig (Choirat et al. 2007). Tato analýza potvrzuje, že výrazně největší věcnou významnost má proměnná *regionální odevzdání* (viz tabulku P5 v online příloze). Pokud se hodnota této proměnné zvýší z nejnižší na nejvyšší hodnotu, vzroste pravděpodobnost, že stát odevzdá zprávu, z 11 % na 96 %. Provedené simulace ukazují i na určitou, ovšem výrazně menší významnost *administrativní kapacity* a *členství v MO*. Změna z nejnižší na nejvyšší hodnotu *administrativní kapacity* vede ke zvýšení pravděpodobnosti odevzdání zprávy ze 79 % na 93 %. Stejná změna vede v případě *členství v MO* ke zvýšení pravděpodobnosti ze 78 % na 94 %.

Druhá sada testů robustnosti aplikuje model č. 3 na *odevzdání* v jednotlivých smlouvách. Tato analýza potvrzuje dosud představené výsledky (viz tabulku P6). *Regionální odevzdání* dosahuje statistické významnosti v rámci všech smluv, byť v některých případech na nižších hladinách (CRC, CRPD, a ICESCR). Naopak *administrativní kapacita* ani *členství v MO* na této nižší hladině analýzy ve většině případů statisticky významné nejsou. Celkově vedou testy robustnosti ke zjištění, že za plně prokázaný můžeme považovat pouze vliv proměnné *regionálním odevzdání*.

ZÁVĚR

Tento text nabídl analýzu podávání pravidelných národních zpráv v rámci univerzálních lidskoprávních smluv. Tyto zprávy sehrávají klíčovou roli v procesu monitorování implementace mezinárodních lidskoprávních závazků, protože jsou základem tohoto procesu. Přesto je dosavadní výzkum dané problematiky velmi omezený. Tento text přistoupil k dané problematice poměrně komplexním způsobem. V teoretické rovině vyšel z hypotéz, které odrážejí současné teoretické úvahy o účasti států v lidskoprávních smlouvách a o transparentnosti jejich jednání v rámci mezinárodní spolupráce obecně. V empirické rovině zahrnul data z posledního období dodávání zpráv ve všech hlavních univerzálních smlouvách, pro které existuje dostatečný počet pozorování.

Pokud jde o hlavní deskriptivní poznatky, text ukázal, že nedodávání zpráv, a zejména jejich opožděné dodávání, zůstává i v nejnovějším období problémem v rámci všech zkoumaných smluv. Na jednu stranu existuje poměrně značný počet států, které dodávají pravidelné zprávy vždy. Na druhou stranu značný počet zemí dodal ve zkoumaném období méně než polovinu požadovaných zpráv. V celkovém výsledku byly ve zkoumaném období předloženy zhruba tři čtvrtiny požadovaných zpráv. V určeném termínu jsou zprávy poskytnuty velice zřídka. I počet zemí, které předkládají své zprávy s méně než ročním zpožděním, je poměrně nízký. Značný počet pravidelných zpráv je dodáván se zpožděním větším než jeden rok. Celkově zjištění potvrzují, že existují velké rozdíly v tom, do jaké míry jednotlivé země svoji informační povinnost plní. Popsané vzorce jednání jsou přitom v zásadě obecně platné napříč všemi zkoumanými smlouvami. V tom, do jaké míry a kdy jsou zprávy poskytovány, existují mezi těmito smlouvami jen malé rozdíly.

Hlavní poznatky textu se týkají faktorů, jež mohou vysvětlit rozdílné plnění informační povinnosti napříč účastnickými stranami. Testování různých teoretických hypotéz poměrně jednoznačně ukazuje, že míru odevzdávání zpráv ovlivňuje především region, do něž příslušný stát patří. Ukazuje se tedy, že při vytváření a podávání zpráv mají země tendenci napodobovat chování dalších zemí daného regionu. Jak bylo vysvětleno v teoretické části textu, jedním z důvodů může být to, že státy často v podmínkách nejistoty ohledně

žádoucího jednání napodobují chování jiných států ze skupiny, do které z nějakého přirozeného důvodu patří. Svou roli může hrát i pragmatický zájem udržet dobré vztahy s dalšími zeměmi z regionu tím, že se daný stát řídí tamním zavedeným vzorcem chování. V neposlední řadě z vnějšího hlediska mohou být státy přirozeně hodnoceny na základě srovnání s jinými státy regionu. Mohou se tedy regionálním vzorcem chování řídit i proto, aby nezhoršily svou reputaci. Za stejně zajímavé zjištění můžeme považovat to, že na odevzdávání zpráv nemá vliv podpora státu mezinárodní spolupráci v lidskoprávní oblasti odvozená zde od míry demokratického charakteru států.

Určitou, byť relativně nižší relevancí z hlediska provedené analýzy mají i administrativní kapacita a míra integrace do světové společnosti vyjádřená členstvím v mezinárodních organizacích. Empirické testování neprokázalo, že by tyto faktory přímo ovlivňovaly délku zpoždění odevzdání zpráv. Přesto mají určitý přímý vliv na to, zda jsou vůbec odevzdány. Tento vliv je v relativním srovnání výrazně menší než váha regionální příslušnosti. Nelze nicméně přehlédnout skutečnost, že státy patřící do jednotlivých regionů sdílejí určitou minimální charakteristiku právě z hlediska své administrativní kapacity a mezinárodní integrace. V obecné rovině zjevně platí, že právě regiony, které dosahují vysoké míry dodržování povinnosti odevzdat zprávy, mají současně relativně vysoké průměrné hodnoty administrativní kapacity i členství v mezinárodních organizacích. Je tedy pravděpodobné, že oba faktory mohou ovlivnit obecnou míru podávání zpráv v jednotlivých regionech. Přesto platí, že jednání jednotlivých států je relativně více ovlivněno příslušností k jednotlivým regionům než konkrétní úrovní jejich administrativní kapacity a mírou jejich zastoupení v mezinárodních organizacích.

Předložený text se shoduje především se zjištěním, k němuž ve svém výzkumu došly Beth Simmons a Cosette Creamer, a sice že míru dodržování povinnosti odevzdávat zprávy ovlivňuje především regionální příslušnost státu (Creamer – Simmons 2015). Obě autorky zdůrazňují ve své práci především vliv tohoto faktoru, ale zkoumají přitom chování států pouze v rámci jedné smlouvy (CAT). Přínos analýzy provedené v tomto článku spočívá v tom, že potvrzuje platnost jejich zjištění, ale v širším vzorku všech univerzálních lidskoprávních smluv. Naopak slabší podporu nachází pro hlavní závěr kolektivu autorů vedeného Lawrenceem LeBlancem, podle něž se na míře odevzdávání zpráv podílí především národní administrativní kapacita (LeBlanc – Huijbregtse – Meister 2010). Jak bylo doloženo výše, tento faktor má relativně nižší váhu ve srovnání s regionální příslušností státu. Se závěry obou uvedených prací se zde prezentovaná zjištění shodují v tom, že na odevzdávání zpráv nemá vliv míra demokratičnosti státu.

Omezením předložené analýzy je to, že není schopna ověřit vliv zkoumaných faktorů v čase. Z uvedených důvodů se text zaměřil především na zahrnutí všech univerzálních lidskoprávních smluv, pro něž jsou k dispozici data o podávání zpráv. Zahrnutá pozorování nicméně pokrývají jen velmi omezenou časovou řadu jedné dekády. Použitá datová základna tedy neumožňuje posoudit, zda dlouhodobé výraznější změny demokratického charakteru států anebo jejich kapacit ovlivňují odevzdávání zpráv. Stejně tak neumožňují posoudit v čase vliv regionálního napodobování, jelikož úroveň dodržování povinností na regionální úrovni má v provedené analýze z nutných důvodů v rámci jednotlivých regionů konstantní hodnotu. Dalším logickým krokem ve výzkumu odevzdávání implementačních zpráv v univerzálních lidskoprávních režimech by tedy bylo ověření dostupnosti dat týkajících se starších období a jejich případné použití v další analýze. Budoucí výzkum by měl též věnovat systematictější pozornost obsahu zpráv.

¹ Univerzální lidskoprávní smlouvy jsou otevřeny k účasti všem suverénním státům. Tyto smlouvy jsou podrobněji popsány v první části textu.

² Těmito smlouvami jsou Mezinárodní úmluva o ochraně práv všech migrujících pracovníků a členů jejich rodin a Mezinárodní úmluva pro ochranu osob před nuceným zmizením. Důvody pro nezahrnutí těchto dvou smluv jsou blíže objasněny ve třetí části textu.

- ³ Touto institucí je buď mezinárodní organizace, nebo mezinárodní režim. Mezinárodní režim se často definuje jako soubor zásad, norem, pravidel a rozhodovacích procedur pro danou oblast mezinárodní spolupráce (Krasner 1982).
- ⁴ K těmto smlouvám patří navíc ještě čtrnáct protokolů.
- ⁵ V rámci některých smluv může výbor požádat smluvní stranu o zprávu *ad hoc*, především pokud existuje podezření ze závažného porušování lidských práv.
- ⁶ Malý počet povinností odevzdat pravidelnou zprávu, který byl v letech 2005–2015 stanoven v rámci ICMW a CPED, je zjevně důsledkem toho, že tyto smlouvy dosud ratifikoval malý počet států. Pro všech sedm smluv začleněných do naší analýzy platí, že je v současnosti ratifikovalo více než 150 států. Naproti tomu jak ICMW, tak CPED dosud ratifikovalo méně než sto států. I tento fakt ospravedlňuje jejich vyřazení z provedené analýzy. Zatím jde o univerzální smlouvy spíše jen formálně, a nikoliv z hlediska skutečného rozsahu jejich smluvních stran.
- ⁷ Z 1671 požadovaných zpráv jich bylo odevzdáno 1256, což činí 75 %.
- ⁸ Creamer a Simmons navíc do své analýzy nezahrnuly datovou přílohu, z níž by data týkající se národních lidskoprávních institucí bylo možné získat.

Literatura

- Allison, Graham T. (1971): *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis*. Little, Brown and Company.
- Baldez, Lisa (2018): What's at Stake in the Treaty Reporting Process? Cuba and the United Nations' Convention on Women's Rights. *Global Discourse*, <<https://doi.org/10.1080/23269995.2018.1520009>>.
- Cole, Wade M. (2005): Sovereignty Relinquished? Explaining Commitment to the International Human Rights Covenants, 1966–1999. *American Sociological Review*, Vol. 70, s. 472–495, <<https://doi.org/10.1177/000312240507000306>>.
- Cole, Wade M. (2009): Hard and Soft Commitments to Human Rights Treaties, 1966–2000. *Sociological Forum*, Vol. 24, No. 3, s. 563–588, <<https://doi.org/10.1111/j.1573-7861.2009.01120.x>>.
- Cole, Wade M. (2015): Mind the Gap: State Capacity and the Implementation of Human Rights Treaties. *International Organization*, Vol. 69, No. 2, s. 405–441, <<https://doi.org/10.1017/S002081831400040X>>.
- Creamer, Cosette D. – Simmons, Beth (2013): Transparency at Home: How Well do Governments Share Human Rights Information with Citizens. In: Bianchi, Andrea – Peters, Anne (eds.): *Transparency in International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 239–268.
- Creamer, Cosette D. – Simmons, Beth (2015): Ratification, Reporting, and Rights: Quality of Participation in the Convention Against Torture. *Human Rights Quarterly*, Vol. 37, No. 3, s. 579–608.
- Dai, Xinyuan (2002): Information Systems in Treaty Regimes. *World Politics*, Vol. 54, s. 405–436, <<https://doi.org/10.1353/wp.2002.0013>>.
- Doyle, Michael W. (1986): Liberalism and World Politics. *American Political Science Review*, Vol. 80, No. 4, s. 1151–1169, <<https://doi.org/10.1017/S0003055400185041>>.
- Florini, Ann (1996): The Evolution of International Norms. *International Studies Quarterly*, Vol. 40, No. 3, s. 363–389, <<https://doi.org/10.2307/2600716>>.
- Freedom House (2017): Freedom in the World 2017, <<https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2017>>.
- Hanson, Jonathan K. – Sigman, Rachel (2013): Leviathan's Latent Dimensions: Measuring State Capacity for Comparative Political Research, <<https://ssrn.com/abstract=1899933>>.
- Hasenclever, Andreas – Mayer, Peter – Rittberger, Volker (1997): *Theories of International Regimes*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hathaway, Oona A. (2002): Do Human Rights Treaties Make a Difference? *The Yale Law Journal*, Vol. 111, s. 1935–2042.
- Hathaway, Oona A. (2007): Why Do Countries Commit to Human Rights Treaties? *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 51, No. 4, s. 588–621.
- Hollyer, James R. – Rosendorff, Peter B. – Vreeland, James B. (2011): Democracy and Transparency. *The Journal of Politics*, Vol. 73, No. 4, s. 1191–1205.
- Chayes, Abram – Chayes, Antonia Handler (1995): *The New Sovereignty: Compliance with International Regulatory Agreements*. Cambridge – London: Harvard University Press.
- Choirat, Christine et al. (2017): Zelig: Everyone's Statistical Software, Version 5.0-15, <<http://ZeligProject.org>>.
- Jacobson, Harold K. – Brown Weiss, Edith (2000): Assessing the Record and Designing Strategies to Engage Countries. In: Brown Weiss, Edith – Jacobson, Harold K. (eds.): *Engaging countries: Strengthening compliance with international environmental accords*. Cambridge: MIT Press, s. 511–554.
- Jang, Yong Suk – Cho, Munseok – Drori, Gili S. (2014): National transparency: Global trends and national variations. *International Journal of Comparative Sociology*, Vol. 55, No. 2, s. 1–24, <<https://doi.org/10.1177/0020715214534949>>.
- Jo, Hyeran (2008): *Monitoring Compliance: The Design of Monitoring Institutions in International Cooperation*. University of Michigan PhD thesis.

- Joachim, Jutta – Reinalda, Bob – Verbeek, Bertjan (eds., 2007): *International Organizations and Implementation: Enforcers, Managers, Authorities?* London: Routledge.
- Keohane, Robert O. (1984): *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton: Princeton University Press.
- Keohane, Robert O. – Nye, Joseph S. (1977): *Power and Interdependence*. New York: Longman.
- Kaufmann, Daniel – Kray, Aart – Mastruzzi, Massimo (2010): The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues. *World Bank Policy Research Working Paper*, No. 5430, <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1682130>.
- Krasner, Stephen D. (1982): Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables. *International Organization*, Vol. 36, No. 2, s. 185–202, <<https://doi.org/10.1017/S0020818300018920>>.
- Krommendijk, Jasper (2015): The Domestic Effectiveness of International Human Rights Monitoring in Established Democracies: The Case of UN Human Rights Bodies. *Review of International Organizations*, Vol. 10, No. 4, s. 489–512.
- LeBlanc, Lawrence J. – Huibregtse, Ada – Meister, Timothy (2010): Compliance with the reporting requirements of human rights conventions. *The International Journal of Human Rights*, Vol. 14, No. 5, s. 789–807.
- Maoz, Zeev – Russett, Bruce (1993): Normative and Structural Causes of Democratic Peace, 1946–1986. *The American Political Science Review*, Vol. 87, No. 3, s. 624–638, <<https://doi.org/10.2307/2938740>>.
- Meyer, John W. – Boli, John. – Thomas, George, M. et al. (1997): World Society and the Nation State. *American Journal of Sociology*, Vol. 103, No. 1, s. 144–181.
- Mitchell, Ronald B. (1998): Sources of Transparency: Information Systems in International Regimes. *International Studies Quarterly*, Vol. 42, No. 1, s. 109–130, <<https://doi.org/10.1111/0020-8833.00071>>.
- Panke, Diana (2012): Dwarfs in International Negotiations: How Small States Make Their Voices Heard. *Cambridge Review of International Affairs*, Vol. 25, No. 3, s. 313–328, <<https://doi.org/10.1080/09557571.2012.710590>>.
- Pevehouse, Jon C. – Nordstrom, Timothy – Warnke, Kevin (2004): The COW-2 International Organizations Dataset Version 2.0. *Conflict Management and Peace Science*, Vol. 21, No. 2, s. 101–119.
- Polity IV Project (2017): Political Regime Characteristics and Transitions, 1800–2017. Center for Systemic Peace, <<http://www.systemicpeace.org/polity/polity06.htm>>.
- Powell, Walter W. – DiMaggio, Paul J. (eds., 1991): *The New Institutionalism in Organizational Analysis*. Chicago: University of Chicago Press.
- Raustiala, Kal – Slaughter, Anne-Marie (2002): International Law, International Relations, and Compliance. In: Carlsnaes, Walter – Risse, Thomas – Simmons, Beth A. (eds.): *Handbook of International Relations*. New York: Sage, s. 538–558.
- Rittberger, Volker – Zangl, Bernhard (2006): *International Organization: Polity, Politics and Policies*. New York: Palgrave Macmillan.
- Savoia, Antonio – Sen, Kunal (2015): Measurement, Evolution, Determinants, and Consequences of State Capacity: a review of recent research. *Journal of Economic Surveys*, Vol. 29, No. 3, 441–458, <<https://doi.org/10.1111/joes.12065>>.
- Seibel, Kristan (2013): Verification Mechanisms in International Agreements, <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2300055>.
- Simmons, Beth A. (2009): *Mobilizing for Human Rights: International Law in Domestic Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Scheinin, Martin (2007): The International Covenant on Civil and Political Rights. In: Ulfstein, Geir (ed.): *Making Treaties Work: Human Rights, Environment, and Arms Control*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 48–69.
- Světová banka (2017): World DataBank, <<http://data.worldbank.org/>>.
- UNTS (2018): The United Nations Treaty Series, <https://treaties.un.org/pages/Content.aspx?path=DB/UNTS/pageIntro_en.xml>.
- Victor, David G. – Raustiala, Kal – Skolnikoff, Eugene B. (1998): Introduction and Overview. In: Victor, David G. – Raustiala, Kal – Skolnikoff, Eugene B. (eds.): *The implementation and effectiveness of international environmental commitments: theory and practice*. Cambridge and London: the MIT Press, s. 1–46.
- von Stein, Jana (2016): Making Promises, Keeping Promises: Democracy, Ratification and Compliance in International Human Rights Law. *British Journal of Political Science*, Vol. 46, No. 3, s. 655–679, <<https://doi.org/10.1017/S0007123414000489>>.
- von Stein, Jana (2018): Exploring the Universe of UN Human Rights Agreements. *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 62, No. 4, s. 871–899, <<https://doi.org/10.1177/0022002717721395>>.
- Vreeland, James Raymond (2008): Political Institutions and Human Rights: Why Dictatorships Enter into the United Nations Convention Against Torture. *International Organization*, Vol. 62, No. 1, s. 65–101, <<https://doi.org/10.1017/S002081830808003X>>.
- Wotipka, Christine Min – Tsutsui, Kiyoteru (2008): Global Human Rights and State Sovereignty: State Ratification of International Human Rights Treaties, 1965–2001, s. 724–754, <<https://doi.org/10.1111/j.1573-7861.2008.00092.x>>.
- Zimmermann, Anreas (2007): Dispute Resolution, Compliance Control and Enforcement in Human Rights Law. In: Ulfstein, Geir (ed.): *Making Treaties Work: Human Rights, Environment, and Arms Control*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 15–47.

Dokumenty

- ICCPR (1966): International Covenant on Civil and Political Rights, <<https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CCPR.aspx>>.
- OHCHR (2018a): The Major Universal Human Rights Instruments and the Mechanisms for their Implementation, <<https://www.ohchr.org/Documents/Publications/training9chapter2en.pdf>>.
- OHCHR (2018b): Universal Human Rights Instruments, <<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/UniversalHumanRightsInstruments.aspx>>.
- OHCHR (2018c): Deadlines for the Submission of Documentation, <https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/MasterCalendar.aspx>.
- UNSD (2019): Geographic regions, <<https://unstats.un.org/unsd/methodology/m49/>>.

Poznámka

Děkuji dvěma anonymním oponentům za cenné komentáře. Výzkum pro tento článek byl podpořen Grantovou agenturou ČR v rámci projektu GA15-12533S „Členské státy ve WTO: preference, dodržování závazků a monitorování“, a Univerzitou Karlovou v rámci projektu UNCE/HUM/028 „Pražské centrum pro výzkum míru“.

Provázanost náboženství a nacionalismu v zápasu o autokefalitu ukrajinské pravoslavné církve

JOSEF MLEJNEK

The Intertwining of Religion and Nationalism in the Struggle for an Autocephalous Status for Ukrainian Orthodoxy

Abstract: The study focuses on the long-term struggle for an autocephalous status for Ukrainian Orthodoxy and also on the links between religion and nationalism. Theoretically it is based primarily on Rogers Brubaker's concept of religion as imbricated or intertwined with nationalism. However, particular forms of such intertwining are modified by the author, given the nature of the case being researched. The identified forms of overlapping and intertwining appear to be essential, and important for understanding the actions of major actors. The study highlights that the ideological basis of the conflict over the autocephaly of Ukrainian Orthodoxy is a clash of two historical-religious mythologies, which serve as an example of intertwining of religion and nationalism. They also have the potential to significantly shape not only the ecclesiastical or religious scene of Ukraine and the Russian Federation, but also the concepts of national identity and value attitudes of inhabitants of both countries.

Keywords: Orthodoxy, Russian World, Holy Rus, Orthodox Church, Ukrainian Orthodoxy, religion, nationalism, identity.

DOI: <<https://doi.org/10.32422/mv.1623>>.

Ukrajinským veřejným životem již dlouho zásadně hýbe otázka udělení autokefality neboli samostatnosti pro místní pravoslavnou církev. V prosinci 2018 vznikla Pravoslavná církev Ukrajiny (PCU), které v lednu 2019 udělil autokefalitu konstantinopolský patriarchát. Nová církev v sobě sloučila dvě ukrajinské pravoslavné církve, které autokefalitu požadovaly, nepřislušel jim však v rámci pravoslaví legitimní status, plus malou část Ukrajinské pravoslavné církve moskevského patriarchátu (UPC MP). Ta ale ve shodě s Ruskou pravoslavnou církví (RPC), jejíž je součástí, vznik PCU ostře odsoudila. Rozdělení ukrajinského pravoslaví, které začalo v devadesátých letech minulého století, tedy trvá, pouze se přeskupila jeho forma. Vznik PCU vyvolal rovněž ostrý spor v rámci celého pravoslaví. Zápas o vznik ukrajinské autokefální církve navíc tvoří pevnou součást vyhrcoňných rusko-ukrajinských vztahů a má, již jen vzhledem k roli RPC v politice Ruské federace i bývalého ukrajinského prezidenta Porošenka v procesu vzniku PCU, významné politické přesahy.

K problematice ukrajinské autokefality a zejména k jejím širším souvislostem existuje relativně bohatá zahraniční literatura (Chawryło 2015; Krawchuk – Bremer 2016;

Kuzio 1997; Payne 2007; Rap 2015; Sidorov 2006; Suslov 2015; Wawrzonek 2014; Wierzbicki 2013; Wilson 2015; Yelensky 2014a). Téma však vyvolává určitou pozornost i v českém a slovenském prostředí, a to zejména ve vztahu ke koncepci *ruského světa* a její roli v ruské zahraniční politice. Jde o koncepci široce pojímanou a interpretovanou, leč RPC a její působení, včetně rozvíjení náboženské varianty konceptu ruského světa, tvoří její nedílnou součást. Toto reflektuje i několik studií publikovaných v posledních letech v českých či slovenských odborných časopisech (například Avanesova – Naxera 2016, 2018; Baar – Solik 2017; Kurfürst 2017; Solik – Baar 2016). Samotné náboženské scéně Ukrajiny se však věnuje pozornost menší, byť rozhodně nikoliv nulová (srovnej Baar – Solik 2017).

Od pádu protinábožensky zaměřeného komunistického režimu a rozpadu SSSR v historicky pravoslavných zemích v postsovětském prostoru pozoruhodně vzrostla míra náboženské příslušnosti. Například v Rusku se v roce 1991 označilo 37 % obyvatel za pravoslavné, v roce 2015 však již 71 %. Na Ukrajině činily příslušné údaje 39 a 78 % (Pew 2017). Jak upozorňují autoři rozsáhlého šetření *Pew Research Center* zaměřeného na náboženské přesvědčení a národní příslušnost v oblasti střední a východní Evropy, v řadě zemí regionu jsou náboženská a národní identita těsně provázány. Obyvatelé v této části světa zpravidla projevují silný sklon vnímat náboženství jako základní rys národní kultury a příslušnosti. Navíc svou kulturu považují za nadřazenou ostatním a na svou národní identitu jsou hrdí. Podíl osob účastnících se bohoslužeb je však v pravoslavných zemích relativně nízký, obecně nižší než u katolíků či protestantů.¹ Například podíl pravoslavných navštěvujících bohoslužby každý týden činil v letech 2015 a 2016 v Rusku 6 % a na Ukrajině 12 %. Přihlášení k pravoslaví totiž často vyjadřuje inklinaci nikoliv primárně k náboženské víře, ale zejména k národní či státní kulturně-historické tradici (Tamtéž). Tato charakteristika se však netýká jen současnosti. Například Ruskou pravoslavnou církev označuje jako etnocentrickou či jako nositelku ruského nacionalismu řada autorů, a to nejpozději od 19. století. Zároveň upozorňují na univerzalistický, ba mesianistický sklon takového nacionalismu (například Duncan 2000; Figs 2004: 260–308; Sidorov 2006; Smith 1997: 164–165; Werth 2006; Wozniuk 1997: 195–197). Rogers Brubaker (2012: 11–12) hovoří o etatizaci náboženství (křesťanství) neboli o snaze státu převzít kontrolu nad církevními záležitostmi coby o jevu úzce souvisejícím s nacionalizací čili s historickým nástupem a rozvojem nacionalismu. Ve sféře ortodoxního křesťanství, zejména v jihovýchodní Evropě, historicky postupně vzniká řada autokefálních národních církví, což podporuje mohutnou symbiózu náboženských a národních tradic (Brubaker 2012: 11–12). Paul Werth (2006) v této souvislosti podobně píše o etnické fragmentaci pravoslaví, Daniel Payne (2007) o etnicko-náboženském nacionalismu a Viktor Jelenskyj o prominentní roli náboženství v opožděných procesech formování národů (Yelensky 2014a: 126). V kontextu této literatury představuje zápas o nezávislost ukrajinského pravoslaví na moskevském patriarchátu pozoruhodnou ukázkou vzájemného ovlivňování nacionalismu a náboženství, která je politicky velmi brizantní a značně se dotýká vztahů Ruské federace a Ukrajiny. Ve sporu o autokefalitu se obě strany, ruská i ukrajinská, vzájemně obviňují z různých forem nacionalismu, ukrajinská vyčítá moskevskému patriarchátu imperialismus, ruská obviňuje Ukrajince z etnizace pravoslaví (Wierzbicki 2013: 44). Nejedná se o teologický spor, ale převážně o konflikt národně-náboženských identit, o zápas ve velké míře politický. Klíčovou roli zde hraje otázka ruské i ukrajinské národní identity a též interpretace určitých náboženských a národních historických tradic, narácí, metafor a mýtů.

Cílem této studie je prozkoumat formy vztahu mezi nacionalismem a náboženstvím, které se vyskytují v zápase o nezávislost ukrajinské pravoslavné církve. Analýza se opírá zejména o Brubakerovu reflexi způsobů provázanosti nacionalismu a náboženství, která vzhledem k povaze zápasu o ukrajinskou autokefalitu poskytuje vhodný teoretický rámec. Umožňuje se též *zčásti* vymanit z dualit, jež se v literatuře často objevují: Rusko kontra Ukrajina nebo RPC spolu s UPC MP kontra PCU a její předchůdkyně. Přístup nastíněný

a aplikovaný v této studii umožňuje jiný pohled, díky němuž mohou vystoupit do popředí některé málo zdůrazňované nebo přímo opomíjené aspekty. Studie si konkrétně klade za cíl zodpovědět otázku, jaké jsou, v čem se liší a v čem se shodují různé formy provázanosti nacionalismu a náboženství u hlavních aktérů v dosavadním zápase o ukrajinskou autokefalitu. Stať přiblíží jejich konkrétní obsah a ukáže, že ony formy i jejich konkrétní náplň poskytují jeden z významných klíčů k lepšímu pochopení ideových východisek a způsobu myšlení významných aktérů, a tedy i k hlubšímu porozumění celému případu. Hlavním argumentem studie je, že ideový základ konfliktu tvoří střet dvou mytologií, které jsou příkladem provázanosti náboženství a nacionalismu a mají potenciál i nadále výrazně spoluformovat nejen církevní či náboženskou scénu Ukrajiny a Ruské federace, ale i pojetí národní identity a hodnotové postoje obyvatel obou zemí.

Následující text je rozdělen do čtyř částí. Po představení teoretického východiska a metody následuje analytická část, jež začíná přehledem organizační struktury pravoslavi a hlavních parametrů ukrajinské náboženské (církevní) scény. Na něj navazuje analýza konkrétního obsahu čtyř forem provázanosti nacionalismu a náboženství, přičemž každé z forem je věnována samostatná podkapitola. Třetí, analytická část je tedy rozdělena celkem do pěti podkapitol. Následuje závěrečné shrnutí a srovnání identifikovaných forem provázanosti a jejich konkrétního obsahu u zkoumaných aktérů.

BRUBAKEROVO POJETÍ PROVÁZANOSTI NÁBOŽENSTVÍ A NACIONALISMU A PROBLEMATIKA MÝTU

Rogers Brubaker (2012) považuje různé formy vzájemného vztahu mezi náboženstvím a nacionalismem za jedno z perspektivních témat výzkumu. Poukazuje rovněž na skutečnost, že nacionalismus a náboženství se často považují za dva separátní, ba protikladné, popřípadě naopak identické fenomény, málokdy však za fenomény sice svébytné, ale zároveň nějak provázané. Předestírá proto čtyři způsoby, jak lze oba jevy vnímat, a tudíž i analyzovat, v jejich souvztáznosti.

Prvním je chápání nacionalismu (ethnicity) coby jevu nikoliv identického, ale analogického s náboženstvím, neboť má například též své rituály, silnou emoční stránku a hraje identifikační roli. Konkrétně pak Brubaker navrhuje vytvořit metakategorii pro oba (či další analogické) jevy. Sám však poznamenává, že zahrnutí nacionalismu a náboženství pod jednu střechu, tedy jejich chápání coby různých projevů stejného fenoménu, vytváří příliš obecnou kategorii (Tamtéž: 3–5). *Druhým způsobem* je interpretace nacionalismu jako jevu, který náboženství zrodilo nebo k jehož zrodu notně přispělo, například v podobě reformace (Tamtéž: 5–8). *Třetím způsobem souvztáznosti*, který tato studie rozpracovává a aplikuje, Brubaker označuje jako „náboženství překrývající se nebo vzájemně provázané s nacionalismem“, přičemž ono překrývání či provázanost mohou mít řadu konkrétních podob (Tamtéž: 8–12). *Čtvrtým způsobem*, jak vnímat (uchopit) souvztáznost náboženství a nacionalismu, je náboženský nacionalismus, který však Brubaker považuje za přítomný především v islámském světě (Tamtéž: 12–15). Další výklad v této části článku se týká pouze třetího ze zde zmíněných druhů vztahu mezi náboženstvím a nacionalismem.

U náboženství vzájemně provázaného s nacionalismem Brubaker dále rozlišuje dva hlavní poddruhy. Jeden druh vzájemné provázanosti představuje dle Brubakera shoda náboženských a národních hranic, jež má navíc silnější a slabší variantu. V silnější variantě je národ definován jako entita zahrnující výhradně vyznavače konkrétního náboženství, jako tomu je v případě sikhského nebo židovského nacionalismu. Ve slabší variantě se lokální náboženské hranice shodují s národními a náboženství může sloužit jako primární rozlišovací znak, který jedinci umožňuje etnickou nebo národní identifikaci, byť náboženské společenství překračuje hranice národa – například u pravoslavných Srbů a katolických Chorvatů v bývalé Jugoslávii. Náboženství tuto roli může hrát zejména v situaci, kdy příslušníky obou národů pojí jazyková blízkost, ne-li totožnost. Ve druhém způsobu provázanosti náboženství nemusí nutně definovat hranice národa, ale poskytuje mýty,

metafory a symboly, které jsou zcela zásadní pro jeho diskurzivní nebo symbolickou reprezentaci. Náboženská komponenta pomáhá odpovědět na otázku „*kdo jsme*“ a „*co je pro nás charakteristické z hlediska naší historie, povahy, identity, poslání nebo osudu*“ (Tamtéž: 9).

Provázanost se však dle Brubakera může projevat i v opačném směru, tedy nacionalizací náboženství (včetně etatizace v rámci národního státu) v jeho organizačních, praktických i diskurzivních aspektech. A to i v případě náboženství nadnárodních, univerzálních jako křesťanství nebo islám, které se tak samy transformují do specifické podoby (Tamtéž: 11). Brubaker však upozorňuje (Tamtéž: 16–17), že provázanost není identita: samotná metafora naznačuje rozdílnost či svěbytnost provázaných skutečností. Nabádá tedy k citlivosti, k vědomí, že diskurzivní provázanost znamená též zásadní rozdílnosti vzájemně provázaných jevů.

Podobným způsobem argumentují i jiní teoretici nacionalismu. Podle Andrzeje Wierzbického je „*základem existence každého národního společenství víra ve společný původ, z něhož vyplývá příbuzenství nejenom v přísně biologickém (primordialistickém) významu, ale také ve významu sociálním (konstruktivistickém)*“ (Wierzbicki 2013: 35). Sociální příbuznost může být pochopitelně spoluvytvářena rovněž náboženstvím, včetně narácí, v nichž se s ním mísí dějiny i kultura. Tedy též pomocí nábožensky vymezené „*proto-národní mytologie*“ (Yelensky 2014a: 126) nebo náboženských mýtů, symbolů a metafor (Brubaker 2012: 9). Mýtus se často chápe ve smyslu něčeho zcela vymyšleného, bez vztahu ke konkrétním historickým událostem. Anthony Smith ho však, právě v souvislosti s diskusí o vztahu náboženství a nacionalismu, definuje jako „*široce sdílený příběh o minulosti vyprávěný v souladu se současnými potřebami a cíli*“ (Smith 2000: 807). V tomto smyslu tedy lze zkoumat přítomnou funkci mýtu, bez ohledu na jeho – větší či menší – oporu ve faktografii.

Specificky ve vztahu k autokefalitě ukrajinské pravoslavné církve upozorňuje Alfons Brüning, že narace a mytologie vznikají tak, že se z komplikované historické matérie vybírá či zdůrazňuje to, co zapadá do určitého rámce, který je často budován na základě politických aspirací. Historii a historickou paměť nelze od sebe snadno oddělit, poněvadž „*diskurz o paměti sám tvoří součást historie*“ (Brüning 2016: 80). Proto se podle Brüninga rozhodnutí, že je důležité připomínat nějakou konkrétní událost nebo osobu, zřídka opírá o závěry historické vědy. Činí ho konkrétní společenství, jež vypráví svou vlastní historii a vyznačuje důležité mezníky. Takto vzniklý příběh vytváří specifickou identitu nebo k jejímu vytváření výrazně přispívá. Zhodnocení minulosti má vážné důsledky pro přítomnost – vysvětluje *status quo* nebo ospravedlňuje aktuální požadavky. V případě konstituování „*národní křesťanské tradice*“ jsou náboženské a národní aspekty provázány, přičemž zpravidla střídavě převládá jeden nebo druhý faktor (Tamtéž: 79–80).

Mýty mohou ovlivnit i konkrétní způsob překrývání národních a náboženských hranic, ba sama mytologie může mít teritoriální dimenzi, vymezovat, byť třeba vágně, nějaký prostor. Liší se může též intenzita přítomnosti uvedených faktorů. Tyto skutečnosti vedly autora studie k vypracování čtyř specifických forem překryvu a provázanosti. Ostatně Brubakerovy příklady (způsoby) překryvu a provázanosti nejsou pochopitelně vyčerpávající a sám Brubaker vybízí k dalšímu zkoumání.

Druhy překryvu a provázanosti jsou v této studii odvozeny od Brubakerova přístupu, jsou však upraveny vzhledem k povaze zkoumaného případu. V daném případě se ne/shodují nikoliv hranice náboženské, jako u Brubakera a jeho příkladu s pravoslavnými Srby a katolickými Chorvaty, ale církevní v rámci pravoslavného křesťanství. Spor o ukrajinskou autokefalitu znamená střet v rámci jednoho náboženství, ba v rámci jedné církve. Čili jde o překryv církevních hranic s národními a potažmo se státními, s hranicemi ukrajinského nebo ruského národního státu.

Pokud jde o roli náboženství coby poskytovatele mýtů, symbolů a metafor, tedy druhý základní druh provázanosti náboženství a nacionalismu u Brubakera, mýtus zde bude

chápan zejména pomocí Smithovy charakteristiky jako sdílený příběh o minulosti vyprávěný v souladu se současnými potřebami a cíli (Smith 2000: 807).²

Kombinací dvou základních druhů překryvu a provázanosti a intenzity jejich přítomnosti vzniknou, s přihlédnutím k reáliím zkoumaného případu, čtyři specifické hybridní formy provázanosti náboženství a nacionalismu, které představuje tabulka č. 1.

Tabulka č. 1
Čtyři specifické hybridní formy provázanosti náboženství a nacionalismu

	Shoda státních (národních) a církevních hranic	Vágní překryv hranic, překryv s více státy, sféra vlivu
Silná role mytologie	Mytologicko-národní	Mytologicko-pannárodní (imperiální)
Slabá role mytologie (popřípadě pluralita mytologií)	Státně-církevní	Pluralitní, n-polární

Zdroj: Autor.

Mytologicko-národní forma znamená shodu státních (národních) hranic a hranic církevních, zdůvodněnou ovšem silným mytologickým příběhem, tedy ideově silně podloženou.

Mytologicko-pannárodní či *mytologicko-imperiální* forma též předpokládá silnou roli mytologie, která zde však vytyčuje prostor přesahující hranice národního státu a přinejmenším implicitně zahrnující více států, vymezuje tedy nějaký mnohostátní nebo nadstátní svazek či impérium.

Státně-církevní forma znamená shodu státních a církevních hranic (dle vzorce jeden stát – jedna autokefální pravoslavná církev), role mytologie je v ní však slabší, ne tak vyhraněná.

Pluralitní, n-polární forma zahrnuje pluralitu mytologických národně-náboženských (či nábožensko-národních) příběhů, zároveň se však snaží je sladit a obrousit jejich hrany. Motívem může být udržení církevní jednoty v zemi, kde existuje nebo se sváří několik národních i církevních (náboženských) tradic. Církev zde tvoří součást širšího církevního celku, ale dbá na vlastní státní či národní identitu. Může být vázána k více centrům, k nimž ji pojí též určitá narace. V ukrajinském případě tedy jak ke Kyjevu, tak k Moskvě, jež je centrem RPC.

METODA ANALÝZY

Tato studie je metodologicky pojatá jako interpretativní případová studie (Kořan 2008), která používá koncepty provázanosti náboženství a nacionalismu (Brubaker 2012; Smith 2000) pro výklad zápasu o autokefalitu ukrajinského pravoslaví. Při samotné identifikaci různých forem provázanosti nacionalismu a náboženství studie využívá i prvky komparativní metody: jednotlivé druhy provázanosti vykládá nejen na základě jejich vlastního obsahu, ale i ve smyslu jejich podobností a odlišností (srovnej George – Bennett 2005: 67–72). Analýza se zaměří na konkrétní obsah výše uvedených specifických forem provázanosti v daném případě, na jejich konkrétní přiblížení i komparaci.

Čtyři specifické formy provázanosti lze ztotožnit se čtyřmi skupinami aktérů zkoumaného případu: mytologicko-národní s PCU, její faktickou předchůdkyní UPC KP a s postojí exprezidenta Porošenka, tedy s rozhodnými zastánci ukrajinské autokefality; mytologicko-pannárodní s RPC a proruským křídlem její ukrajinské odnože UPC MP coby zásadními odpůrci autokefality; státně-církevní s představiteli proukrajinského křídla

UPC MP neboli s umírněnými zastánci autokefality; pluralitní s hlavním proudem UPC MP, jejím vedením, tedy s odpůrci autokefality převážně na základě církevních, nikoliv národně-nábožensko-mytologických pohnutek.

Jako zdroje pro empirické jádro analýzy sloužily zásadní programové dokumenty, výroky a konkrétní postoje (včetně například otázky ne/připojení se k danému církevnímu subjektu) významných představitelů, zejména církevních, Ruské federace a Ukrajiny. Tyto texty či projevy spadají do časového rozmezí od počátku devadesátých let minulého století do počátku roku 2019. Týkají se historicko-náboženských narací daného církevního subjektu, vztahu k autokefalitě ukrajinského pravoslaví, ukrajinské či ruské státnosti a nacionalismu, ruskou-ukrajinského ozbrojeného konfliktu a též vztahu k Západu, Evropě a západním hodnotám. Zkoumané výroky byly proneseny zpravidla při nějaké významné příležitosti a zamýšleny jako zásadní vyjádření. Konkrétně šlo o vyjádření a postoje nejvyšších představitelů církví (patriarchy RPC Kirilla, exmetropolity UPC MP Volodymyra, metropolity UPC MP Onufrije, patriarchy UPC KP a pozdějšího čestného patriarchy PCU Filareta, protagonisty proruského křídla UPC MP metropolity Agafangela, protagonistů proukrajinského křídla UPC MP metropolity Sofronije a archimandrity Kyryla) a také bývalého ukrajinského prezidenta Porošenka, jenž se ve vzniku PCU výrazně angažoval. Výroky i postoje budou zasazeny do historického kontextu vývoje konkrétních idejí či konceptů, k nimž se aktéři ve svých postojích či formulacích vztahují.

ANALÝZA ČTYŘ FOREM PROVÁZANOSTI

Tato část se věnuje analýze čtyř hybridních forem provázanosti nacionalismu a náboženství představených v teoretické části a empiricky identifikovaných ve zde sledovaném zápasu o autokefalitu ukrajinské pravoslavné církve. Analýza začíná přehledem organizační struktury pravoslaví a hlavních parametrů ukrajinské náboženské scény, tedy představením náboženského, církevního a sociálního kontextu zkoumaného případu. Následuje analýza čtyř forem provázanosti. Pozornost je nejprve věnována formě mytologicko-pannárodní, která obsahuje základní a dominantní mýtus, vůči němuž se ostatní aktéři často vymezují. Poté následují subkapitoly věnované mytologicko-národní, státně-církevní a pluralitní formě provázanosti náboženství a nacionalismu.

Organizační struktura současného pravoslaví a ukrajinská církevní scéna

Pravoslaví představuje komplikovaný svět, jehož podstatu i strukturu je obtížné jednoduše popsat, neboť se v nich též výrazně odrážejí jeho složité dějiny. Stručně ho lze charakterizovat jako dědice východní, byzantské větve křesťanství, jež se od takzvaného velkého schizmatu z roku 1054 vyvíjí samostatně, nezávisle na římské (katolické) církvi. Pravoslavné církve sdílejí společnou nauku i praxi, byť u nich zároveň existuje řada dílčích odlišností, daných místní tradicí. Spojuje je tedy věrouka, společenství ve svátostech (*communio*) a byzantský (konstantinopolský) ritus. Formální hlavou pravoslavných církví je konstantinopolský ekumenický patriarcha – tuto funkci nyní zastává Bartoloměj I. V podstatě však nemá žádné velké pravomoci, a jeho pozici lze tudíž shrnout průměrem *první mezi rovnými*.

Autokefální církev disponuje právem řešit všechny své vnitřní záležitosti ve své vlastní kompetenci. Je oprávněna volit si své představitele včetně patriarchy, arcibiskupa či metropolity. Mezi autokefální církve patří čtyři starověké východní patriarcháty (konstantinopolský, alexandrijský, antiochijský a jeruzalémský) a dále deset dalších místních církví, jež vznikly během historického vývoje.³ Celkový obraz nadto komplikuje existence některých dalších církví – zaprvé autonómních, zadruhé těch, jež jsou pod přímou kanonickou správou Konstantinopole, a zatřetí církví s iregulárním statusem, kam patří i ty pravoslavné církve, jež nárokují autokefalitu, leč sporně či (zatím) neúspěšně (Szabo 2016: 39–41; Wimmer 2011).

Proces udělování autokefality není v pravoslaví zcela ujasněn. Může ji v zásadě udělit stávající autokefální církev své části, pokud je shledána dostatečně zralou. Nicméně by se to mělo stát i se souhlasem ostatních autokefálních církví (podrobně viz Bruslanowski 2016). Současný konstantinopolský patriarcha Bartoloměj opřel svou pravomoc rozhodnout o ukrajinské autokefalitě právě o skutečnost, že Kyjev coby církevní jednotka údajně nikdy formálně nepřerušil své spojení s Konstantinopolí, jeho plné podřízení Moskvě bylo tudíž od počátku neplatné, a Bartolomějova církev (Ekumenický konstantinopolský patriarchát) je tedy vůči Kyjevu církví mateřskou, s oprávněním udělit ukrajinské církvi svéprávnost (Krupa 2018; RISU news 2018).

Ukrajina má ze všech nástupnických zemí bývalého Sovětského svazu asi nejsložitější náboženskou scénu, kde jsou navíc historie i současná pozice všech ukrajinských náboženských komunit pevně spojeny s nějakou formou identity – národní, politické či obojí (Bremer 2016: 3–4). Odráží to komplikované dějiny současného ukrajinského území, kde se střetávala řada politických, kulturních i náboženských vlivů.

Jediným úředním jazykem je sice ukrajinština, země je však fakticky bilingvní. V roce 2011 používala ukrajinštinu jako jazyk běžné domácí komunikace zhruba polovina obyvatel, 37 % ruštinu, 15 % oba jazyky. Ukrajinština jako jazyk běžné komunikace převládá v západní a centrální části země, na východě a jihu dominovala ruština (Olszański 2012: 19–21). S tím souvisí i neujasněná, slabě vyhraněná národní identita významné části obyvatel, nacházející se někde mezi identitou ukrajinskou a ruskou (Wilson 2002). Konflikt s Ruskem sice ukrajinskou identitu patrně posiluje, leč i tak si ruština zachovává významnou pozici. Jazyková otázka se promítá i do církevního života. Zatímco pravoslavná církev podřízená moskevskému patriarchátu používá jako bohoslužebný jazyk církevní slovanštinu a jako jazyk komunikace s věřícími zpravidla (kromě západních částí Ukrajiny) ruštinu, ostatní církve používají primárně ukrajinštinu, a to i jako bohoslužebný jazyk (Olszański 2012: 41; Wilson 2015: 243).

V roce 2018 se v šetření Razumkova centra⁴ přihlásilo 67,3 % obyvatel Ukrajiny k pravoslaví, 9,4 % k řeckokatolické církvi,⁵ 0,8 % k římskokatolické církvi, 2,2 % k protestantským církvím, 7,7 % uvedlo odpověď „prostě křesťan“ (Razumkov 2018: 13). Dle *Pew Research Center* (Pew 2017) se na Ukrajině s pravoslavím (v letech 2015–2016) identifikovalo dokonce 78 % obyvatel, 10 % jako katolíci (řečtí i římsští). Velké rozdíly ale vyvstávají v regionálním rozložení věřících.

Od vyhlášení nezávislosti v roce 1991 zhruba do roku 2014 zaujímal pozici největší církve Ukrajinská pravoslavná církev Moskevského patriarchátu (UPC MP) – tamní (autonomní) odnož Ruské pravoslavné církve (RPC). Oficiální název⁶ zněl Ukrajinská pravoslavná církev, dovětek „moskevského patriarchátu“ sama církev nepoužívala, poněvadž Ukrajinskou pravoslavnou církev Kyjevského patriarchátu (viz níže) považovala za odpadlickou, a tedy nelegitimní. Avšak kvůli přehlednosti se v literatuře uvádí jako UPC (MP), UPC-MP či UPC MP. Její postavení v rámci RPC je charakterizováno jako autonomní, byť míra oné autonomie tvoří předmět sporů. Hlava UPC MP je zároveň členem Svatého synodu RPC (Zielińska 2015: 2).

Spory ohledně autokefality v roce 1992 vyústily ve vznik Ukrajinské pravoslavné církve Kyjevského patriarchátu (UPC KP), kterou však žádná z autokefálních pravoslavných církví neuznala coby právoplatně existující (Borkowicz 2014: 96). Kontroverze budila též osoba jednoho z hlavních proponentů autokefality a od roku 1995 patriarchy UPC KP Filareta, jenž mimo jiné stál v čele ukrajinského exarchátu RPC v dobách komunistického režimu (Bremer 2016: 13; Kuzio 1997: 398–399). Autokefalitu prosazovala ještě další církev, byť ve srovnání s UPC KP menší: Ukrajinská autokefální pravoslavná církev (UAPC), jež vznikla po první světové válce (Magocsi 2010: 582–583), nicméně od třicátých až do konce osmdesátých let minulého století vyvíjela aktivitu především v exilu. Navzdory názvu z hlediska pravoslavného kanonického práva autokefální nebyla.

Dne 15. prosince 2018 vznikla Pravoslavná církev Ukrajiny (PCU), které konstantinopolský patriarcha Bartoloměj udělil 5. ledna 2019 autokefalitu. Oficiální název zní: Kyjevská metropole Ukrajinské pravoslavné církve (Pravoslavná církev Ukrajiny). V nové církvi se však především sloučily UPC KP a UAPC, z biskupů UPC MP se připojili pouze dva (Cazabonne 2018). Jak RPC, tak UPC MP považují PCU za nekanonickou, schizmatickou.

Počty přívrženců jednotlivých ukrajinských pravoslavných církví (proudů) silně ovlivnily události na Majdanu, okupace Krymu a konflikt s Ruskem: projevily se poklesem přízně pro UPC MP a nárůstem přízně pro subjekty požadující (či posléze získavší) autokefalitu.

V šetření, které ve druhé polovině ledna 2019 společně provedly tři instituce,⁷ se k pravoslaví přihlásilo 70,7 % Ukrajinců. Z nich se 43,9 % přihlásilo k PCU, k UPC MP jen 15,2 %. Významná část respondentů, 38,4 %, však zvolila odpověď, že se považuje za prostě pravoslavného, bez vztahu k nějaké konkrétní pravoslavné konfesi (Socis 2019). Nová církev tedy počátkem roku 2019 neměla podporu nadpoloviční většiny pravoslavných na Ukrajině.⁸

Mytologicko-pannárodní forma

Mytologicko-pannárodní forma provázanosti náboženství a nacionalismu obsahuje silnou mytologickou složku, která vymezuje též rozsáhlé, byť nejasně ohraničené teritorium. V daném případě jsou jejími nositeli RPC a proruské křídlo UPC MP.

Patriarcha RPC Kirill je dlouhodobě zastáncem, propagátorem i novodobým interpretem konceptu *svaté Rusi*, který vtiskuje dějinám východní Evropy silný náboženský smysl, jenž sakralizuje i politické dějiny a poskytuje základ k formování širěji pojatého, nábožensky laděného či civilizačního nacionalismu, který má též rozsáhlou, byť poněkud vágně vymezenou teritoriální dimenzi.

Jeho současná podoba by se dala označit za náboženskou variantu sekulární, poměrně nedávno vzniklé a Ruskou federací prosazované koncepce *ruského světa* (Wawrzonek 2014: 760–766). V pojetí RPC se namísto jazyka, společného původu či světské kultury akcentuje „*duchovně-náboženské společenství*“ (Wierzbicki 2013: 35–36). Kirill též často hovoří o *ruském světě*, zejména ve vztahu k Ukrajině však operuje především s pojetím *svaté Rusi*, rovněž z toho důvodu, že výraz *ruský svět* může řadu Ukrajinců odrazovat (Suslov 2016: 138). Současná podoba konceptu *svaté Rusi* na každý pád navazuje na dlouhou historickou tradici vývoje ruského státu, společnosti i církve. Pro jeho formování a rozvoj jsou podstatné tři následující skutečnosti:

- 1) Historický původ RPC, odvozovaný stejně jako v případě ukrajinských církví od Kyjevské Rusi, církevně podřízené Konstantinopoli. Kyjev se stává – politicky i církevně – jednotkou podřízenou Moskvě koncem 17. století, do té doby církevně spadal pod konstantinopolského patriarchu (Chawryło 2014; Szabo 2016: 49–50 a 84–85; Wójtowicz 2007: 49–50). V podání RPC však na Moskvu, na ruský (moskevský) stát, přešla celá kyjevská státní, civilizační i náboženská tradice.
- 2) Ruská pravoslavná církev se historicky postupně stala hlavní ideovou oporou ruského státu i carského impéria a rozrůstala se spolu s ním. Koneckonců takzvané kanonické teritorium, jež RPC nyní nárokuje, zahrnuje kromě Ruské federace i Ukrajinu, Bělorusko či například Kazachstán. Notně se tedy shoduje s rozlohou ruského carského impéria před rokem 1917 (Wawrzonek 2014: 762).
- 3) Ruská pravoslavná církev po staletí aspiruje na pozici historického i náboženského primátu v celém pravoslavném světě a pokládá se za dědice a nositele celé východní křesťanské tradice (Chawryło 2015: 21). Tento postoj má kořeny v – dodnes rozvíjené – koncepci *třetího Říma*, zformulované původně mnichem Filofejem na počátku 16. století. Podle ní se Moskva (ruský stát) po Římu a Konstantinopoli považuje za jedinou autentickou představitelku a ochránkyni pravého, nezkaženého křesťanství (Duncan 2000;

Rojek 2015: 18–19; 44–51; Runciman 2010: 263–265; Sidorov 2006). Šlo však též o celkem logickou reakci na pád Konstantinopole a Byzantské říše, který sice instituce konstantinopolského patriarchy coby ústředí východní církve formálně přežila, reálně se však ocitla v osmanském područí (podrobně: Runciman 2010). Úzce s tím souvisí právě i koncept *svaté Rusi* neboli přesvědčení o specifickém, Bohem stanoveném údělu a poslání slovanského pravoslaví v dějinách, o Rusi jako *svaté zemi*.

Problematický je ovšem již sám pojem *Rus*. Oficiální titul nejvyššího představitele RPC zní: patriarcha moskevský a celé *Rusi*. Přičemž *Rus* neznámá Rusko či Ruskou federaci, ostatně, církve se v ruštině jmenuje *Russkaja pravoslavnaja cerkov*, kdežto současný ruský stát nese název *Rossijskaja federacija*. *Rus* je širší pojem, který však nemá úplně jasné hranice. Zhruba řečeno, zahrnuje oblast osídlenou východoevropskými slovanskými národy, přičemž historicky se v tomto poněkud vágně vymezeném prostoru vystřídala celá řada státních útvarů i historických a politických, kulturních i náboženských koncepcí a identit (Magocsi – Rychlík – Zilynskyj 2015: 23–24; podrobně: Besançon 2015; Putna 2015). Zahrnuje tedy hlavně Rusy, Bělorusy a Ukrajince a historicky odkazuje ke Kyjevské Rusi, kolébce východoslovanského křesťanství. Výraz *Rus* (v ruštině *Русь*) a jeho různé tvary ovšem též snadno asociují přímou vazbu mezi starou Rusí a současným ruským národem či ruským státem. A též vazbu mezi národností a pravoslavím, ostatně slovo *Rus* dříve znamenalo i *pravoslavný* (Figes 2004: 267).

Přesné vymezení faktického teritoria působení RPC je složité, neboť zahrnuje i sporné případy, kdy na daném území působí jak odnož RPC, tak jiná pravoslavná církev, spadající pod odlišný patriarchát nebo usilující o uznání samostatnosti. Týká se to například Estonska či Moldavska, ale především právě Ukrajiny. A komplikace spočívá i v definici kanonického území, neboť dle interpretace RPC by se zde jiné křesťanské církve měly zdržet jakékoli misijní činnosti (Overmeyer 2007).

V roce 2008, při oslavách 1020. výročí christianizace Kyjevské Rusi, Kirill, ještě jako metropolita smolenský a kaliningradský, v Kyjevě prohlásil: „*Rusko, Ukrajina a Bělorusko jsou Svatá Rus. Svatá Rus představuje ideál lásky, dobra a pravdy. Svatá Rus je krásou, Svatá Rus je silou a my společně s vámi tvoříme jednu Svatou Rus*“ (Matreńczyk 2008). Koncept *svaté Rusi* tedy i v nynějším podání evidentně přesahuje hranice Ruské federace, zahrnuje minimálně tři státy, Ruskou federaci, Ukrajinu a Bělorusko. Dne 25. září 2009, již jako moskevský patriarcha, Kirill v Minsku konstatoval, že nyní je „*historická Rus rozdělena na suverénní státy. Byla to vůle lidu a patrně též šlo o záměr Boží prozřetelnosti*.“ Nicméně zároveň se označil za „*patriarchu národa, který vzešel z kyjevské křtitelnice*“, a varoval, že pokud by státní suverenita měla narušovat jednotu církve, pak půjde o špatnou a Bohu nelibou činnost (Interfax 2009). Rozdělení východní Evropy do různých států by tedy nemělo porušit územní záběr jeho církve, který je zdůvodňován především zakladatelským příběhem, konstitutivní narací, mýtem – pomocí původu odvozeného z *kyjevské křtitelnice* neboli rodokmenu počínajícího v christianizaci Kyjevské Rusi a specifické interpretace následného dění. Během návštěvy Ukrajiny na jaře 2009 Kirill význam Kyjeva pro RPC charakterizoval výrazy jako „*duchovní centrum a jižní hlavní město ruského pravoslaví*“ (NEWSru.com 2009), „*naš Jeruzalém i Konstantinopol*“, „*srdce našeho života*“ (Kirill 2009).

Dne 29. dubna 2009, během schůzky s předsedkyní vlády Ukrajiny Julijí Tymošenkovou, Kirill deklaroval své hluboké přesvědčení, že „*pokud jde o Rusko a Ukrajinu, náboženský faktor zde hraje velmi důležitou roli. Jsme země spojené společnou tradicí, společnou historií, společnou Církví*“ (NEWSru.com 2009).

Nejde však jen o historické kořeny, o sdílenou historii, ale též o specifický obsah pojmu národ a zároveň o zvláštní dějinné poslání takto definovaného národa. V roce 2010 Kirill v Pskově v podstatě ztotožnil (ruský) národ s pravoslavím. Národ definoval jako „*takové společenství lidí, které sdílí společné hodnoty a pocit odpovědnosti*“. K lepšímu pochopení „*společného základu naší existence*“ Kirill vybral právě historii Pskova, kde

žil slovanský kmen Krivičů, ale žily tu i baltské, skandinávské a ugrofinské kmeny. Co však z této kulturně i etnicky pestré směsice vytvořilo jeden národ? Odpověď dle patriarchy RPC zní: „pravoslavná víra. Pravoslavi kromě vznešených a spásných duchovních idejí obsahuje i silné etické normy, které formují národní charakter a národní hodnoty“ (Kirill 2010).

Výše uvedené výroky pocházejí z doby těsně před nástupem Kirilla do funkce patriarchy RPC a krátce poté. Zároveň jsou však pro něj typické (Škil 2015: 104). Východoslovanské pravoslavné národy, tedy především Rusové, Ukrajinci a Bělorusové, dle Kirilla tvoří, či přesněji řečeno mají tvořit, vlastně jeden národ, byť pojatý širěji, nábožensky a civilizačně – zvláštní civilizaci založenou na duchovních základech pravoslavy. Rusko a Ukrajina podle něj „tvoří dohromady pilíře pravoslavné východoslovanské civilizace“ (NEWSru.com 2009). Civilizace, jejímž ústředním místem je chrám, na rozdíl od západní konzumní společnosti, údajně vystavěné kolem nákupního centra (Suslov 2015: 56). Západ je ruskými nejen církevními, ale i politickými představiteli vykreslován jako morálně zkažený, vyprázdněný, zaměřený pouze na materiální hodnoty. I konflikt na Ukrajině je pak často líčen v globální rovině jako zápas mezi *ruským světem*, hájícím tradiční hodnoty a duchovnost, a morálně degradovaným sekulárním Západem. Západ tak v této interpretaci nebojuje vlastně proti Rusku, ale proti křesťanství jako takovému (Avanesova – Naxera 2018: 29–30; Čerenkov 2015: 31–32; Suslov 2016: 143–147).

Takto pojatý, do globálního mocenského zápasu zasazený *ruský svět (svatá Rus)* má ještě rozsáhlejší, byť opět nejasně vymezené teritoriální aspirace. Lze je ilustrovat na metropolitovi Oděsy a Izmajilu Ahafanelovi, čelní postavě proruského křídla a jednom z nejznámějších, nejhlasitějších a dlouhodobých zastánců *ruského světa* v UPC MP (Kulčynskij 2012). Ahafangel (v ruském přepisu Agafangel) patří rovněž k zaníceným zastáncům učení o Moskvě coby třetím Římu, které dovedl na VIII. Celosvětovém ruském národním sněmu, konaném v Moskvě v roce 2004, aktualizovat přímo v apokalyptickém duchu. Globalizaci a ideologii globalizace zde označil za „systém světového zla“, neboť globalizace je sekulární, protikřesťanská, a tudíž i protiruská. A „nepochybně povede k příchodu Antikrista a ke konci světa“, připravuje „politické, ekonomické, etické i ideologické základy“ budoucího Antikristova panování. Pravoslavné Rusko musí zlu globalizace čelit jako vůdce celého pravoslavy, a to v rámci pevného svazku s Ukrajinou, Běloruskem i středoasijskými a kavkazskými národy, které kdysi tvořily součást carského impéria. Ruský národ, který Agafangel implicitně pojímá v širším, pravoslavně-civilizačním rozměru, je totiž národem bohonosným (Agafangel 2004).

Čistě nábožensky pojaté a vnímané pojetí *svaté Rusi* má nesporně hluboké duchovní kořeny, ostatně, do historie duchovně-kulturního prostoru východoslovanského pravoslavy patří též řada postav i proudů, které působily vlastně v opozici vůči oficiálním církevním i státním strukturám. V různých formách se projevuje dlouhodobě, nejde o nějakou novou koncepci (Duncan 2000; Figes 2013: 260–308; Putna 2015: 89–102 a 123–134). *Svatou Rus* vyjadřovalo či rovnou spoluvytvářelo též množství uměleckých i folklórních děl. Zároveň tvořila součást státní ideologie, a to již v carském Rusku. Jde tedy o fenomén složitý, mnohovrstevnatý, obtížně nějak jednoznačně uchopitelný. Ovšem RPC na jeho specifickém výkladu dodnes staví vlastní historickou identitu, legitimitu, přesvědčení o vyšším duchovně-civilizačním poslání.

Faktická hranice mezi *svatou Rusí* a podobně pojatými kulturně-politickými koncepcemi, včetně širších (pannacionalistických) pojetí ruského nacionalismu v podobě panrusismu či panslavismu, je velmi nejasná (Kurfürst 2017; Laruelle 2015: 14–15; Wierzbicki 2013). Z fenoménu *svaté Rusi* lze tudíž poměrně snadno ukout ideologickou koncepci, jež může sloužit mocenským zájmům jak samotné RPC, tak ruského státu. Zvláště když má – přinejmenším latentní – politické, ba přímo geopolitické konsekvence. I proto někteří autoři dokonce RPC označují za *soft power* Ruské federace (viz Baar – Solik 2017;

Chawryło 2015: 26 a 30) či v souvislosti s ní přímo hovoří o politickém pravoslaví (Čerenkov 2015). Dalo by se ale hovořit i o pravoslaví imperiálním či neoimperiálním.

Národně-mytologická forma

Národně-mytologická forma provázanosti náboženství a nacionalismu spojuje totožnost hranic státu a církve se silným mytologickým zdůvodněním. V daném případě ji reprezentují rozhodní ukrajinští zastánci autokefality, kteří se ve své argumentaci opírají nejen o paralelu mezi státní a církevní samostatností, ale též o svébytnou interpretaci mýtu, zakladatelského příběhu – konkrétně christianizace východních Slovanů a role Kyjevské Rusi.

Církevní nezávislost vnímají jako nezbytnou součást, ba posílení státní (národní) nezávislosti, zvláště v situaci, kdy jsou domácí církevní struktury (jejich významná část) podřízeny zahraničnímu centru, které ohrožuje ukrajinskou suverenitu. A kdy navíc obyvatelstvo Ruské federace včetně politické elity považuje či má silnou tendenci považovat Ukrajince za součást ruského národa (za Malorusy), byť pojatého nikoliv čistě etnicky, ale kulturně-nábožensky nebo civilizačně. Zastánci autokefality ale zároveň prosazují specifickou ukrajinskou interpretaci dějin východní Evropy, která vnímá Kyjevskou Rus jako bytostně křesťanský, ukrajinský a proevropský fenomén, a ostře kritizují ruský nárok na tuto tradici, zejména pak v té podobě, která by současnému Rusku poskytovala historickou legitimitu k dominantní roli ve východoevropském prostoru. Jsou tedy zásadními odpůrci koncepcí *svatě Rusi* či *ruského světa*, neboť teprve jejich ideové vyvrácení – pomocí svébytného ukrajinského *kontramýtu* – může v jejich očích trvale zabezpečit naplnění jejich cíle. Řada ukrajinských autorů proto podrobuje koncepty *ruského světa* či *svatě Rusi* zásadní kritice, přičemž zpravidla zdůrazňují, že jde o nástroj ruské hybridní války, který je zaměřen nejen proti Ukrajině jako takové, ale proti Západu a západním hodnotám, k nimž naopak Ukrajina tihne (například Čerenkov 2015; Hurzy 2015; Škil 2015).

Autokefalitu pro ukrajinskou pravoslavnou církev podporovala řada ukrajinských politiků včetně několika prezidentů, kteří vnímali jako důležité, aby domácí pravoslavná církev byla spravována výhradně z Kyjeva, nikoliv z Moskvy, a to právě i z hlediska ukrajinské státní suverenity. Do roku 2014 to platilo zejména o prezidentech Leonidu Kravčukovi a Viktoru Juščenkovi. Podpora pro autokefalitu se zpravidla rovnala i podpoře pro UPC KP (či UAPC), přičemž UPC KP byla územně koncentrovaná v západních a centrálních – tedy více nacionalistických – částech Ukrajiny (Razumkov 2018: 17), podobně jako elektorát zmíněných politiků.

Velkým zastáncem jednotné ukrajinské pravoslavné církve s centrem v Kyjevě byl i prezident Petro Porošenko, který si její vznik vytkl jako jeden z hlavních politických cílů. Nově vzniklá PCU byla však kritizována právě i jako jeho politický projekt. V Porošenkově případě však rozhodná podpora autokefality pramenila rovněž z probíhajícího konfliktu s Ruskem a souvisela i s volební kampaní pro prezidentské volby v roce 2019.

Porošenkův postoj i argumentaci, která je mezi zastánci autokefality hodně rozšířená, výstižně shrnuje pasáž z prezidentova proslovu při vojenské přehlídce v den výročí ukrajinské nezávislosti 24. srpna 2018: „*Tělo nemůže být svobodné, je-li duše v zajetí. [...] Jsme pevně odhodláni přetnout poslední uzel lana, kterým se nás impérium snaží k sobě zoufale připoutat. Jsme pevně rozhodnutí ukončit nepřírozené a nekanonické setrvávání významné části našeho pravoslavného společenství v závislosti na ruské církvi.*“ Církvi, která dle Porošenka posvěcuje Putinovu hybridní válku proti Ukrajině a modlí se za ruskou moc i za ruskou armádu. Porošenko též zdůraznil skutečnost, že křesťanství se šířilo východní Evropou z Kyjeva, kam přišlo z konstantinopolské mateřské církve. Ukrajinské křesťanství má podle něj vlastní více než tisíciletou historii, teologickou, liturgickou i církevní tradici. Autokefalitu Porošenko v projevu prezentoval jako završení a posílení státní nezávislosti, coby záležitost nejen náboženskou, ale přímo strategickou, stejného

významu jako posilování armády, ukrajinštiny, boj za členství v Evropské unii a NATO (Porošenko 2018).

Porošenko v projevu jasně vyznačil linii, podle níž státní nezávislost musí být vlastně dotvořena i nezávislostí církevní, které přisuzoval mimořádný význam. Církevní představitelé používají stejnou rovnici, byť ji prezentují z opačné strany, tedy že církevní nezávislost by měla znamenat logický důsledek nezávislosti státní. Porošenko však v projevu předestřel i ukrajinskou interpretaci náboženských (církevních) dějin východní Evropy, v níž Kyjev zaujímá výsadní, ba zakladatelské postavení a ukrajinské křesťanství představuje od počátku svébytný prvek. Předestřel a interpretoval tedy zakladatelský příběh (mýtus), který v sobě spojuje státnost s náboženstvím a jenž je zároveň klíčovým tématem rusko-ukrajinského sporu.

I pro ukrajinskou historiografii je dlouhodobě typická snaha vymezit se vůči Rusům jako svébytný národ, což se týká rovněž náboženských (církevních) dějin. Ruská státní, národní i náboženská přímá linie odvozená od Kyjevské Rusi se v jejím pojetí buď rovnou popírá, nebo se zde alespoň zdůrazňuje skutečnost, že Kyjevská Rus zrodila (přínejmenším) dva oddělené národy: ruský a ukrajinský. Průkopníkem tohoto směru je historik (ale i politik) Mychajlo Hruševskij a jeho monumentální dílo *Dějiny Ukrajiny-Rusi* (publikováno v letech 1898–1936), jež lze považovat za základ ukrajinského historického narativu. Hruševskij interpretuje Ukrajince jako národ v mnoha ohledech odlišný od (moskevských) Rusů, rýsuje souvislé ukrajinské dějiny počínaje Kyjevskou Rusí. Polemizuje tak s tvrzením ruské historiografie, že Moskva výhradně zdědila starobylé kyjevské tradice (Snyder 2018: 126; Wilson 2002: 45–46, 2015: 8–11).

S tím úzce souvisí i ukrajinská snaha vymezit charakter ukrajinského křesťanství jako něčeho odlišného, ba kontrastního vůči ruské (ve smyslu moskevsko-ruské či velkoruské) náboženské tradici. Ukrajinské křesťanství se charakterizuje jako demokratičtější, ekleziologické, více zaměřené na teologickou reflexi a na rozvoj vzdělání (Brüning 2016: 95–96), tedy obecněji vyjádřeno, jako evropštější či západnější. Uvedený ukrajinský přístup se samozřejmě plně projevuje i v diskusích a sporech o autokefalitu tamní pravoslavné církve.

Spor se odráží i ve výkladu konkrétních historických postav. Prezident Porošenko vydal v únoru 2015 „Dekret o uctění památky kyjevského knížete Vladimíra Velikého – tvůrce středověkého evropského státu Rusi-Ukrajiny“, který stanovoval obecný rámec státem organizovaného připomínání tohoto panovníka u příležitosti tisíciletého výročí jeho smrti (Porošenko 2015). Porošenkovo pojetí je silně proevropské, Kyjevskou Rus v dokumentu nazývá „středověký evropský stát Rus-Ukrajina“, křesťanství dle něj spojuje ukrajinskou společnost s evropskou civilizací. Jde o interpretaci absolutně protikladnou koncepci *ruského světa*. V Ruské federaci vyvolala kritickou odezvu (Rožkov 2015), zaměřenou z velké části na ahistoričnost Porošenkových formulací (například výraz Ukrajina lze v historických dokumentech poprvé zaznamenat dlouho po Vladimírově smrti).

Porošenkův přístup je typický i pro historicko-náboženské koncepce prezentované církevními představiteli, kteří prosazovali autokefalitu ukrajinské pravoslavné církve. Patriarcha UPC KP (později čestný patriarcha PCU)⁹ Filaret v prohlášení své církve k 1025. výročí christianizace Kyjevské Rusi použil výrazu „*Kyjevské Rusi-Ukrajiny*“. Kyjevská církev je dle Filareta pro moskevskou církev mateřskou církví. Historickou volbou ukrajinského národa je křesťanská evropská civilizace. Volba je však zdůvodněna ne aktuálně, ale historicky – již „*svatá knížata Askold, Vladimír, Jaroslav Moudrý a svatá kněžna Olga nám před více než tisíci lety jasně vytyčili směr – do křesťanské Evropy*“. Ukrajinci tudíž nemusejí o přijetí do Evropy prosit, poněvadž už přes tisíc let tvoří její nedílnou součást (Filaret 2013).

Nicméně Filaret rozhodně nevnímal soudobou evropskou civilizaci nekriticky, neboť podle něj rovněž prožívá duchovní krizi: „*Militantní sekularismus atakuje církev i křesťanství, tradiční duchovní i morální hodnoty. Zřetelným projevem této ofenzivy je*

propagace sodomie a legalizace – nepřirozeného a bludného – soužití osob stejného pohlaví v některých zemích pod hlavičkou „manželství“. “ Avšak existenci těchto skutečností Filaret nepovažoval za důvod k odvrácení se od Evropy či Západu, k odmítnutí „evropské budoucnosti Ukrajiny“. Naopak, vnímal ji jako „výzvu ke spojenému úsilí s evropskými křesťany v zápase za evangelijní morálku a tradiční křesťanské rodinné hodnoty“ (Tamtéž).

Roku 2015, tedy již v době ozbrojeného konfliktu na východě Ukrajiny, Filaret u příležitosti 1000. výročí skonu knížete Vladimíra aktualizoval dějiny Kyjevské Rusi (Kyjevské Rusi-Ukrajiny) v ostře protiruském duchu. V projevu se zaměřil na Vladimírovy syny Borise a Gleba, usmrcené v boji o moc, který propukl po Vladimírově smrti, jejich starším bratrem Svjatopolkem. Stali se prvními ruskými svatými a zaujmají ústřední místo nejen mezi svatými pravoslavné církve, ale i v roli patronů ruských státních útvarů. Podle Filareta se však bohužel i v současnosti „objevil nový Svjatopolk Prokletý. Nazývá nás svými bratry, ale v zájmu uchování vlastního trůnu k nám posílá nájemné vrahy a prolévá nevinnou krev.“ Novodobým Svjatopolkem je ve Filaretově interpretaci samozřejmě současné Rusko a jeho prezident. „Bohužel stále existují tací,“ dodal Filaret, „kteří si chtějí přivlastnit naši historii. [...] Ukrajinu považují za své okrajové panství, naši církve za svoji služku a Kyjev, matku ruských měst, za vlastní provincii“ (Filaret 2015). Filaret tak vlastně ostře zaútočil na pojetí Rusů a Ukrajinců coby bratrských národů, často zdůrazňované zejména ruskou stranou či proruskými ukrajinskými proudy.

Státně-církevní forma

U státně-církevní formy se podobně jako u národně-mytologické vyskytuje překryv (shoda) státních (národních) a církevních hranic, role mytologie je však slabší. V daném případě tuto formu reprezentují hlavně představitelé proukrajinského křídla UPC MP.

K nejvýznamnějším zastáncům ukrajinské autokefalita v UPC MP patřil metropolita čerkaský a kaněvský Sofronij. S odkazem na počet ukrajinských pravoslavných vyjádřil v roce 2005 přesvědčení, že by tamní církve měla „samostatně spravovat své záležitosti“. A o čtyři roky později dodal: „Jsme svobodný stát, proto musíme mít svobodnou církev. Doufám, že se tak stane, že je to otázkou času.“ Autokefalita podle něj záležela na shodě v rámci UPC MP, která však v této věci neexistovala, neboť v církvi působili i odpůrci autokefalita (Dmytruk 2009). Do PCU ale Sofronij, oproti předpokladům, nevstoupil, což zdůvodnil i tím, že se mu nelíbí konkrétní podmínky udělení autokefalita, přílišná závislost PCU na konstantinopolském patriarchátu (Hlučovskij 2018).

K zastáncům autokefalita a ostrým kritikům koncepce *ruského světa* (srovnej Hovorun 2016) patří též někdejší vedoucí oddělení vnějších církevních vztahů UPC MP (v letech 2007–2009) archimandrita Kyrilo (Hovorun). V letech 2009–2012 byl dokonce zodpovědný za reformu vzdělávacího systému RPC. Poté však církevní funkce nezaujímá a angažuje se především v akademické sféře. K PCU se však nepřipojil.

Proukrajinské křídlo UPC MP mělo k autokefalitě PCU (či vůbec k autokefalitě ukrajinského pravoslaví) výhrady zpravidla jen kanonické (převážně církevní, náboženské). Zastánci proukrajinského směru v UPC MP autokefalitu obecně nevyklučovali, ba podporovali, nicméně dle jejich soudu pro ni ještě neuzrál čas, popřípadě jim vadil konkrétní způsob vzniku i udělení autokefalita PCU (silná politizace) i její konkrétní podmínky (přílišná závislost PCU na konstantinopolském patriarchátu). Tyto skupiny nezastávaly nějakou vyhraněnou národně-náboženskou naraci či mytologii, leč podporovaly nezávislost ukrajinského národa a státu. Kyjevskou Rus však v zásadě vnímaly a interpretovaly v ukrajinském duchu, byť nikoliv tak vyhraněně (ne tak vyhraněně protirusky) jako členové a příznivci PCU a jejich církevních předchůdkyň. Lze říci, že forma provázanosti nacionalismu a náboženství u nich měla podobnou konkrétní náplň jako u rozhodných zastánců autokefalita, pouze v mírnějším stupni.

Pluralitní forma

Pluralitní forma provázanosti odráží snahu spojit protiklady, udržet pohromadě určitý celek, na který si činí nárok představitelé mytologicko-národní i mytologicko-pannárodní formy. Neprosazuje se v ní jedna specifická mytologie, vliv mytologie je slabší, neboť zde existuje snaha sladit dvě, popřípadě vícero mytologií, a tudíž je i utlumit. Vztah k překryvu státních a církevních hranic je komplikovaný či nejasný. Ve zkoumaném případě této formě odpovídají postoje vedení a středního proudu UPC MP. Z geografického hlediska byla UPC MP nejsilnější ve východních a jihovýchodních částech Ukrajiny (Razumkov 2018: 16), tedy v oblastech nejvíce rusofonních, ale zároveň i nejvíce sekularizovaných. Pro UPC MP tak určitě nebyla a není zanedbatelná ani západní, religióznější, ale i více nacionalistická část země, byť zde není církví dominantní. Nicméně UPC MP projevovala sklon (zejména formou angažmá místních církevních představitelů) podporovat politiky či politické subjekty, jejichž volební zisky se koncentrovaly ve východní části Ukrajiny (Yelensky 2014b: 61–62). Tato rozpolcenost se pak odrážela i v postojích představitelů UPC MP.

Metropolita Volodymyr, jenž stál v čele UPC MP v letech 1992–2014, vystoupil v červnu 2008 na biskupské radě RPC se zprávou nazvanou „Ukrajinské pravoslaví na přelomu epoch: Výzvy současnosti, tendence vývoje“ (Volodymyr 2008). Promluvil zde jako, řekněme, umírněný nacionalista, usilující o kompromisní, vyvážený postoj, i s cílem zachovat jednotu církve. Ukrajinskou identitu definoval jako bipolární, syntetizující v sobě západní i východní civilizační tradici. Za nejpodstatnější rys národní identity považoval křesťanství – konkrétně tu jeho podobu, která počíná v Kyjevské Rusi. Nestavěl však na základě pravoslaví či kulturní blízkosti s ruským národem nějaký val proti Západu. „*Nepřísluší nám rozhodovat o civilizační volbě Ukrajiny,*“ řekl Volodymyr doslova. Sekularismus a konzumerismus považoval za jevy negativní, leč spíše globální než úzce západní, konzumerismus podle něj triumfuje absolutně ve všech státech, nezávisle na jejich historických, kulturních či náboženských tradicích a sociálně-politickém uspořádání. Autokefalitu ukrajinského pravoslaví Volodymyr výslovně nezavrhl, nicméně konstatoval, že nemůže být sama o sobě nástrojem konsolidace ukrajinské církve, ale případně výsledkem celocírkevního konsenzu. UPC KP označil za výraz „*politického pravoslaví*“.

Volodymyrův projev pochází z roku 2008, tedy z roku před nástupem Kirilla na stolec patriarchy RPC. Kirill však začal intenzivně propagovat koncept *svaté Rusi* (srovnej výše), což na Ukrajině nutně vedlo k jisté polarizaci. Další vyostření pak znamenal ozbrojený konflikt s Ruskem.

Pro metropolitu kyjevského a celé Ukrajiny Onufrije, od roku 2015 hlavního představitel UPC MP, je typické opatrné manévrování i jistá rozpolcenost v zaujímaných postojích. Například 1. března 2014 se obrátil na patriarchu Kirilla, aby se snažil všemi dostupnými prostředky zabránit krveprolití i zachovat územní integritu Ukrajiny (tedy včetně Krymu; viz Onufrij 2014a). Podobně formulovanou žádost pak o den později adresoval i Vladimíru Putinovi, přičemž na něj apeloval nejen jako na ruského prezidenta, ale též jako na pravoslavného křesťana. Onufrij tehdy rovněž zdůraznil duchovní blízkost obou národů a varoval také před rozdělením pravoslavné církve v důsledku vojenských akcí Ruské federace proti Ukrajině (Onufrij 2014b). Ostatně boje na východě Ukrajiny znamenají z náboženského hlediska problematickou, ba traumatickou válku mezi pravoslavnými.

Oproti tomu jím vedená církev neuznala válku v Donbasu za výsledek ruské agrese, v čemž se odlišovala od ostatních ukrajinských křesťanských církví – nicméně tento postoj patrně podmínila i skutečnost, že UPC MP měla na území takzvaných separatistických republik na východě Ukrajiny dlouhodobě poměrně silné pozice. Část nižšího duchovenstva UPC MP dokonce na východní Ukrajině podporovala separatisty (Grajewski 2015).

Nábožensko-historická interpretace dějin Ukrajiny se v Onufrijově podání dosti liší od linie RPC. V Provolání Svatého synodu UPC MP k ukrajinskému národu u příležitosti

vzpomínky tisíce let od skonu svatého Vladimíra,¹⁰ které je podepsáno metropolitou Onufrijem (Onufrij 2015), se konstatuje, že se za Vladimírovy vlády zrodila svébytná domácí křesťanská kultura, která po staletí vytyčovala historickou pouť ukrajinského národa. Pravoslavná církev vždy představovala důležitý faktor národní jednoty, i v dobách, kdy byl ukrajinský národ rozdělen různými státními hranicemi. Pomohla Ukrajincům zachovat vlastní kulturu a identitu, aby se nerozpustili v jiných národech. Onufrij též zdůraznil, že UPC MP podporuje státní nezávislost a územní celistvost Ukrajiny. Že je církví celé Ukrajiny, zahrnuje lidi různých národností i politických přesvědčení. Onufrij zde nezmiňuje *svatou Rus* ani *ruský svět*, nehovoří o vyšší slovanské pravoslavné civilizaci, pouze o ukrajinském národu, jakkoli je jeho kladení do přelomu 10. a 11. století historické.

Vůči současnému Západu je však Onufrij velmi kritický. Integraci Ukrajiny do Evropské unie nepovažuje za přínosnou, neboť současný morální stav Evropy by Ukrajině neposkytl nic dobrého. Onufrij v této souvislosti zmiňoval zejména legalizaci svazků osob stejného pohlaví a eutanazie i tolerantní přístup k potratům. „*Zákony, které nám nyní nový, evropský svět navrhuje,*“ pravil Onufrij v roce 2014, „*jsou pro nás nepřijatelné. Nemůžeme tento svět podporovat a připojovat se k němu. Musíme zachovávat jednotu s těmi lidmi, kteří dodržují Boží zákon*“ (Jakovleva 2014). O rok později ukrajinské aspirace na vstup do EU označil za „*tragédii*“ (Shevchenko 2015).

Volodymyr i Onufrij by se dali označit za centristy. Vedení UPC MP zpravidla hodlalo vyjít ukrajinské státnosti a ukrajinskému vlastenectví vstříc, při zachování pouze církevně-náboženské vazby k RPC. Exmetropolita Volodymyr dokonce nevyklučoval autokefalitu ukrajinské pravoslavné církve, avšak nikoliv aktuálně, pouze výhledově a pod podmínkou, že půjde o konsenzuální záležitost. Zároveň UPC MP zdůrazňovala i společnou vazbu s Ruskem, danou právě pravoslavným náboženstvím, i skutečnost, že mnoho Ukrajinců váže k Rusku kromě náboženství též ruský jazyk, kultura, společná historie.

Překrývání státních (i národních) a církevních hranic se tedy v této formě konkrétně projevuje ve smyslu uchování autonomní ukrajinské církevní jednotky v rámci RPC, výhledově dokonce plně samostatné. Zaujímání vyhraněnějších pozic, pokud jde o mytologickou dimenzi, je záležitostí spíše vybraných činitelů či skupin UPC MP (srovnej výše). Tato církev však zaujímá ostře protizápadní postoj, určitě ve smyslu kritiky některých jevů (liberální zákonodárství v oblasti potratů či soužití osob stejného pohlaví). Z hlediska současného hlavního představitele UPC MP metropolity Onufrije to dokonce tvoří překážku vstupu Ukrajiny do Evropské unie.

ZÁVĚR

Analýza se zaměřila na konkrétní obsah specifických forem provázanosti náboženství a nacionalismu u hlavních aktérů zápasu o autokefalitu ukrajinského pravoslaví. Všechny církve, které byly či jsou ve sporu o autokefalitu nějak zaangażovány, odvíjejí svůj původ od christianizace Kyjevské Rusi knížetem Vladimírem I. Právě proto je však interpretace (mytologizace) oné události a následného historického vývoje zásadní. I kvůli vyhraněnosti rusko-ukrajinského konfliktu se zejména u nositelů mytologicko-pannárodní a mytologicko-národní formy provázanosti mytologizace příběhu o Vladimírovi I. a Kyjevské Rusi diametrálně odlišuje. To, co je v podání RPC a jejího mýtu o *svaté Rusi* kolébkou specifické pravoslavné civilizace, negativně vymezené vůči Západu, tvoří v ukrajinské interpretaci, zejména u zásadních zastánců autokefality (nositelů mytologicko-národní formy provázanosti), kolébkou ukrajinské evropskosti, vazby s Evropou! Společná historie tu není, s výjimkou jisté části UPC MP, faktorem konsenzu či snahy o konsenzus. Dle ukrajinské strany sporu ruská strana interpretuje sdílenou rusko-ukrajinskou historii imperiálním způsobem. Součástí snahy o definitivní osvobození z impéria je tudíž ukrajinský *kontramýtus*, chápající současnou Ukrajinu jako výhradní dědičku proevropské středověké

Ukrajiny-Rusi. Nicméně bez Ukrajiny (a Běloruska) je nábožensky pojatý koncept *ruského světa* či *svaté Rusi* zmrzačenou ideou. Ruská pravoslavná církev tu tedy zápasí i o udržení vlastního ideového vymezení, své podstaty, které se nejspíše nebude chtít vzdát. Konflikt tudíž bude přetrvávat.

Spor o autokefalitu je sporem v rámci jednoho náboženství, nikoliv však konfliktem věroučným. Na miskou vah tu padají argumenty, které se týkají národní identity a státní suverenity, přičemž náboženství funguje jako výrazná součást ruského i ukrajinského historického či národního narativu. Interpretace počátků christianizace východoevropského prostoru na sklonku 10. století proto získává zásadní politický význam.

Mezi oběma vyhraněnými koncepcemi však existují poměrně široké umírněnější proudy (představující státně-církevní a pluralitní formu provázanosti). Tomu odpovídá i již dříve uvedený údaj, že se skoro dvě pětiny ukrajinských pravoslavných počátkem roku 2019 odmítly přímo identifikovat s UPC MP i s PCU. Pestrá kulturní i náboženská realita ukrajinské společnosti brání vzniku skutečně celonárodní pravoslavné církve, neboť minimálně ruská menšina či rusofonní část ukrajinské společnosti mohou i nadále dávat přednost ukrajinské odnoži RPC.

Představitelé všech uvedených forem provázanosti náboženství a nacionalismu mají ale minimálně dvě věci společné. Zaprvé národní identitu pevně spojují s křesťanstvím a s křesťanskou tradicí. Zadruhé všichni jsou kritičtí, byť v různém rozsahu i intenzitě, vůči současné západní společnosti či některým jejím rysům, zejména hodnotovému liberalismu. Zatímco však u reprezentantů mytologicko-pannárodní formy činí ona kritika jeden ze zásadních důvodů pro odmítnutí Západu jako takového a vykreslení pravoslavné východoslovanské civilizace jako lepší (morálnější) varianty, pak u představitelů mytologicko-národní formy jde o kritiku pouze dílčí. Podle nich nemůže integrace do evropských struktur Ukrajině nijak uškodit, neboť Ukrajina historicky, právě i díky Kyjevské Rusi, do Evropy patří. Nicméně ukrajinští pravoslavní by se posléze měli snažit o to, aby se západní společnosti navrátil její křesťanský charakter. Odráží se zde pochopitelně i protikladné geopolitické tlaků představitelů obou zmíněných forem.

Koncept provázanosti náboženství a nacionalismu představuje perspektivní téma dalšího výzkumu. Určitě je tomu tak ve východoevropském prostoru, kde jsou národní i náboženská identity těsně a na mnoho způsobů propojeny. I vzhledem k teoretické literatuře, o kterou se tato studie opírá, se jako důležitá jeví otázka teritoriální dimenze nábožensko-nacionalistických mytologií. Zajímavý výzkum ale může vznikat i na téma vztahu mezi náboženstvím a konzervativními národními a politickými hodnotami.

¹ Může to být dáno i tím, že pravoslavná bohoslužba je zpravidla delší než katolická, a v pravoslavném chrámu se navíc stojí po celou dobu obřadu, nejsou tam lavice na sezení.

² Ukrajinské a ruské mýty vystupující v zápase o autokefalitu mají zpravidla samy o sobě smíšenou, státně-náboženskou či národně-náboženskou povahu. Například kníže Vladimír I., jenž provedl christianizaci Kyjevské Rusi, je ctěn – Rusy i Ukrajinci – nejen v sekulárním smyslu, jako státník, ale i nábožensky, jako světec. Jako světece ho uctívá i katolická církev, pravoslavné církve ho však dokonce obdařily titulem „rovný apoštolům“. Ruská a ukrajinská interpretace jeho osoby se pochopitelně liší, ale oba příběhy v sobě splétají politickou (národně-historickou) a náboženskou linii. To odpovídá Brubakerově poznámce, že provázanost náboženství a nacionalismu může být oboustranná, tedy jak v podobě sakralizace nacionalismu, tak nacionalizace (a etatizace) náboženství.

³ Konkrétně ruská, srbská, rumunská, bulharská, gruzinská, kyperská, řecká, polská, albánská a Pravoslavná církev v českých zemích a na Slovensku. Jako jedenáctou místní, a tudíž patnáctou autokefální lze připočítat ještě Pravoslavnou církev v Americe, jejíž autokefalitu však uznává pouze část pravoslavných církví. Pravoslavná církev Ukrajiny je tak církví patnáctou až šestnáctou, nicméně její případné uznání bude záležet právě i na tom, jak se k ní postaví ostatní pravoslavné církve.

⁴ Údaje po roce 2014 včetně nezahrnují Krym ani oblasti na východě Ukrajiny, jež jsou aktuálně v držení proruských separatistů.

⁵ Řeckokatolická církev sice není předmětem zkoumání, nicméně vzhledem k tématu je nutné na ni upozornit. Byť uznává papežskou autoritu, zachovala si byzantskou nebo i pravoslavnou liturgii, svůj původ odvozuje

od christianizace Kyjevské Rusi a historicky byla velmi těsně propojena s ukrajinským národním hnutím (Magosci 2010: 475–476 a 742). V několika oblastech západní Ukrajiny tvoří církev majoritní.

- ⁶ Podle zákona schváleného v prosinci 2018 musí církev, jejíž centrum se nachází na území státu, který je vůči Ukrajině agresorem, ve svém názvu mít plný název církve, již je podřízena. UPC MP by se tedy měla přejmenovat, například na Ruskou pravoslavnou církev na Ukrajině (UNIAN 2018), proti čemuž UPC MP protestuje. Zde však bude uváděna pod původním názvem, ostatně většina textu se zaměřuje na období před prosincem 2018.
- ⁷ Centrum sociálních a marketinkových výzkumů Socis, Kyjevský mezinárodní sociologický institut a Centrum Razumkova.
- ⁸ Velikost jednotlivých církví lze určit též pomocí počtu farností a duchovních. Jde však o ukazatel velmi hrubý, poněvadž farnosti se velikostí mohou lišit či některé mohou být jen formální (Něljubin 2018). Z hlediska počtu farností i duchovních UPC MP stále zůstává největší ukrajinskou církví a zároveň tvoří cca čtvrtinu až třetinu celé RPC (Kirill 2013 a 2017; RISU 2018). Nově vzniklá PCU měla podle metropolity Epifanije v prosinci 2018 téměř 7000 farností (Epifanij 2018), což je ale blízké součtu původních farností UPC KP a UAPC. Koncem roku 2018 započal přesun farností UPC MP k PCU, zejména v západní části Ukrajiny. Nešlo však o závratné počty, k začátku května 2019 takto přešlo něco přes 500 farností (Perechid 2019), přičemž UPC MP jich k 1. 1. 2018 vykazovala přes 12 000.
- ⁹ Filaret však se svým postavením v PCU nebyl spokojen, začal ji kritizovat a od jara 2019 podnikat kroky k obnově UPC KP.
- ¹⁰ Kníže Vladimír I. Veliký christianizoval na konci 10. století Kyjevskou Rus, byl prohlášen za svatého a za *rovného apoštolům* (viz poznámku 2). Proto je Kyjev často označován za *matku ruských měst*, ovšem ruských ve smyslu staré Rusi, nikoliv dnešní Ruské federace. Nicméně Vladimír patřil též k dynastii Rurikovců, která končí v 16. století Ivanem IV. Hrozným coby prvním ruským (moskevským) carem.

Literatura

- Avanesova, Maria – Naxera, Vladimír (2016): Proměny vztahů ruské pravoslavné církve a státu v době patriarchy Kirilla. *Středoevropské politické studie*, Vol. 28, No. 1, s. 64–100, <doi: 10.5817/CEPSR.2016.1.64>.
- Avanesova, Maria – Naxera, Vladimír (2018): „Za ochranu křesťanství?“ Postoje ruské pravoslavné církve vůči Západu a její místo v zahraniční politice Ruské federace. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 53, No. 2, s. 20–42, <doi: 10.32422/mv.1554>.
- Baar, Vladimír – Solik, Martin (2017): Ruská pravoslavná církev jako nástroj ruskej náboženskej mäkkej moci v zahraničí. Případová štúdia Ukrajiny. *Annales Scientia Politica*, Vol. 6, No. 2, s. 19–46.
- Besançon, Alain (2015): *Svatá Rus*. Brno: CDK.
- Borkowicz, Jacek (2014): Cyril traci Cerkiew na Ukrainie. *Więź*, No. 3 (657), s. 93–101.
- Bremer, Thomas (2016): Religion in Ukraine: Historical Background and the Present Situation. In: Krawchuk, Andrii – Bremer, Thomas (eds.): *Churches in the Ukrainian Crisis*. Palgrave Macmillan, s. 3–19, <doi: 10.1007/978-3-319-34144-6>.
- Brubaker, Rogers (2012): Religion and nationalism: four approaches. *Nations and Nationalism*, Vol. 18, No. 1, s. 2–20, <doi: 10.1111/j.1469-8129.2011.00486.x>.
- Brünig, Alfons (2016): Orthodox Autocephaly in Ukraine: The Historical Dimension. In: Krawchuk, Andrii – Bremer, Thomas (eds.): *Churches in the Ukrainian Crisis*. Palgrave Macmillan, s. 79–101, <doi: 10.1007/978-3-319-34144-6>.
- Brusankowski, Paul (2016): Autocephaly in Ukraine: The Canonical Dimension. In: Krawchuk, Andrii – Bremer, Thomas (eds.): *Churches in the Ukrainian Crisis*. Palgrave Macmillan, s. 47–77, <doi: 10.1007/978-3-319-34144-6>.
- Burgess John P. (2014): Christian Witness in Ukraine. The Role of Churches in the Ukrainian Search for National Identity. *First Things*, October 2004, <https://www.firstthings.com/article/2014/10/christian-witness-in-ukraine>.
- Čerenkov, Mychajlo (2015): Vykylyk relihijnij svobodě ta duchovno-konfesijnomu pljuralizmu Ukrajiny: Ideolohija ta teror „ruskoho mira“ [Výzva k náboženské svobodě a duchovnímu a náboženskému pluralismu Ukrajiny: Ideologie a teror „ruského světa“]. *Schid*, No. 2 (134), s. 30–34.
- Duncan, Peter J. S. (2000): *Russian Messianism: Third Rome, Revolution, Communism and After*. London: Routledge.
- Figes, Orlando (2004): *Natašin tanec: Kulturni historie Ruska*. Plzeň: Beta-Dobrovský, Ševčík.
- George, Alexander L. – Bennett, Andrew (2005): *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. MIT Press.
- Hovorun, Cyril (2016): Interpreting the “Russian World”. In: Krawchuk, Andrii – Bremer, Thomas (eds.): *Churches in the Ukrainian Crisis*. Palgrave Macmillan, s. 163–171, <doi: 10.1007/978-3-319-34144-6>.
- Huržy, Volodymyr (2015): Naslidky realizaciji doktryny „ruskij mir“ v Ukrajině [Důsledky realizace doktríny „ruského světa“ na Ukrajině]. *Schid*, No. 2 (134), s. 34–39.
- Chawryło (Jarzyńska), Katarzyna (2014): Ukraińska gra patriarchy Cyryla. Warszawa: OSW – Ośrodek Studiów Wschodnich, 14. 8. 2014, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2014-08-14/ukrainska-gra-patriarchy-cyryla>.

- Chawryło, Katarzyna (2015): *Sojusz ołtarza z tronem: Rosyjski Kościół Prawosławny a władza w Rosji*. Warszawa: Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia.
- Kořan, Michal (2008): Jednoprípádová studie. In: Drulák, Petr (ed.): *Jak zkoumat politiku: Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Dokořan, s. 29–61.
- Krawchuk, Andrii – Bremer, Thomas (eds., 2016): *Churches in the Ukrainian Crisis*. Palgrave Macmillan, <doi: 10.1007/978-3-319-34144-6>.
- Kurfürst, Jaroslav (2017): Ruský svět a neoeurasianismus: dvě strany jedné mince. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 52, No. 3, s. 23–46.
- Kuzio, Taras (1997): In Search of Unity and Autocephaly: Ukraine's Orthodox Churches. *Religion, State & Society*, Vol. 25, No. 4, s. 393–415, <doi: 10.1080/09637499708431797>.
- Laruelle, Marlene (2015): *The "Russian World": Russia's Soft Power and Geopolitical Imagination*. Washington: Center on Global Interests.
- Magocsi, Paul Robert (2010): *A History of Ukraine: The Land and Its Peoples*. Second, Revised and Expanded Edition. Toronto – Buffalo – London: University of Toronto Press.
- Magocsi, Paul Robert – Rychlík, Jan – Zilynskyj, Bohdan (2015): *Dějiny Ukrajiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Olszański, Tadeusz A. (2012): *Problem językowy na Ukrainie: Próba nowego spojrzenia*. Warszawa: Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia.
- Overmeyer, Heiko (2007): Spor o „kanonické teritorium“. *Getsemany*, No. 187, <<http://www.getsemany.cz/node/1189>>.
- Payne, Daniel P. (2007): Nationalism and the Local Church: The Source of Ecclesiastical Conflict in the Orthodox Commonwealth. *Nationalities Papers*, Vol. 35, No. 5, s. 831–852, <doi: 10.1080/00905990701651828>.
- Putna, Martin (2015): *Obrazy z kulturních dějin ruské religiozity*. Praha: Vyšehrad.
- Rap, Myroslava (2015): The Conflict between Traditional Christian Churches in Ukraine as a Conflict of Identities: Where to Search for the Prospects of Reconciliation? A Reflection in the Light of the Theories of Paul Ricoeur and John Paul Lederach. *Political theology*, Vol. 16, No. 3, s. 201–225, <doi: 10.1179/1462317X14Z.000000000103>.
- Rojek, Paweł (2015): *Rusko: prokletí impéria: Zdroje ruského politického chování*. Brno: CDK.
- Runciman, Steven (2010): *Zajetí velké církve: Dějiny konstantinopolského patriarchátu od pádu Cařihradu do roku 1821*. Červený Kostelec: Pavel Mervart.
- Sidorov, Dmitrii (2006): Post-Imperial Third Romes: Resurrections of a Russian Orthodox Geopolitical Metaphor. *Geopolitics*, Vol. 11, No. 2, s. 317–347, <doi: 10.1080/14650040600598585>.
- Smith, Antony D. (2000): The 'Sacred' Dimension of Nationalism. *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 29, No. 3, s. 791–814, <doi: 10.1177/03058298000290030301>.
- Smith, Kathleen E. (1997): An old cathedral for a New Russia: The symbolic politics of the reconstituted church of Christ the Saviour. *Religion, State and Society*, Vol. 25, No. 2, s. 163–175, <doi: 10.1080/09637499708431774>.
- Snyder, Tymothy (2018): *Obnova národů: Polsko, Ukrajina, Litva, Bělorusko 1569–1999*. Polanka nad Odrou: Past production.
- Solik, Martin – Baar, Vladimír (2016): Koncept „Ruského sveta“ ako nástroj implementácie soft power v ruskej zahraničnej politike. *Politické vedy*, Vol. 19, No. 1, s. 8–47.
- Suslov, Mikhail D. (2015): "Holy Rus": The Geopolitical Imagination in the Contemporary Russian Orthodox Church. *Russian Social Science Review*, Vol. 56, No. 3, s. 43–62, <doi: 10.1080/10611428.2015.1070631>.
- Suslov, Mikhail D. (2016): The Russian Orthodox Church and the Crisis in Ukraine. In: Krawchuk, Andrii – Bremer, Thomas (eds.): *Churches in the Ukrainian Crisis*. Palgrave Macmillan, s. 133–162, <doi: 10.1007/978-3-319-34144-6>.
- Szabo, Miloš (2016): *Východní křesťanské církve: Stručný přehled sjednocených i nesjednocených církví křesťanského východu*. Praha: Karolinum.
- Škil, Svitlana (2015): Krytyka koncepciji „ruskoho svitu“ v Ukrajině [Kritika koncepcie „ruského světa“ na Ukrajině]. *Schid*, No. 4 (136), s. 103–107.
- Wawrzonek, Michał (2014): Ukraine in the “Gray Zone”: Between the “Russkiy Mir” and Europe. *East European Politics and Societies and Cultures*, Vol. 28, No. 4, s. 758–780, <doi: 10.1177/0888325414543947>.
- Werth, Paul (2006): Georgian Autocephaly and the Ethnic Fragmentation of Orthodoxy. *Acta Slavica Iaponica*, No. 23, s. 74–100.
- Wierzbicki, Andrzej (2013): Wschodniosłowiański naród cywilizacyjny w koncepcji Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej. *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*, Vol. 11, No. 2, s. 33–48.
- Wilson, Andrew (2002): Elements of a theory of Ukrainian Ethno-national identities. *Nations and nationalism*, Vol. 8, No. 1, s. 31–54, <doi: 10.1111/1469-8219.00037>.
- Wilson, Andrew (2015): *The Ukrainians: Unexpected Nation*. New Haven and London: Yale University Press.
- Wimmer, Roman (2011): Autocefální církve a jejich jurisdikce. *Ikona*, 11. 6. 2011, <http://www.ikonapress.info/index.php?option=com_content&view=article&catid=42:kauzy&id=199:autocefalni-cirkve-a-jejich-jurisdikce-&Itemid=160&lang=ru>.

- Wozniuk, Vladimir (1997): In search of ideology: The politics of religion and nationalism in the New Russia (1991–1996). *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*. Vol. 25, No. 2, s. 195–210, <doi: 10.1080/0090599708408499>.
- Wójtowicz, Bernadetta (2007): Walka o monopol na życie religijne i narodowe, czyli o kościołach na Ukrainie. *Studia Interkulturowe Europy Środkowo-Wschodniej*, Vol. 1, No. 1, s. 48–61.
- Yelensky, Viktor (2014a): Religion and Nation-Building in the Epoch of Desecularization: The Case of Ukraine. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Sociologica*, Vol. 6, No. 1, s. 126–143.
- Yelensky, Viktor (2014b): Religious cultures and de-secularisation in Ukraine. In: Klymenko, Valeriya (ed.): *Ukraine-2014: Socio-political Conflict and the Church*. Kyiv: The Razumkov Centre, s. 61–67, <http://www.razumkov.org.ua/eng/news.php?news_id=489>.
- Zielińska, Judita, 2015: Religijna wojna na tle ukraińskiego konfliktu. Centrum Stosunków Międzynarodowych, 19. 5. 2015, <http://csm.org.pl/pl/2015/1123-religijna-wojna-na-tle-ukraińskiego-konfliktu-analiza-csm>.

Dokumenty

- Agafangel (2004): Doklad vysokopreosvjaščennjšego Agafangela, Mitropolita Oděsskogo i Izmail'skogo na VIII Vsemirnomo rus'skom narodnom sobore, posvjaščennom teme „Rossija i pravoslavnyj mir“, Moskva, 3–4 fevralja 2004 g. [Zpráva Jeho Vysokopreosvícenosti, metropolity Oděsy a Izmailju Agafangela, na VIII. Celosvětovém ruském národním sněmu, věnovaném tématu „Rusko a pravoslavný svět“, Moskva, 3.–4. února 2004]. *Russkaja linija*, 4. 2. 2004, <https://rusk.ru/st.php?idar=4628>.
- Cazabonne, Emma (2018): The council started late. *Orthodoxie.com*, 15. 12. 2018, <https://orthodoxie.com/en/the-council-started-late/>.
- Dmytruk, Alla (2009): Pro kafedralnyj sobor, avtokefaliju UPC ta bohoslužniha ukrajinskoju [O katedrále, autokefalitě UPC a bohoslužbách v ukrajinštině]. *Relihija v Ukrajinі*, 16. 7. 2009, <https://religion.in.ua/main/934-pro-kafedralnij-sobor-avtokefaliju-upc-ta.html>.
- Epifanij (2018): Pravoslavna Cerkva Ukrajiny naličuje majže sim tysjač parafij i vidkryta dlja inšych hromad, – Mytropolyt Epifanij [Pravoslavná církev Ukrajiny má asi sedm tisíc farností a je otevřená jiným společenstvím – metropolit Epifanij]. *RISU (Religious Information Service of Ukraine)*, 21. 12. 2019, <https://risu.org.ua/ua/index/all_news/orthodox/ocu/74009>.
- Filaret (2013): „Z Kyjeva – po vsij Rusi“: Poslanňa Pomisnoho Soboru Ukrajinskoji Pravoslavnoji Cerkvy Kyjiv'skoho Patriarchatu (27 června 2013 roku) do pastvy ta vsjoho ukrajinskoho narodu z nahody 1025-lit'a Chreščenna Kyjiv'skoji Rusy-Ukrajiny [Z Kyjeva – do celé Rusi: Poselství místního sněmu Ukrajinské pravoslavné církve Kyjevského patriarchátu (27. června 2013) shromáždění i celému ukrajinskému národu u příležitosti 1025. výročí christianizace Kyjevské Rusi-Ukrajiny]. *RISU*, 1. 7. 2013, <https://risu.org.ua/ua/index/resources/church_doc/uockp_doc/52806/>.
- Filaret (2015): Poslanňa Patriarcha Filareta z nahody 1000-lit'a upokojenna sv. Volodymyra [Poselství patriarchy Filareta u příležitosti 1000. výročí skonu sv. Vladimíra]. *RISU*, 28. 7. 2015, <https://risu.org.ua/ua/index/resources/church_doc/uockp_doc/60665/>.
- Grajewski, Andrzej (2015): Ważny gest. *Radioem.pl*, 6. 6. 2015, <http://radioem.pl/doc/2526910.Wazny-gest>.
- Hlučovskij, Mychajlo (2018): Mytropolyt Sofronij: Ja ni tudy i ni sjudy. Ale u Moskovskomu patriarchati ne zalyšajusja [Metropolita Sofronij: Nejsem ani tady, ani tam. Ale pod Moskevským patriarchátem nezůstanu]. *Hlavkom*, 27. 12. 2018, <https://glavcom.ua/interviews/mitropolit-sofronij-ya-ni-tudi-ni-syudi-ale-u-cerkvi-moskovskomu-patriarchatu-ya-ne-zalishayusya-556599.html>.
- Interfax (2009): Patriarch Kirill sčitajet, čto pojavlenije suverennyh gosudarstv ně dolžno razrušať jedinstva Cerkvi [Patriarcha Kirill je přesvědčen, že vznik suverénních států by neměl narušovat jednotu Církve]. *Interfax*, 25. 9. 2009, <http://www.interfax-religion.ru/?act=news&div=32224>.
- Jakovleva, Jelena (2014): Mitropolit Onufrij vystupil protiv jevointegracij Ukrainy [Metropolita Onufrij vystoupil proti evropské integraci Ukrajiny]. *Rossijskaja Gazeta*, 18. 6. 2014, <https://rg.ru/2014/06/18/metropolit-site-anons.html>.
- Kirill (2009): Slovo patriarchy k problematice avtokefalnosti Ukrajinské pravoslavné církve. *Ambon*, 13. 8. 2009, <http://www.ambon.or.cz/ambon.pl/?thread=550&>.
- Kirill (2010): Obraščeniye Svjatějšego Patriarcha Kirilla k žitel'jam Pskova [Proslov Jeho Svatosti patriarchy Kirilla k obyvatelům Pskova]. Webová stránka RPC *www.patriarchia.ru*, 18. 8. 2010, <http://www.patriarchia.ru/db/text/1253614.html>.
- Kirill (2013): Doklad Svjatějšego Patriarcha Kirilla na Archijerejskom Sobore Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi (2 fevralja 2013 goda) [Zpráva Jeho Svatosti Patriarchy Kirilla přednesená na Biskupské radě RPC (2. 2. 2013)]. Webová stránka RPC *www.patriarchia.ru*, 3. 2. 2013, <http://www.patriarchia.ru/db/text/2770923.html>.
- Kirill (2017): Svjatějšij Patriarch oglašil statističeskije dannyje o žizni Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi [Jeho Svatost patriarcha oznámil statistické údaje o životě RPC]. Webová stránka RPC *www.patriarchia.ru*, 29. 11. 2017, <http://www.patriarchia.ru/db/text/5072750.html>.

- Krupa, Ján (2018): Ekumenický patriarchát sa nikdy nezriekol svojich kánonických práv na Ukrajine. *Postoj*, 10. 7. 2018, <<https://svetkrestanstva.postoj.sk/34741/ekumenicky-patriarchat-sa-nikdy-nezriekol-svojich-kanonickych-prav-na-ukrajine>>.
- Kulčynskij, Mychajlo (2012): Poštovch do samousvidomlenňa [Impuls k sebeuvědomění]. *Ukraina Moloda*, 9. 2. 2012, <<http://www.umoloda.kiev.ua/number/2026/180/72171/>>.
- Matreńczyk, Ała (2008): Jednoczy nas matka ruskich miast. *Przeгляд Prawoslawny*, No. 8 (278), <http://www.przegladprawoslawny.pl/articles.php?id_n=1832&id=8>.
- Něljubin, Nikolaj (2018): Velikaja Okt'abrskaja Pravoslavnaia vojna [Velká říjnová pravoslavná válka]. *Fontanka.Ru*, 14. 10. 2018, <<https://www.fontanka.ru/2018/10/14/018/>>.
- NEWSru.com (2009): Patriarch Kirill i Julija Timošenko boleje polučasa besedovali „s glazu na glaz“ [Patriarcha Kirill a Julija Tymošenková více než půl hodiny hovořili „z očí do očí“]. *NEWSru.com*, 29. 4. 2009, <http://newsru.com/religy/29apr2009/patr_timo_print.html>.
- Onufrij (2014a): Mitropolit Černovickij Onufrij prosit Patriarcha Kirilla, aby zabránil krveprolití na Ukrajině. *Pravmir.ru*, 1. 3. 2014, <<http://www.pravmir.ru/mitropolit-chernovickij-onufrij-prosit-patriarcha-kirilla-ne-dopustit-krovoprolitiya-v-ukraine/>>.
- Onufrij (2014b): Mestobljustitel' UPC mitropolit Onufrij napravil pismo Prezidentu RF V. Putinu [Zastupující hlava UPC metropolita Onufrij zaslal dopis ruskému prezidentu V. Putinovi]. *Pravmir.ru*, 2. 3. 2014, <<http://www.pravmir.ru/mestoblyustitel-upc-mitropolit-onufrij-napravil-pismo-prezidentu-rf-v-putinu/>>.
- Onufrij (2015): Zvernennja Svjaščennoho Synodu Ukrajinjskoji Pravoslavnoji Cerkvy do narodu Ukrajinny z nashodny svjatkuvanňa 1000-riččja prestavlenňa Svjatoho Rivnoapostolnoho Velykoho Kňazja Volodymyra [Provolání Svatého synodu UPC k ukrajinskému národu u příležitosti vzpomínky tisícího výročí skonu Svatého rovnoapoštolského velkého knížete Vladimíra]. *RISU*, 24. 6. 2015, <https://risu.org.ua/ua/index/resourses/church_doc/uocmp_doc/60348/>.
- Perechid (2019): Perechid cerkovnych hromad do PCU [Přechod církevních společenství do PCU]. Stránka na Wikipedii průběžně zaznamenávající přechod farností k PCU, <https://uk.wikipedia.org/wiki/Перехід_церковних_громад_до_ПЦУ>.
- Pew (2017): Religious Belief and National Belonging in Central and Eastern Europe: National and religious identities converge in a region once dominated by atheist regimes. *Pew Research Center*, 10. 5. 2017, <<http://www.pewforum.org/2017/05/10/religious-belief-and-national-belonging-in-central-and-eastern-europe/>>.
- Porošenko (2015): Ukaz prezidenta Ukrajinny No. 107/2015: Pro všanuvannja pamjati kňazja Kyjivskoho Volodymyra Velykoho – tvorca sereďnovičnoji jevropejskoji deržavy Rusy-Ukrajinny [Dekret prezidenta Ukrajinny č. 107/2015: O uctění památky kyjevského knížete Vladimíra Velikého – tvůrce středověkého evropského státu Rusi-Ukrajinny]. Webová stránka ukrajinského prezidenta, 25. 2. 2015, <<https://www.president.gov.ua/documents/1072015-18557>>.
- Porošenko (2018): Ukrajinjska armija – ce armija myru: Vystup Porošenka na paradi do Dnja Nezaležnosti [Ukrajinská armáda – armáda míru: Porošenkův projev na přehlídce ke Dni nezávislosti]. *TSN*, 24. 8. 2018, <<https://tsn.ua/ukrayina/ukrayinska-armiya-ce-armiya-miru-vistup-poroshenka-na-paradi-do-dnya-nezaleznosti-1206318.html>>.
- Razumkov (2018): Osoblyvosti relihijnoho i cerkovno-relihijnoho samovyznačennja ukrajinskych hromad'an: Tendenciji 2010–2018 [Rysy náboženské a církevně-náboženské sebeidentifikace ukrajinských občanů: Trendy 2010–2018]. *Centr Razumkova*, 26. 5. 2018, <http://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_Religiya.pdf>.
- RISU (2018): Relihijno orhanizaciji v Ukrajinu (stanom na 1 sičnja 2018 r.) [Náboženské organizace v Ukrajině (k 1. 1. 2018)]. *Relihijno-informacijna služba Ukrajinny*, <[http://risu.org.ua/ua/index/resourses/statistics/ukr_2018/70440/](https://risu.org.ua/ua/index/resourses/statistics/ukr_2018/70440/)>.
- RISU news (2018): Patriarch Bartholomew Affirms Mother Church's Right to Resolve Ukrainian Issue. *RISU, Religious Information Service of Ukraine*, 3. 9. 2018, <https://risu.org.ua/en/index/all_news/confessional/orthodox_relations/72481/>.
- Rožkov, Jevgenij (2015): Porošenko v roli istorika: Kňaz Vladimir osnoval gosudarstvo Rus-Ukrajinna [Porošenko v roli historika: Kníže Vladimír založil stát Rus-Ukrajinna]. *Vesti.Ru*, 26. 2. 2015, <<https://www.vesti.ru/doc.html?id=2384951>>.
- Shevchenko, Vitaly (2015): Russian Orthodox Church lends weight to Putin patriotism. *BBC*, 21. 8. 2015, <<https://www.bbc.com/news/world-europe-33982267>>.
- Socis (2019): Pres-reeliz za rezultatamy sociolohičnoho doslidžennja „Ukrajinna naperedodni prezidentських vyboriv 2019“ [Tisková zpráva o výsledcích sociologického průzkumu „Ukrajinna v předvečer prezidentských voleb 2019“]. *Socis*, leden 2019, <<http://socis.kiev.ua/ua/2019-01/>>.
- UNIAN (2018): Ukraine's parliament passes bill on renaming UOC-MP. *UNIAN*, 20. 12. 2018, <<https://www.unian.info/politics/10385250-ukraine-s-parliament-passes-bill-on-renaming-uoc-mp.html>>.
- Volodymyr (2008): Ukrajinjske Pravoslavja na rubeži epoch: Vyklyky súčasnosti, tendenciji rozvytku: Dopovid Blažennišoho Mytropoljta Kyjivskoho ta vsijeji Ukrajinny Volodymyra na Archijerejskomo Sobori Ruskoji

Pravoslavnoi Cerkvy (Moskva, červen 2008) [Ukrajinské pravoslaví na přelomu epoch: Výzvy současnosti, tendence vývoje: Zpráva Jeho Blaženosti metropolity Kyjeva a celé Ukrajiny Volodymyra na biskupské radě RPC (Moskva, červen 2008)]. *RISU*, 28. 6. 2008, <https://risu.org.ua/ua/index/resources/church_doc/uocmp_doc/39158/>.

Poznámka

Autor textu by rád poděkoval anonymním recenzentům i redakci časopisu Mezinárodní vztahy za cenné a inspirativní připomínky a komentáře k původní verzi rukopisu.

Nabucco unášený Jižním proudem: Byla sekuritizace ruského plynovodu úspěšná?

NIKITA ODINTSOV

Nabucco Swept Away by South Stream: Was the Securitization of the Russian Pipeline Successful?

Abstract: This article aims to determine if the European Commission was successful in the securitization of the Russian South Stream pipeline. The Commission tried to convince the participating Member States to abandon the South Stream project in favor of the competing Nabucco pipeline. The discursive analysis showed that all the participating countries accepted the security of supplies as a referent object. Nevertheless, they did not accept certain measures advocated by the Commission, i.e. a supranational approach to energy security and amendments of the intergovernmental agreements concluded with Russia. Instead, the participating Member States were using their alternative discourses in order to resist this securitization. The European Commission was able to stop the South Stream project only through a direct, non-discursive intervention against Bulgaria, which, after the start of the infringement procedure, suspended its participation in the project. The other participating countries accepted this intervention, yet they did not support it.

Keywords: EU, Nabucco, South Stream, energy security, securitization.

DOI: <<https://doi.org/10.32422/mv.1621>>.

Otázka energetické bezpečnosti Evropské unie (EU) se stala předmětem mnoha studií. Koncept energetické bezpečnosti však zdaleka není ustálen. Existuje řada způsobů, jak ho vnímají výzkumníci i politici (Ciută 2009, 2010). Většina definic se však shoduje na tom, že energetická bezpečnost zahrnuje schopnost států zachovat stabilní dodávky energií za stabilní ceny (Energy Charter Secretariat 2015: 10). Přitom analýza moderní historie energetického průmyslu odhaluje, že přinejmenším od poloviny 20. století se střídají období sekuritizace a desekuritizace energetických vztahů mezi dodavateli a spotřebiteli energetických komodit (srovnej Cherp – Jewell 2011; Chester 2010; Yergin 1991).

Sekuritizace se objevuje v období druhé světové války, v období embarga na dodávky ropy arabskými členy OPEC v sedmdesátých letech, dále během války v Zálivu začátkem devadesátých let a během růstu cen ropy a zemního plynu v první dekádě 21. století. V tomto období se k energetice často přistupovalo z pozice energetického realismu (viz Klare 2001; Luft – Korin 2009). Naopak v období, kdy trh s energetickými komoditami není napjatý, převažuje tržní přístup k analýze energetických vztahů, který se často opírá o liberální přístupy k mezinárodním vztahům.¹ Dokonce ani Buzan, Wæver a De Wilde (1998)

ve své monografii *Bezpečnost: nový rámec pro analýzu*, která vznikla v době nízkých cen uhlovodíků, nevyčleňují energetice zvláštní sektor. Místo toho ji zmiňují v diskusi o ekonomickém sektoru bezpečnosti a tvrdí, že je v první řadě ovlivněna tržními zákony.

Později, od poloviny minulého desetiletí, v EU dochází k sekuritizaci energetických vztahů s vnějšími dodavateli, jak na to poukazují někteří výzkumníci (například Johnson – Boersma 2013; Johnson – Derrick 2012; Judge – Maltby 2017).² Mohou za to v první řadě jak rostoucí ceny ropy a plynu, tak plynové krize v letech 2006 a 2009, kdy byly přerušeny dodávky plynu z Ruska přes území Ukrajiny do EU (srovnej Aalto – Korkmaz Temel 2013; Austvik 2016; McGowan 2008). Podle Natorského a Surrallésové (2008) se právě uplatňováním sekuritizace v energetických vztazích Evropská komise snažila obhájit větší integraci a liberalizaci energetického trhu a jednotné vystupování vůči dodavatelům, a to zejména v případě zemí, které jsou zcela závislé na ruských dodávkách. To se v první řadě týká zemí východní a jihovýchodní Evropy.

Navzdory velké pozornosti médií a politiků vědecký výzkum zaměřený na energetickou bezpečnost jihovýchodní Evropy zcela ignoroval rovinu sekuritizace přepravních tras a energetických vztahů tohoto regionu (srovnej Dieckhöner 2012; Ostrowski – Butler 2018). Tento článek proto doplňuje výše uvedený výzkum a zaměřuje se na sekuritizaci energetických vztahů v jihovýchodní Evropě v letech 2007 až 2014. Zde proti sobě soupeřily dva různé plynovodní projekty: jeden ruský – plynovod South Stream – a jeden unijní – plynovod Nabucco. Nabucco se měl stát vlajkovou lodí evropské energetické politiky, která měla zajistit energetickou bezpečnost pro členské státy (ČS) prostřednictvím diverzifikace.

Analýza představená v tomto článku ukazuje, že Komise prezentovala ruský projekt jako nežádoucí a svým diskurzem se ho snažila sekuritizovat. Nicméně plynovod Nabucco neuspěl a byl nahrazen mnohem skromnějším projektem TAP. Neuspěl ale ani South Stream. Na první pohled se může zdát, že krach plynovodu South Stream je příkladem úspěšné sekuritizace. Komise dlouhodobě prezentovala ruský projekt jako hrozbu pro bezpečnost dodávek a jeden z členských států – Bulharsko – ho nakonec zastavil. Pokud by však Komise byla v sekuritizaci South Streamu opravdu úspěšná, pak by analýza diskurzu měla ukázat, že ČS vlivem sekuritizačního diskurzu Komise postupně měnily svůj postoj k oběma plynovodům. Článek však ukazuje pravý opak, a sice že všechny ČS se sekuritizačnímu diskurzu až do poslední chvíle bránily prostřednictvím alternativních diskurzů. V nich sice souhlasily s ohrožením bezpečnosti dodávek pro EU, ale neakceptovaly Rusko a plynovod South Stream coby zdroj této hrozby. V některých případech dokonce tvrdily, že ruský plynovod zajišťuje *evropskou* energetickou bezpečnost a je v *evropském* zájmu.

Struktura textu je následující: v první části je definován koncept sekuritizace a jsou zmíněny silné a slabé stránky takzvané kodaňské školy. Druhá část vymezuje metodologii a dimenze sekuritizace, které se budou zkoumat. Ve třetí části je prezentován sekuritizační diskurz Evropské komise a její vztah k plynovodům Nabucco a South Stream, dále pak text zkoumá diskurz ČS zapojených do těchto plynovodů a analyzuje, zda sekuritizace byla úspěšná.

TEORETICKÝ RÁMEC

Z teoretického hlediska sekuritizace prozatím není ustálený koncept a od doby, kdy byla publikována monografie *Bezpečnost: nový rámec pro analýzu* (Buzan – Wæver – De Wilde 1998), se objevila řada studií, které upozorňují na některé nedostatky této teorie a rozvíjejí její různé prvky. Podle této monografie lze sekuritizaci vnímat jako proces, pomocí kterého sekuritizační aktér ukazuje určitému referenčnímu objektu na specifickou hrozbu, čímž legitimizuje přijetí mimořádných opatření, která vedou k ukončení normální politiky (viz Tamtéž). Tato původní definice sekuritizace však ještě nepracuje s klíčovými koncepty, jako je například publikum či kontext, které byly do sekuritizační teorie zavedeny později.

Kvůli poměrně omezenému konceptuálnímu aparátu kodaňské školy tento článek přijímá definici sekuritizace, kterou nabízí Balzacq: „*Sekuritizace je trvajícím strategickým praxí, jejímž cílem je přesvědčit cílové publikum, aby na základě svých poznatků o světě přijalo tvrzení, že určitý vývoj (ústní hrozba nebo událost) je dostatečně nebezpečný na to, aby okamžitě byla přijata politická opatření, která tuto hrozbu zmírní*“ (Balzacq 2005: 173). Sekuritizace tak musí mít několik prvků (viz Balzacq – Léonard – Ruzicka 2016; Kaunert – Léonard 2010): (a) sekuritizačního aktéra, který prezentuje něco jako hrozbu; (b) referenční objekt, tedy entitu, která je ohrožena, a referenční subjekt, tedy entitu, která ohrožuje referenční objekt; (c) publikum, které akceptuje nebo neakceptuje existenci hrozby; (d) kontext, ve kterém se sekuritizace uskutečňuje (viz Balzacq 2005; McDonald 2008); (e) rámování, tedy strategické užívání diskurzu; (f) přijetí mimořádných politických opatření. Tyto prvky jsou blíže představeny v následujících odstavcích:

Ad a) Sekuritizační aktér

Sekuritizační aktér musí mít předem již určité mocenské postavení (Balzacq 2005; Buzan – Wæver – De Wilde 1998). Přitom v zásadě panuje shoda na tom, že přinejmenším bezprostředním cílem sekuritizačního aktéra je upevnění moci. Vzhledem k intersubjektivní povaze sekuritizace musí být mocenské postavení výsledkem sociálních vztahů (Stritzel 2012). Otázkou moci a mocenských vztahů se detailně zabývali Barnett a Duvall (2005). V případě EU spočívá postavení Evropské komise na její institucionální moci. Jde o institucionální vzorce, které omezují nebo předepisují určité chování a jež zpravidla nejsou proti nikomu zaměřené. Pokud jsou institucionální vzorce namířené na konkrétní aktéry, Goldthau a Sitter (2015) mluví o takzvané měkké moci s tvrdým ostřím.

Ad b) Referenční objekt a subjekt

Referenční objekty jsou entity, jež jsou existenčně ohroženy (Buzan – Wæver – De Wilde 1998: 48). Přitom sekuritizační aktér musí jasně určit, odkud hrozba vychází. Tím dochází i k definici referenčního subjektu, který bezprostředně ohrožuje referenční objekt. V případě energetického sektoru EU může Evropská komise referenční subjekt označovat nepřímo (například rostoucí importní závislost) nebo přímo (nespolehlivé dodavatele, kteří používají dodávky energií jako politický nástroj a nehrají podle pravidel EU; viz Judge – Maltby 2017; Natorski – Surrallés 2008; Szulecki et al. 2016).

Ad c) Publikum

Aby sekuritizace byla úspěšná, publikum musí přijmout argumenty sekuritizačního aktéra, legitimizovat použití mimořádných opatření (Olesker 2018) a vydat formální mandát pro přijetí určité politiky, kterou prosazuje sekuritizační aktér (Balzacq – Léonard – Ruzicka 2016).

Ad d) Kontext

Aby si sekuritizační aktér získal publikum, musí být strategická aplikace jeho diskurzu vázána na vnější realitu. Jde o externí kontext, který nezávisí na řečovém aktu nebo jiném projevu diskurzu. Matt McDonald (2008) tomuto kontextu říká *usnadňující podmínky*, které jsou nějakým způsobem přímo spojené s konkrétní hrozbou.

Ad e) Rámování

Strategické užívání diskurzu na pozadí usnadňujících podmínek lze označit za diskurzivní rámování (Olesker 2018). Rámování lze vymezit jako schopnost aktéra ovlivnit jednání dalších formováním průběhu debaty o daném tématu. Podle Entmana (1993) během rámování dochází k výběru určitých aspektů reality a jejich zdůraznění. Díky tomu je aktér schopen prosadit určité pojetí definice problému či hrozby, jejich kauzální interpretaci nebo doporučení pro řešení. Úspěšné rámování určuje, jak budou o daném tématu příjemci sdělení přemýšlet. Pokud publikum diskurzivní rámování akceptuje, schvaluje tím použití mimořádných opatření.

Ad f) Přijetí mimořádných opatření

Přijetí mimořádných opatření, která mají odstranit zdroj hrozby, završuje úspěšný proces sekuritizace. V případě mimořádných opatření, jak upozorňují Balzacq, Léonardová a Ruzicka (2016), hranice mezi *mimořádnou* a *normální* politikou není zřejmá. Je proto vhodnější konceptualizovat sekuritizaci jako proces, při kterém publikum poskytuje formální mandát k politické změně neboli změně *statu quo*.

K sekuritizaci dochází, když jsou všechny tyto prvky aktivovány. Sekuritizační aktér prostřednictvím řečových aktů přesvědčí publikum, že určitá entita je existenčně ohrožena ze strany referenčního subjektu. Kontext, který existuje nezávisle na řečových aktech, pomáhá sekuritizačnímu aktérovi rámovat debatu takovým způsobem, že postupem času dokáže přimět publikum ke změně *statu quo* cestou přijetí mimořádných opatření. Sekuritizace v případě energetických vztahů by nastala například v okamžiku, kdy by Evropská komise (sekuritizační aktér) argumentovala tím, že Rusko coby monopolní dodavatel (referenční subjekt) ohrožuje bezpečnost dodávek EU (referenční objekt), na pozadí přerušení dodávek plynu přes jednu z přepravních tras (usnadňující podmínka). Přitom by Evropská komise rámovala debatu tak, aby ČS (tedy publikum) nabyly přesvědčení, že je nutné radikálně změnit existující legislativu a ukončit spolupráci s Ruskem. Jinými slovy, sekuritizace je úspěšná, pokud publikum akceptuje argumenty sekuritizačního aktéra a přijme navrhovaná opatření.

METODOLOGIE A PŘEDSTAVENÍ DAT

Tato analýza se hlásí k procesní konceptualizaci sekuritizace. Ta podle Guzziniho „*neředstavuje pouze jeden akt nebo rituál (jako svatba), ale jde o proces, který může, ale i nemusí vést k předpokládaným výsledkům*“ (Guzzini 2011: 331). Jeho úspěch závisí na distribuci autority v relevantním sektoru našeho výzkumu. Zda sekuritizace byla v případě plynovodu South Stream úspěšná, bude článek zjišťovat prostřednictvím analýzy diskurzů. Podle Philipse a Hardyové je diskurz „*soubor textů [...], které přinášejí [...] do světa ideje, objekty a praxi*“ (Philips – Hardy 2002: 3). Jinými slovy, diskurz vyjadřuje význam v kontextu. Cílem diskurzivní analýzy je pak zjistit význam textů, které jsou tvarovány specifickým kontextem.

Na základě výše popsaného sekuritizačního mechanismu článek analyzuje následující dimenze sekuritizace ve vztahu k plynovodům South Stream a Nabucco. Evropská komise v ní vystupuje v roli sekuritizačního aktéra, zatímco ČS jsou publikem. Jde o (1) formulaci a akceptaci referenčního objektu, (2) formulaci a akceptaci referenčního subjektu, (3) akceptaci změny *statu quo*, (4) diskurzivní rámování navrhované politiky (narušení *statu quo*), (5) alternativní diskurzy o energetické bezpečnosti a (6) sekuritizační dynamiku, která vypovídá o tom, zda sekuritizace s časem byla více, či naopak méně úspěšná.

Autor nejprve analyzuje řečové akty Evropské komise, kterou identifikuje jako sekuritizačního aktéra. V rámci této analýzy identifikuje diskurzivní prvky (*discursive elements*), které významově naplňují první čtyři dimenze sekuritizace (srovnej Laffey – Weldes 2004). Jinak řečeno, autor se snaží diskurzivní analýzou zjistit, co přesně je vkládáno do významu referenčního objektu, co je vkládáno do významu referenčního subjektu, jak je významově pojato diskurzivní rámování a co představuje narušení dosavadního *statu quo*. Například *bezpečnost dodávek* je diskurzivní prvek, který významově naplňuje referenční objekt.

Následující části analýzy se zaměří na diskurzy těch ČS, kterými dané plynovody měly procházet: Bulharsko, Maďarsko, Rumunsko, Rakousko a Itálie. Analýza opomíjí některé jiné ČS, které nebyly součástí projektů (například Německo), i společnosti (tedy funkcionální aktéry), které přijímají investiční rozhodnutí. Je to z toho důvodu, že právě zkoumané ČS podepsaly příslušné mezivládní dohody, mohly legitimizovat mimořádná opatření či některý z projektů zrušit. Výzkum diskurzů dalších aktérů by také nebyl možný vzhledem k danému maximálnímu rozsahu tohoto článku.

Členské státy v této analýze vystupují jako publikum sekuritizace. Části článku věnované postojům jednotlivých ČS vůči Nabucco a South Streamu analyzují, zda se působením diskurzu Evropské komise proměňuje diskurz každého z ČS (srovnej Hynek – Střítecký 2010). Zde autor sleduje sekuritizační dynamiku, tedy otázku, zda samotný diskurz Evropské komise byl po celou dobu konzistentní a zvyšoval akcentaci hrozby pro referenční objekt a zda se diskurz ČS sblížoval s diskurzem Komise. Pro zjištění, zda k tomuto sblížení docházelo, bylo nutné identifikovat souhrn klíčových slov, který se objevuje jak v diskurzu Komise, tak v diskurzu členských států. Během diskurzivní analýzy řečových aktů u každého ČS autor sledoval, zda byla s postupem času tato klíčová slova podávána ve významu, jaký prosazovala Evropská komise. Úspěch přenášení významu nezávisí na počtu konkrétních klíčových slov, která se vyskytují v řečových aktech, ale na jejich významovém propojení. V různých řečových aktech se mohou vyskytovat stejná klíčová slova, ale jejich kombinace může tvořit zcela rozdílné významy. Bylo proto nutné kvalitativně zkoumat přenášení významů mezi různými diskurzivními prvky. Klíčová slova, na která se autor soustředil, byla: *EU/Evropa, Nabucco / Jižní plynový koridor, Rusko / South Stream / Gazprom / jediný zdroj, národní, jednotný/společný/unijní/evropský, rival, konkurent, partner, konkurence/konkurenční, diverzifikace, závislost, zranitelnost, hrozba, bezpečnost / energetická bezpečnost / bezpečnost dodávek*.

V případě analýzy řečových aktů Evropské komise byla data čerpána z jejich oficiálních dokumentů a z veřejně dostupných prohlášení komisaře pro energetiku a jeho úřadu. V případě vybraných ČS jde o všechna prohlášení hlav exekutivy a relevantních ministrů, popřípadě jejich náměstků (ministrů zahraničních věcí a energetiky či jiných ministerstev, do jejichž gesce spadalo rozhodnutí o výstavbě plynovodů). Výzkum se musel potýkat s určitým problémem při sběru dat, který souvisel s tím, že ne všechny resorty mají adekvátní elektronický archiv. Proto velká část dat pochází z národního tisku zkoumaných států. Nicméně mnohdy ani tyto zdroje nemají adekvátní elektronický archiv. Zdroje byly proto vyhledávány vyhledávačem Google na základě kombinace jména relevantního funkcionáře či resortu a klíčových slov *Nabucco* a *South Stream*. Klíčová slova pro každý rok byla vyhledávána zvlášť pro každou zemi, a to v období 2007 až 2014, tedy v období, během něž se pracovalo na projektu South Stream.

ANALÝZA SEKURITIZACE

V této části je nejdříve představen diskurz Evropské komise ve vztahu k energetické bezpečnosti EU a k plynovodům Nabucco a South Stream. Poté se analyzují diskurzy ČS, které byly zapojeny do obou plynovodních projektů. Diskurzy členských států EU se pro každý plynovod analyzují zvlášť. Cílem této analýzy je odhalit, zda ČS s postupem času akceptovaly diskurzivní rámování Komise a zda se tak jejich diskurz sblížoval s diskurzem Komise.

Komise jako sekuritizační aktér

Jako přelomový moment pro evropskou energetickou bezpečnost se často označují plynové krize z let 2006 a 2009, kdy došlo k přerušení ruských dodávek plynu do EU přes Ukrajinu. Nicméně analýza řečových aktů Evropské komise dokazuje, že diskurzivní rámování energetické bezpečnosti sahá přinejmenším do poloviny devadesátých let.

Toto rámování lze jasně vysledovat v Zelené knize s názvem *K energetické politice Evropské unie* z roku 1995. V ní Evropská komise tvrdila, že „analýza předpovědi [spotřeby] energie odůvodňuje obavy z rostoucí importní závislosti“ (Commission of the European Communities 1995: 35). Jejím cílem bylo „zahájení [...] politické diskuse [...] ohledně toho, zda Společenství mají hrát větší roli v energetice“. Tím Evropská komise dávala najevo, že existující *status quo*, který spočíval v národním přístupu k zajištění energetické bezpečnosti, není nezpochybnitelný, a navrhovala zásadní změny v institucionální struktuře energetického trhu v EU v podobě přijetí nadnárodního přístupu k regulaci evropského trhu.

Jako referenční subjekt se postupně začalo objevovat Rusko. Zjevně se to projevilo v další Zelené knize z roku 2000, v níž Komise použila mnohem naléhavější jazyk: varovala před „*rostoucí energetickou závislostí*“ a volala po „*přijetí nových regulačních pravomocí*“ (European Commission 2000: 70). Komise zdůrazňovala, že ačkoli Rusko bylo vždy stabilním dodavatelem, „*množství členských států a žadatelů o členství je závislé na jednom potrubí, které je spojuje s jedním dodavatelem [tj. s Ruskem]*“, zatímco vytvoření vnitřního trhu s plynem má „*omezit vliv exportujících států*“ (Tamtéž: 24, 29).

Toto diskurzivní rámování však nebylo příliš úspěšné, neboť probíhalo v době, kdy nebyly přítomny usnadňující podmínky. Proto jak píše Vogler (2013: 633), „*dokumenty Komise odrážejí frustraci z neschopnosti Unie využít vliv svého velkého vnitřního energetického trhu ve svém úsilí o energetickou bezpečnost [...]*“. V nich Komise poukazuje na to, že bilaterální energetické vztahy mezi jednotlivými členskými státy a dodavateli nebo tranzitními zeměmi vedou k fragmentaci vnitřního trhu namísto posílení bezpečnosti dodávek a konkurenceschopnosti EU.

To se změnilo až s vypuknutím první plynové krize v roce 2006. Na ni reagovala další Zelená kniha, která upozorňovala na to, že se „*Evropa ocitla v nové éře*“, v níž ceny energií rostou, a EU se stala závislejší na importu. Proto pouze „*zcela konkurenční vnitřní energetický trh [umožní] občanům EU a podnikům těžit se z výhod bezpečnosti dodávek a nízkých cen*“ (Commission of the European Communities 2006: 3). Brzy nato byl v roce 2007 navržen třetí energetický balíček, který byl přijat v roce 2009. V témže roce byla schválena Lisabonská smlouva, která zařazuje energetiku do společných kompetencí EU, a to vše na pozadí druhé plynové krize z roku 2009.³ Proto se zvýšila institucionální moc Evropské komise, která získala kompetence, jež v minulosti neměla. Tím, jak se v případě plynovodů South Stream a Nabucco ukáže, získala i zmíněnou „*měkkou moc s tvrdým ostřím*“, která jí umožnila strategicky využívat byrokratických procedur vůči konkrétním aktérům a projektům.

Další usnadňující podmínka pro sekuritizaci nastala v roce 2014, kdy se výrazně zhoršily vztahy s Ruskem a obnovil se spor o plyn mezi Ruskem a Ukrajinou. To se zřetelně projevilo v Evropské strategii energetické bezpečnosti, která používá jasný sekuritizační jazyk: „*nejtíživějším problémem z hlediska bezpečnosti energetických dodávek je výrazná závislost na jediném vnějším dodavateli [tedy Rusku]*“ (European Commission 2014).

Vzhledem k evidentnímu pokroku v budování integrovaného plynového trhu by se dalo očekávat, že Komise dokáže úspěšně rámovat i sekuritizační diskurz vůči plynovodu South Stream a Nabucco. Po první plynové krizi komisař pro energetiku Andris Piebalgs v roce 2007 jasně definoval referenční subjekt pro evropskou energetickou bezpečnost, když prohlásil, že „*Nabucco představuje první pokus vytvořit společnou energetickou politiku, která má snížit závislost na ruském plynu*“ (Finon 2011).⁴ V roce 2011 se v této souvislosti komisař Oettinger ostře ohradil proti Rusku a vyzval Moskvu, aby nevyvíjela tlak a nepokoušela se zablokovat Nabucco ve prospěch South Streamu (Novinite 2011a).

V nové sekuritizované energetické politice svou podporou plynovodu Nabucco Komise chtěla rámovat společnou energetickou politiku EU (Kuzemko 2014; Youngs 2011; Baev – Øverland 2010). Proto se Komise diskurzivním rámováním snažila narušit podporu ČS plynovodu South Stream, který byl projektem národních vlád, ve prospěch plynovodu Nabucco, který byl diskurzivně rámován jako projekt evropský, tedy nadnárodní, za kterým stojí Komise a celá EU. Pro ilustraci této strategie lze uvést Oettingerovo prohlášení v Evropském parlamentu: „*Pokud jsme jednotní a nejsme připraveni přijmout jiné návrhy, které do značné míry nejsou v evropském zájmu, můžeme zajistit pokrok v kaspickém regionu. Velmi tvrdě pracujeme na projektu Nabucco*“ (Oettinger 2010). V jiném případě byl Oettinger ještě otevřenější: „*v dlouhodobé perspektivě lze South Stream považovat za rivala projektu Nabucco*“ (Novinite 2010h).

Navíc podle Oettingera nejsou národní akce pro zajištění energetické bezpečnosti dostačující a pouze nadnárodní úroveň dokáže vyřešit výzvy v energetickém sektoru (Oettinger 2010). V této souvislosti Komise v listopadu 2010 upozornila Bulharsko, že tranzitní dohoda, kterou podepsalo s Ruskem, neodpovídá třetímu energetickému balíčku, a proto musí být upravena (Novinite 2010g). Později Oettinger (2011) zdůraznil, že ČS „*musejí přivést své mezivládní dohody do souladu s právem EU*“. Zde se zdůrazňují obavy, že energetickou bezpečnost ohrožují vnější aktéři, kteří nehrají podle stejných pravidel jako EU.

Plynové krize z let 2006 a 2009 poskytly usnadňující podmínky pro toto diskurzivní rámování. Nicméně na rozdíl od přijímání legislativy pro realizaci plynovodních projektů je nutné zajistit i velké množství financí. Vzhledem k tomu, že Nabucco byl „*prestižním unijním projektem*“, jak ho označil Oettinger (Novinite 2010b), finance se rovněž sháněly na evropské úrovni. Jenže v důsledku ekonomické krize usnadňující podmínky v této oblasti chyběly. Dne 16. března 2009 summit ministrů zahraničních věcí nedokázal nalézt shodu ohledně rozdělení pěti miliard eur mezi různými energetickými projekty. Místo původních 250 milionů eur měl plynovod Nabucco dostat 200 milionů a na připravovaném seznamu jeho jméno nahradil tzv. Jižní koridor, který kromě Nabucca zahrnoval i plynovod Turecko–Řecko–Itálie. Proti tomu se však jasně ohradil rumunský ministr zahraničních věcí. Nakonec se Evropská rada dohodla na vyčlenění 200 milionů eur přímo pro Nabucco, avšak prostředky se měly vyčerpat v průběhu dvou let (EU2009 2011).

Další problém samozřejmě spočíval v tom, že Nabucco proti ruskému plynovodu neměl zajištěné zdroje plynu (viz Bosse 2011). Proto když ázerbájdžánská společnost SOCAR v roce 2012 oznámila, že hodlá vybudovat Transanatolský plynovod (TANAP), Komise ani akcionáři Nabucca s tím nemohli nic dělat a plynovod Nabucco byl upraven na mnohem kratší projekt Nabucco West, který měl směřovat přes východní členské země do Baumgartenu. Nicméně v červnu konsorcium Šah Deniz místo Nabucca West vybírá Transadriatický plynovod (TAP), který má od roku 2020 začít dodávat 10 mld. m³ ročně do Itálie, což je mnohem méně než v případě Nabucca.

I přes neúspěch Nabucca Evropská komise nadále pokračovala s diskurzivním rámováním namířeným proti South Streamu a v prosinci 2013 upozornila na to, že ani jedna mezivládní dohoda mezi účastníky plynovodu South Stream a Ruskem neodpovídá unijnímu právu a porušují předpisy třetího energetického balíčku (takzvané *unbundling*, tedy nediskriminační přístup třetích stran k potrubí a struktura tarifů; viz Novinite 2013a). V Rusku a v Gazpromu naopak vycházeli z toho, že mezivládní dohody mají přednost před unijním právem.

Přestože jak uvedla Komise, dohoda ani jednoho členského státu neodpovídala unijnímu právu, Evropská komise se soustředila pouze na Bulharsko, kde měl vycházet plynovod South Stream na pevninu. Navíc Bulharsko mělo údajně porušit pravidla o státní pomoci a pravidla hospodářské soutěže (Euractiv 2014a). Kromě toho, jak ukáže další analýza, ze všech ostatních zúčastněných zemí Bulharsko nejvíce akceptovalo sekuritizační diskurz Komise, byť pouze částečně. To poskytlo Komisi vhodnou příležitost uplatnit měkkou moc s tvrdým ostrím proti projektu South Stream. Řízení o porušení práva proti Bulharsku Evropská komise zahájila ihned poté, co italský premiér Matteo Renzi v červnu 2014 navrhl vládám zemí, přes které měl ruský plynovod procházet, aby písemně informovaly Komisi, že daný projekt podporují (Benoit 2014). Komise tak využila institucionální moc a měkkou moc s tvrdým ostrím na úkor zájmů ČS, které, jak následující diskuse ukáže, nepřijaly její sekuritizační diskurz.

Sekuritizaci Evropské komise shrnuje tabulka č. 1. V ní je patrné, že Komise jako referenční objekt označila dodávky plynu a (právní) integritu evropského trhu s plynem. Tento referenční objekt pak ohrožuje Rusko spolu se společností Gazprom a plynovodem South Stream. V rámci diskurzivního rámování Komise zdůrazňovala nadnárodní přístup pro zajištění energetické bezpečnosti, což se má týkat i obou zkoumaných plynovodů.

Změnou politického *statu quo* měla být buď výstavba plynovodu Nabucco a zároveň ukončení projektu South Stream, nebo alespoň podřízení ruského projektu právu EU, což by znamenalo úpravu již uzavřených mezivládních dohod. Sekuritizační dynamika vypovídá o rostoucí kritice ruského plynovodu i poté, co projekt Nabucco již zkrachoval.

Tabulka č. 1
Sekuritizace plynovodu South Stream ze strany Evropské komise

Dimenze sekuritizace	Referenční objekt	Formulace a akceptace referenčního subjektu	Diskurzivní rámování	Narušení <i>statu quo</i>	Sekuritizační dynamika
Sekuritizační aktér					
Komise	Energetická bezpečnost EU jakožto bezpečnost dodávek a integrity evropského trhu s plynem	Rusko a/nebo South Stream	Nadnárodní přístup a právo EU nejlépe vyřeší bezpečnostní problém	Podpora Nabucca <i>na úkor</i> South Streamu a změna mezivládních dohod ČS s Ruskem	Zvyšuje se akcentace hrozby pro referenční objekt. Vyšší důraz na Nabucco a růst kritiky South Streamu

Zdroj: Autor.

POZICE ČLENSKÝCH STÁTŮ EU VŮČI PLYNOVODU NABUCCO

Plynovod Nabucco, podporovaný Evropskou komisí, a ruský plynovod South Stream vedly přes území východních ČS a oba měly končit v rakouském plynovém hubu Baumgarten. Hlavní zdrojovou zemí pro Nabucco měl být Ázerbájdžán, ale ten mohl dodat asi pouze 7–10 miliard m³ ročně, což nebylo pro plynovod o kapacitě 31 miliard m³ ročně dost. Právě nedostatek plynu dlouhodobě sužoval zúčastněné země.

Tato část pomocí analýzy diskurzu zkoumá, zda účastníci projektu Nabucco akceptovali diskurzivní rámování Evropské komise.

Pozice Bulharska vůči plynovodu Nabucco

Bulharsko se od počátku za plynovod Nabucco jasně postavilo a vyzvalo EU, aby ho celou svou vahou podpořila a snížila tak závislost na Rusku. Ze dvou zkoumaných plynovodů byla priorita zpočátku jednoznačně na straně Nabucca (viz Novinite 2009b). Bulharsko akceptovalo referenční objekt i diskurzivní rámování Komise, které zdůrazňuje evropský či nadnárodní přístup k plynovodním projektům. Projevilo se to prohlášením ministryně zahraničních věcí Rumiany Jelevové z roku 2009, která zdůraznila, že Nabucco je „evropský projekt a mnoho členských zemí, ale těž instituce EU – hlavně Komise – [o něj] vyjádřily zájem“ (Novinite 2009f).

V případě referenčního subjektu bylo rovněž akceptováno diskurzivní rámování Evropské komise. V roce 2010 ministr hospodářství Trajkov uvedl, že Bulharsko má o Nabucco velmi velký zájem, neboť dnes stoprocentně závisí na jediném zdroji plynu (Rusko však explicitně nezmínil; viz Novinite 2010f). Přesto nelze říci, že se sekuritizační dynamika jednoznačně vyvíjela ve prospěch plynovodu Nabucco. Jak píše zpráva z amerického velvyslanectví, která je dostupná na Wikileaks, „přes svou pevnou veřejnou podporu, kterou demonstrovali tento rok [tedy 2011], jsou Bulhaři ohledně Nabucca čím dál skeptičtější“ (Novinite 2011b). Zde se ukazuje rozpor mezi veřejnými a neveřejnými výroky.

Tyto obavy se však nakonec dostaly na veřejnost, když v listopadu 2012, těsně před krachem projektu, premiér Borisov uvedl, že South Stream má více šancí na úspěch. Dále si postěžoval, že „na provoz Nabucca byly utráceny desítky milionů dolarů, a stále neznáme zdroj plynu pro toto potrubí“ (Novinite 2012b). Naopak Komise v září 2012 ve svém interním dokumentu, který se dostal do rukou portálu *Euractiv* (2012), kritizovala Bulharsko za to, že není „v Jižním plynovém koridoru dostatečně proaktivní“.

Pozice Rumunska vůči plynovodu Nabucco

Rumunsko, které se podobně jako Bulharsko zapojilo do projektu Nabucco před svým vstupem do EU, jasně akceptovalo referenční objekt v podobě bezpečnosti dodávek a integrity evropského trhu s plynem. V červenci 2006 rumunský ministr hospodářství a financí Ioan Codrut Seres po první plynové krizi prohlásil, že „Nabucco povede k posílení bezpečnosti dodávek plynu do Evropy, diverzifikuje evropskou volbu dodavatelů [...] a posílí roli Rumunska jako země, přes kterou směřují velké energetické transportní koridory do západní a střední Evropy“ (The Diplomat 2006). Podobně i po druhé krizi nový ministr hospodářství Adrian Videanu 28. ledna 2009 prohlásil, že „Rumunsko projekt Nabucco podporuje kvůli tomu, že řeší dva evropské problémy: diverzifikaci tras a zdrojů dodávek a energetickou nezávislost regionu“ (Radio Europa Libera 2009).

Nicméně Rumunsko na rozdíl od Bulharska od samého počátku odmítalo vnímat Rusko nebo South Stream jako hrozbu (tedy referenční subjekt). Přitom by se dalo očekávat, že vzhledem k tomu, že Rumunsko nebylo do ruského projektu zapojeno, k sekuritizaci by mohlo být mnohem otevřenější. Místo toho ministr Seres v roce 2006 nevyloučil zapojení Gazpromu do projektu (Radio Europa Libera 2006) a vyzýval, aby se při realizaci evropských energetických projektů EU vyvarovala konfrontace s Ruskem (Von Frank 2006). Podobně v květnu 2009 jeden z vysoce postavených úředníků rumunské vlády uvedl, že pokud se plynovod nepohne, zváží i alternativní ruský projekt (Reuters 2009). Stalo se tak po druhé plynové krizi, kdy by usnadňující podmínky měly naopak podpořit diskurzivní rámování Komise.

Místo toho, aby označili South Stream jako hrozbu, rumunští představitelé obviňovali Komisi z toho, že neuděluje regionu dostatečně velký význam, a ministr hospodářství a financí Seres vyjádřil naději, že EU bude „konzistentně protlačovat [energetické] projekty“ (Von Frank 2006). Dále 26. ledna 2009 na budapeštském summitu o Nabuccu ministr zahraničních věcí Cristian Diaconescu prohlásil, že si EU má uvědomit, že „musí mít jednotný přístup k energetické bezpečnosti“.

Na druhou stranu v červenci 2009 premiér Emil Boc uvedl, že zúčastněné země „budou demonstrovat podporu na nejvyšší úrovni“ plynovodu Nabucco, který zajišťuje energetickou bezpečnost prostřednictvím diverzifikace, je levnější „než jiné iniciativy v regionu“ a bude fungovat na komerčním základě, čímž ho fakticky postavil do opozice ruskému plynovodu South Stream (Fonduri Structurale 2009). Jedná se však o poměrně očekávaná slova, která byla pronesena po podpisu mezivládních dohod mezi Tureckem, Rumunskem, Bulharskem, Maďarskem a Rakouskem. Proto již v srpnu 2009 ministr zahraničních věcí Cristian Diaconescu opět prohlásil, že Rumunsko je připraveno zvážit ruský návrh na účast v projektu plynovodu South Stream (Ziare 2009). Podobná prohlášení přišla i v únoru 2010 od premiéra Emila Boca. V roce 2012 si Cristian Diaconescu opět postěžoval, že zatímco je plynovod Nabucco pro Rumunsko „prioritou číslo jedna [...]“, v EU o něm nepanuje shoda a některé země ho nechtějí učinit evropským projektem“. Později prezident Traian Băsescu pro *Hlas Ruska* uvedl, že Nabucco je prioritou pro Rumunsko, ale nikdy neuslyší, že se Bukurešť staví proti South Streamu. „Zachováváme si možnost být partnerem Gazpromu,“ uvedl prezident (Fierbinteanu 2012).

Rumunsko tak částečně akceptovalo diskurzivní rámování Komise, podle nějž Nabucco má být v první řadě společným evropským projektem. Nicméně přišlo s poněkud alternativním diskurzem, podle kterého tento evropský projekt má zajistit ekonomické zájmy ČS

a nemá být v opozici vůči ruskému projektu, který jako hrozbu nevnímá. Poukazuje na to i ta skutečnost, že poté, co projekt Nabucco byl ukončen, prezident Basescu prohlásil, že se „*Rumunsko domnívá, že má nárok na odškodné*“, a EU měla podle něj vyplatit 23 milionů eur, které utratila Bukurešť (Gotev 2013).

Pozice Maďarska vůči plynovodu Nabucco

Oproti Bulharsku Maďarsko od počátku zastávalo vůči Nabuccu skeptičtější postoj než vůči South Streamu, a to ještě před poslední vládou Viktora Orbána. Akceptovalo sice energetickou bezpečnost (kterou definovalo širěji než bezpečnost dodávek) jako referenční objekt, ale nepřijalo plynovod Nabucco jako vhodný prostředek pro její zajištění. Projevilo se to v prohlášení premiéra země z dubna 2007, který Nabucco komentoval takto: „*Nepotřebujeme sny. Potřebujeme projekty. Byty můžeme vytápět pouze plynem, nikoliv sny*“ (Ministryrelnok 2007). Nicméně v září téhož roku premiér již ujišťoval, že nadále podporuje plynovod Nabucco, neboť „*dodávky [plynu] mají být diverzifikovány, aby došlo k minimalizaci geopolitické zranitelnosti*“ (Digital Journal 2007).

Pozdější prohlášení mohla vzbudit dojem, že se Budapešť ztotožnila s diskurzivním rámováním Komise o společné energetické politice EU. Ministryně zahraničních věcí Kinga Gönczová prohlásila, že Maďarsko od počátku volalo po společné evropské energetické politice, která by zajistila energetickou bezpečnost a solidaritu. Maďarsko dokonce jmenovalo zvláštního zmocněnce pro realizaci Nabucca. Toto prohlášení však zaznělo v kontextu problémů, které mělo Maďarsko s financováním plynovodu, na což později zmíněný zmocněnec upozornil (Reuters 2008).

Mezi léty 2008 a 2011 příliš mnoho veřejných prohlášení ze strany maďarské vlády nezaznělo, a to i přesto, že se konala řada summitů na podporu tohoto projektu. V říjnu 2011 pouze ministr pro národní rozvoj Tamás Fellegi vyjádřil „*vážné pochybnosti*“ o tom, zda se podaří zajistit potřebné financování projektu (Budapest Business Journal 2011). Až v dubnu 2012 premiér Viktor Orbán prohlašuje, že „*Nabucco má potíže*“ (Budapest Business Journal 2012). Nicméně v dubnu 2013, když už se projekt plynovodu Nabucco chýlil k nepřilíh šťastnému konci, maďarský ministr zahraničních věcí János Martonyi spolu se svými protějšky z Rakouska, Rumunska a Bulharska podepsal dopis předsedovi Evropské komise Barrosovi, vysoké představitelce EU pro zahraniční vztahy Ashtonové a komisaři pro energetiku Oettingerovi, v němž uváděli, že Nabucco je klíčový projekt pro diverzifikaci energetických zdrojů ve východním regionu EU (Budapest Business Journal 2013). Jak však další analýza plynovodu South Stream ukáže, Budapešť již dávala přednost ruskému projektu, který sliboval stabilní dodávky plynu a tranzitní poplatky.

Pozice Rakouska vůči plynovodu Nabucco

Podle prvních prohlášení Rakouska vůči plynovodu Nabucco se zdálo, že tato země zcela přijímá sekuritizační diskurz Komise. V září 2007 například kancléř Alfred Gusenbauer prohlásil: „*[D]efinitivně podporujeme Nabucco [...], neboť je nutné zásadně snížit naši závislost na ruské energetické politice*“ (Die Presse 2007). V tomto prohlášení nejen akceptoval referenční objekt, ale i referenční subjekt, kterým bylo Rusko. Nicméně pokud se podíváme na širší kontext tohoto prohlášení, zjistíme, že přišlo předtím, než se Rakousko stalo součástí ruského projektu South Stream. Poté můžeme sledovat i zřetelnou změnu diskurzu a odmítnutí diskurzivního rámování Evropské komise.

V dubnu 2010 kancléř Faymann zdůraznil, že Rakousko „*může profitovat z obou systémů*“, a dále prohlásil, že „*vůbec nevíme, jak a kde získáme plyn pro Nabucco [...], což dokazuje, že máme zájem na několika plynovodech [...] a několika diverzifikačních možnostech*“ (Reuters 2010). Tím se Vídeň snažila desekuritizovat vztahy s Ruskem. Další zásadní prohlášení na adresu plynovodu Nabucco již z rakouské strany nezazněla.

Dílčí závěry k plynovodu Nabucco

Navzdory pevné podpoře, kterou Komise udělila Nabuccu, byly ČS ve svých postojích spíše opatrné a nepřijímaly sekuritizační snahy Komise. Všechny země akceptovaly referenční objekt, kterým byla bezpečnost dodávek a integrita plynového trhu. Nicméně pouze Bulharsko částečně akceptovalo Rusko (respektive South Stream) jako referenční subjekt. Pouze Bulharsko a Rumunsko částečně akceptovaly diskurzivní rámování Komise, která se snažila prosadit nadnárodní či evropský přístup k energetické bezpečnosti. V diskurzu ostatních zemí k tomu příliš nedochází. Nicméně i v případě Rumunska či Bulharska šlo spíše o snahu zajistit nutné financování. Veškeré odkazování na společnou energetickou politiku sloužilo zejména jako tlak na Evropskou komisi, která by podle ČS měla aktivněji vyvíjet úsilí pro realizaci tohoto projektu. Přitom diskurzivní rámování Komise mělo naopak přimět ČS, aby projekt podpořily.

Z pohledu sekuritizační dynamiky Maďarsko přistupovalo k plynovodu Nabucco ze všech zemí nejskeptičtěji. Akceptovalo nutnost zajistit energetickou bezpečnost v podobě bezpečnosti dodávek, ale nikoli na úkor Ruska. Budapešť neakceptovala rámování Komise v tom smyslu, že nadnárodní úroveň je pro zajištění bezpečnosti dodávek nejlepší variantou. Rakousko zase projekt Nabucco podporovalo, ale pouze ve spojení s ruským projektem: ve sledovaném diskurzu od sebe oba projekty nikdy neodděluje. Diskurzivní rámování Komise o tom, že energetická bezpečnost má být řešena na nadnárodní úrovni, nebylo akceptováno.

Žádný z ČS tedy neakceptoval diskurzivní rámování, podle něž *evropský* plynovod má zajistit *evropskou* energetickou bezpečnost tím, že eliminuje hrozbu z Ruska.

POZICE ČLENSKÝCH STÁTŮ VŮČI PLYNOVODU SOUTH STREAM

Na rozdíl od Nabucca plynovod South Stream neměl problém se zdroji plynu, ale musel čelit sekuritizačním snahám Komise. Gazprom v případě tohoto plynovodu ignoroval třetí energetický balíček. Plynovod, který byl v roce 2010 z původních 32 miliard m³ ročně rozšířen na 63 miliard m³ ročně, měl však stále podporu zúčastněných zemí. Nicméně vzhledem k tomu, že neodpovídal právu EU, Bulharsko pozastavilo jeho výstavbu na svém území a Rusko se projektu 1. prosince 2014 vzdalo.

Pozice Bulharska vůči South Streamu

Pozice Bulharska vůči South Streamu na rozdíl od Nabucca nebyla konzistentní. Příležitostně docházelo k akceptaci sekuritizačního diskurzu Komise, zatímco v jiných případech Bulharsko projevovalo snahu projekt desekuritizovat. Během energetického summitu v Sofii v roce 2009 prezident Parvanov vyčítal Gazpromu, že jakožto prezident jedná pouze s představiteli ruského politického vedení, a nikoliv se soukromou společností. Nicméně dodal, že „*je nejvyšší čas, aby si Brusel – Evropská komise – uvědomil, že South Stream musí mít své místo v evropském energetickém systému, neboť zahrnuje několik členských zemí jako partnery a realizuje ho několik společností EU*“ (Novinite 2009a). Samotná energetická bezpečnost země podle něj může být zajištěna pouze kombinací různých zdrojů včetně South Streamu a Nabucca.

Po vypuknutí finanční krize nový premiér Bojko Borisov v červenci 2009 nařídil pozastavit vyjednávání s Ruskem o South Streamu a o jaderné elektrárně v Belene (Novinite 2009c). Nakonec se však bulharská pozice vrátila na začátek, když v listopadu 2009 ministryně zahraničních věcí Rumiana Jeleva prohlásila, že Bulharsko podporuje oba projekty jako „*součást své politiky diverzifikace zdrojů*“ (Novinite 2009e). Přitom dodala, že „*politické vztahy s Ruskem jsou výborné*“, ale ve světle toho, že „*mluvíme o společné evropské energetické politice*“, bylo nutné přezkoumat, zda se Bulharsko může projektu South Stream účastnit. V tuto chvíli Gazprom zase začíná dávat najevo, že Bulharsko může nahradit Rumunskem (Reuters 2009). Nejspíše proto na konci roku 2009 premiér Borisov prohlásil, že Bulharsko je připraveno účastnit se obou projektů (Novinite 2009d).

Přestože komisař pro energetiku Oettinger nejdříve v březnu 2010 potvrdil, že je účast Bulharska v obou projektech možná (Novinite 2010a), již v listopadu Komise varovala, že tranzitní dohoda s Ruskem musí být upravena (Novinite 2010g).

Byť Bulharsko akceptovalo energetickou bezpečnost jako referenční objekt a uznávalo nutnost prosazovat jednotný evropský přístup, referenční subjekt ve vztahu k South Streamu neakceptovalo. V červnu 2010 náměstek ministra zahraničních věcí Rajkov sice uvedl, že „*Nabucco je dlouhotrvající prioritou pro Bulharsko, zatímco ruský South Stream vyvolává řadu otázek*“ (Novinite 2010c), avšak již v červenci ministr hospodářství a energetiky Trajčo Trajkov prohlásil, že „*Bulharsko je pevně odhodláno realizovat projekt tranzitního plynovodu South Stream*“ (Novinite 2010d).

V průběhu roku 2010 se bulharský postoj k tomuto plynovodu zlepšoval, což bylo dáno i tím, že Sofie vyjednala snížení cen na dodávky plynu. V červenci 2010 Borisov spolu s řeckým premiérem Papandreem žádal, aby byl South Stream zařazen mezi prioritní projekty EU (Novinite 2010e). Přestože Komise žádost odmítla (Novinite 2010e), v listopadu 2010 Borisovův kabinet schvaluje akcionářskou dohodu na výstavbu bulharské sekce South Streamu.

V roce 2012, když se stále nedaří najít pro Nabucco dostatek plynu, bulharská vláda dává najevo, že South Stream má větší prioritu. V květnu Borisov již označuje South Stream jako „*důležitou prioritu pro Bulharsko [...] a peníze z tohoto projektu půjdou na důchody, platy a asfalt*“ (Novinite 2012a). V listopadu 2012 Borisov zase prohlašuje, že South Stream má lepší šance než Nabucco, ale pro Bulharsko Nabucco zůstává „*hlavní prioritou*“. Dále, jak již bylo uvedeno výše, si postěžoval, že navzdory utraceným desítkám milionů dolarů za Nabucca stále není znám zdroj plynu pro tento plynovod (Novinite 2012b).

Bulharsko tedy neakceptovalo diskurzivní rámování, jímž Komise chtěla Sofii přimět k přezkoumání dohody s Ruskem o výstavbě South Streamu a tím i k narušení *statu quo*. Proto když 12. prosince 2013 Komise vyslovila požadavek, aby byly vyjednány nové dohody s Ruskem, ministr zahraničních věcí Kristian Vigenin uvedl, že „*zpomalení výstavby není hezký krok*“. Nicméně již 18. prosince vláda autorizovala Komisi, aby vedla vyjednávání s Ruskem o výstavbě plynovodu South Stream v Bulharsku (Novinite 2013b). Tento mandát podpořili i ostatní účastníci projektu.⁵

V tento okamžik se objevila snaha sloučit na úrovni diskurzu projekt South Stream a evropskou energetickou politiku (mnohem později než u ostatních členů tohoto projektu). Plynovod Nabucco přes bulharské území již zkrachoval a vláda se snažila nepřijít o výhody, které tranzit poskytuje. V této souvislosti se v únoru 2014 prezident Plevneliev vyjádřil, že „*Bulharsko podporuje South Stream a doufá, že se uskuteční v souladu s tržní legislativou a bude synchronizován s požadavky EU*“ (Novinite 2014a). Přitom Bulharsko rázně odmítlo sekuritizační diskurz v době, kdy usnadňující podmínky hrály ve prospěch Komise. V dubnu 2014, když již vypukla krize na Ukrajině, ministr zahraničních věcí Vigenin prohlásil, že „*Bulharsko a některé členské země EU by neměly být zajatci ukrajinské nestability*“. Tento přístup dokonce chtěl rétoricky zarámovat jako společnou energetickou politiku: „*zájmy evropských občanů včetně Bulharů mají mít přednost, [proto] uděláme vše možné, aby byl projekt South Stream realizován*“ (Novinite 2014b). Toto stanovisko jasně odporuje Evropské strategii energetické bezpečnosti, která tvrdila, že největší problém pro bezpečnost dodávek je závislost na Rusku.

V květnu se Bulharsko pokusilo změnit legislativu, aby obešlo právo EU ve vztahu k South Streamu. Nicméně již v červnu 2014 Komise za využití měkké moci s tvrdým ostřím zahájila řízení o porušení práva EU a premiér Plamen Orešarski 8. června nařídil pozastavení veškerých aktivit spojených s projektem South Stream (Novinite 2014c). Příští den ministr hospodářství a energetiky ještě prohlašoval, že jde o „*nezvratitelný evropský projekt*“ (Novinite 2014d) a v prosinci nový premiér Borisov uvedl, že Sofie podporuje South Stream, ale požaduje, aby se stavěl v souladu s evropským třetím energetickým

balíčkem (Novinite 2014e). Bylo však již pozdě a Rusko projekt plynovodu ukončilo a nahradilo ho plynovodem Turkish Stream.

Pozice Maďarska vůči South Streamu

Maďarsko za projektem South Stream celou dobu pevně stálo, byť zpočátku upřednostňovalo variantu, při níž by se Rusko zapojilo do projektu Nabucco (viz Reuters 2007). V roce 2008 premiér Gyurcsány uvedl, že „*Maďarsko má zájem o co možná největší počet potrubí*“ (Euractiv 2009a). V dubnu 2009 (krátce po plynové krizi) ministr zahraničních věcí Péter Balázs obvinil Rusko z toho, že není transparentním partnerem, ale obořil se i na členské země, které jednájí emotivně, „*jako například Lotyší nebo Poláci nebo Estonci. [...] Takhle nelze vytvořit jednotu,*“ uvedl Balázs (Euractiv 2009b). Jednalo se o kritiku jejich protiruského postoje. Na jednu stranu Maďarsko částečně podpořilo diskurzivní rámování Komise o společném energetickém postoji, vyhnulo se však označení Ruska jako referenčního subjektu. Navíc kritika nedostatku jednoty v tomto kontextu směřovala právě na ty, kdo Rusko jako referenční subjekt akceptovali.

Důležitá prohlášení k South Streamu poté přicházejí až na konci roku 2013, kdy se Komise snažila zabránit tomuto projektu úspěš. Maďarsko diskurzivně zakročilo proti sekuritizaci plynovodu, a dokonce explicitně neuznalo institucionální moc Komise. Tehdy premiér Orbán uvedl, že „*právo EU nemůže být nadřazené ve vztazích EU–Rusko, které jsou řízeny pouze mezinárodním právem*“ (Hungarian Spectrum 2013). Později 3. listopadu 2014 parlament země schválil legislativu, která měla obejít evropské právo a umožnit konstrukci plynovodu South Stream na maďarském území (Gotev 2014). Ministr zahraničních věcí a obchodu Péter Szijjártó v této souvislosti prohlásil, že „*by nám EU neměla říkat, jakou bychom měli mít energetickou strategii*“ (Toth 2014). Tím šel jednoznačně proti úsilí Komise o společnou energetickou politiku i strategii.

Nakonec poté, co Rusko projekt South Stream zastavilo, Orbán konstatoval, že „*EU ustavičně pracovala na tom, aby tento program [South Stream] podkopala*“ (Szakacs 2014). Maďarsko tak jednoznačně vystoupilo proti snahám Komise sekuritizovat dodávky z Ruska, a naopak se pokusilo sekuritizovat EU, která se podle něj snaží Budapešti upřít právo na vlastní energetickou politiku i bezpečnost.

Pozice Itálie vůči South Streamu

Itálie akceptovala bezpečnost poptávky jakožto referenční objekt, zdroj hrozeb však neviděla v Rusku, ale v Ukrajině. V tomto ohledu italský premiér Silvio Berlusconi v říjnu 2009 zdůrazňuje, že South Stream „*umožní vést do Evropy plyn ze Sibiře a obejít přitom obtížnou oblast Ukrajiny. Vyhneme se tak tranzitním obtížím*“ (Hospodářské noviny 2009). Toto prohlášení přišlo po druhé plynové krizi, kdy by měly naopak platit usnadňující podmínky pro sekuritizaci Ruska.

Nejenže Itálie nevnímala Rusko a ruský plynovod jako referenční subjekt, snažila se South Stream dokonce diskurzivně rámovat jako projekt evropského zájmu. V roce 2009 Berlusconi prohlašuje, že je plynovod South Stream „*důležitým projektem pro Evropu*“ (Radio La Voce Della Russia 2009). V podobném duchu jako Berlusconi se o projektu zmiňoval i premiér Monti. V červenci 2012 vyjádřil například naději, že dojde k liberalizaci evropského energetického trhu mezi EU a Ruskem (President of Russia 2012). Později popsal South Stream jako „*přirozený krok pro rozvoj ekonomik EU včetně té italské*“ (Socor 2012).

V červnu 2014 chtěl premiér Renzi napsat dopis spolu s ministerskými předsedy států zapojených do projektu South Stream, v němž by Evropské komisi oznámili, že ho podporují (Euractiv 2014b). Dříve než byl dopis hotový, Komise využila svou měkkou moc s tvrdým ostřím a iniciovala proti Bulharsku řízení o porušení práva (Euractiv 2014b). Až po této události, kdy Bulharsko projekt pozastavilo, se italská vláda začala od plynovodu South Stream distancovat. „*Je to užitečná infrastruktura, ale není již na seznamu priorit,*“

prohlásila ministryně průmyslu Federica Guidiová. Dále dokonce uvedla, že projekt sice „pomůže diverzifikovat tranzit [plynu], ale na druhou stranu existuje problém s dodavatelem“ (Reuters 2014). Nakonec 2. prosince se premiér Renzi distancoval od tohoto projektu a prohlásil, že „není klíčovým pro Itálii“ (Il Gazzettino 2014). Opět je však nutné podotknout, že se to stalo až poté, co Rusko od tohoto projektu samo odstoupilo.

Pozice Rakouska vůči South Streamu

Rakousko uznalo energetickou bezpečnost v podobě bezpečnosti dodávek, ale poté co se stalo součástí projektu South Stream, jako zdroj hrozby (referenční subjekt) neuvádělo Rusko, ale podobně jako Itálie ukrajinský tranzit. I navzdory usnadňujícím podmínkám po druhé plynové krizi Rakousko odmítlo akceptovat diskurzivní rámování Evropské komise, a dokonce tvrdilo, že Nabucco a South Stream nejsou ve vzájemném konfliktu.

V této souvislosti v dubnu 2008 ministr hospodářství Martin Bartenstein prohlásil: „*Velice mě těší, že Nord Stream [...], South Stream a Nabucco [...] nejsou vnímány jako konkurenti*“ (Bundesministerium für Digitalisierung und Wirtschaftsstandort 2008). V květnu 2009 zase Bartenstein oznámil, že „*Nabucco musí být v první řadě vnímán jako alternativní cesta nechvalně známému ukrajinskému plynovodu [...] a jako doplněk South Streamu*“. Dále dodal, že „*partnerství EU s Ruskem v oblasti plynu je pro nás velmi důležité*“ (Oekonews 2009). Později uvedl, že „*plynová krize ze začátku roku 2009 ukázala, nakolik je Rakousko závislé na přepravních trasách a konfliktech v tranzitních státech*“. Proto podle něj „*alternativní přepravní trasa z Ruska zlepšuje bezpečnost dodávek a posilí rakouskou roli jako ústředního obchodního a zásobovacího místa pro zemní plyn*“ (Bundesministerium für Digitalisierung und Wirtschaftsstandort 2010). Dokonce v dubnu 2014, tedy po vypuknutí ukrajinské krize, ministr pro ekonomické záležitosti a energetiku Reinhold Mitterlehner prohlásil, že South Stream „*dále posilí rakouskou bezpečnost dodávek a rozšíří jeho roli evropského energetického hubu [...]*“ (Bundesministerium für Digitalisierung und Wirtschaftsstandort 2014).

V květnu 2014 Mitterlehner uvedl, že „*mezinárodní vývoj opět ukazuje, že je dlouhodobě nutné diverzifikovat nejen energetické zdroje, ale i trasy [...]. Pokud plynovod South Stream skončí v Baumgartenu, tak se k tomuto cíli přiblížíme*“ (Gloystein 2014). Dokonce i poté, co Rusko projekt zrušilo, kancléř Faymann 11. prosince zopakoval, že South Stream „*je v rakouském zájmu*“ a poskytuje dlouhodobou energetickou bezpečnost. Nicméně dodal, že jeho implementace by byla možná, pouze pokud „*by byl v souladu s právem EU*“, čímž uznal institucionální moc Komise (China.org 2014). Stalo se to však až po zrušení projektu.

Dílčí závěry k plynovodu South Stream

V případě Bulharska byla sekuritizační dynamika v otázce South Streamu velice nestálá po celou dobu trvání projektu. I navzdory skepsi vůči ruskému projektu a jednoznačnému preferování plynovodu Nabucco se Sofie snažila South Stream desekuritizovat a rámovat ho takovým způsobem, aby ho mohla prezentovat jako evropský projekt. Nicméně žádnou jasnou diskurzivní strategii se Bulharsku vytvořit nepodařilo. Diskurz bulharských oficiálních činitelů místy zněl tak, že „*South Stream vyvolává řadu otázek*“, a místy vyjadřoval „*pevné odhodlání realizovat projekt*“. Až když se přiblížilo ukončení projektu Nabucco kolem roku 2012, Sofie se diskurzivně přiklání k ruskému projektu. Navíc v případě South Streamu Bulharsko ani neakceptovalo diskurz o nutnosti prosadit nadnárodní úroveň řešení energetické bezpečnosti a pokusilo se obejít evropské právo. To se mu však nepodařilo a projekt plynovodu muselo ukončit, byť na úrovni diskurzu jasně dávalo najevo, že to dělá proti své vůli.

Maďarsko hned od počátku odmítalo uznat Rusko a jeho plynovod za referenční subjekt, který ohrožuje energetickou bezpečnost, a pokoušelo se celý projekt desekuritizovat. Později začalo naopak sekuritizovat jak Komisi, tak EU, jež ohrožují energetickou

bezpečnost země. Itálie od samého počátku neakceptovala sekuritizační diskurz Komise. V Římě začali mluvit o problémech s Ruskem coby dodavatelem až poté, co Bulharsko projekt pozastavilo. Rakouský diskurz se snažil prosadit oba plynovody. Vídeň usilovala diskurz o plynovodu South Stream desekuritizovat a zdůrazňovala jeho význam pro energetickou bezpečnost. Dělalala to i tím způsobem, že sekuritizovala Ukrajinu coby nestabilní tranzitní zemi. Rakousko a Itálie se snažily vydávat své národní zájmy za zájmy evropské. Takže ani neustálé odkazování na EU a její energetickou politiku neznamenal uznání rámování Komise. Ani jeden stát nevyjadřoval obavy, že by South Stream mohl narušit společnou energetickou politiku.

Ani jeden ČS diskurzivně neakceptoval právo EU ve vztahu k plynovodu South Stream, přestože Komise explicitně zmiňovala jeho nesoulad s mezivládními dohodami. Akceptace přišla až po ukončení projektu. Právě unijní právo, které zároveň představuje institucionální moc, by mělo být jednou z dalších usnadňujících podmínek Komise. Nicméně místo toho, aby hrálo roli usnadňující podmínky, se samo stalo pro Komisi referenčním objektem.

DISKUSE A ZÁVĚR

Analýzou diskurzu a sekuritizační dynamiky se článek snažil zjistit, zda byla Evropská komise v letech 2007 až 2014 úspěšná v sekuritizaci plynovodu South Stream a zda lze sledovat tendenci členských států k postupnému přijetí sekuritizačního diskurzu vůči South Streamu a ke změně postojů k oběma plynovodům ve prospěch Nabucca. Analýza ukázala, že se Evropská komise již od poloviny devadesátých let pokoušela diskurzivně rámovat energetickou bezpečnost v podobě ohrožení bezpečnosti dodávek (referenční objekt) vnějšími aktéry (referenční subjekt). Nicméně vnější kontext sekuritizaci dlouhou dobu nesvědčil. Proto Rusko jako hrozba zpočátku nebylo zmiňováno vůbec nebo bylo myšleno pouze implicitně. Až s plynovými krizemi z let 2006 a 2009 se objevily usnadňující podmínky, které pomohly přimět ČS přijmout novou legislativu, jež částečně přenáší pravomoci na úroveň EU a tím roste institucionální moc Komise. Ta se snažila podobně diskurzivně rámovat i ruský plynovod South Stream, který konkuroval unijnímu plynovodu Nabucco. Rusko a plynovod South Stream byly představeny jako referenční subjekt, který ohrožuje bezpečnost dodávek EU. Jako řešení Komise prosazovala nadnárodní přístup pro zajištění energetické bezpečnosti, podporu plynovodu Nabucco a zastavení projektu South Stream (alespoň v té podobě, jakou prosazovalo Rusko či Gazprom).

Z analýzy diskurzů ČS vyplynulo, že navzdory usnadňujícím podmínkám, které by měly podpořit diskurzivní rámování Komise, všechny ČS přišly s alternativním diskurzem a k přenášení diskurzivních prvků mezi Komisí a ČS téměř nedocházelo. Členské státy zcela akceptovaly pouze hrozbu pro referenční objekt, a sice ohrožení dodávek pro EU. Neakceptovaly však opatření, která nabízela Komise, tedy přijetí nadnárodního přístupu k energetické politice ve vztahu k vnějším dodavatelům a úpravu již uzavřených mezivládních dohod s Ruskem. Naopak ČS stále upřednostňovaly bilaterální vztahy s Ruskem a ve vztahu k South Streamu ignorovaly, nebo se dokonce pokoušely obcházet právo EU. Pouze v případě Bulharska byl zaznamenán diskurz, který se částečně blížil diskurzu Komise. Nicméně s postupem času se i Bulharsko přiklánílo na stranu ruského plynovodu a muselo projekt ukončit pouze poté, co Komise kromě diskurzivního rámování uplatnila i svou měkkou moc s tvrdým ostrím a zahájila proti Bulharsku řízení o porušení práva EU.

O neúspěchu sblížení diskurzů Komise a ČS nejlépe svědčí skutečnost, že ve všech zkoumaných případech ČS vnímaly energetickou bezpečnost primárně jako svou vlastní (národní) bezpečnost, kterou se současně pokoušely diskurzivně rámovat jako bezpečnost evropskou. Proto byly ČS připraveny podporovat jakýkoli projekt, který by zajistil jejich vlastní energetickou bezpečnost. Naopak Komise primárně prosazovala energetickou bezpečnost

jako bezpečnost evropskou, která měla v tomto konkrétním případě být zajištěna plynovodem Nabucco.

Za pozornost stojí reakce jednotlivých států na sekuritizační diskurz Komise. Rumunsko sice částečně akceptovalo diskurzivní rámování Komise o nutnosti společného přístupu k otázkám energetické bezpečnosti a diverzifikace, dělalo to však spíše ze snahy zajistit unijní financování pro stavbu svého úseku plynovodu Nabucco. Přestože Rumunsko nebylo zapojeno do plynovodu South Stream, demonstrovalo ochotu zapojit se i do ruského projektu. Podle rumunského diskurzu měla EU projektem Nabucco zajistit *národní* energetickou bezpečnost. Maďarsko po celou dobu trvání projektu nejenže neakceptovalo diskurz Komise (dynamika je negativní), ale ve svém vlastním diskurzu dokonce sekuritizovalo EU, která ohrožuje jeho energetickou bezpečnost. I v případě Rakouska a Itálie je dynamika negativní. Vídeň se snažila diskurzivně představit oba plynovody jako complementární a zajišťující energetickou bezpečnost země. Řím zase argumentoval tím, že South Stream je důležitý evropský projekt, který zajistí energetickou bezpečnost na pozadí hrozeb vycházejících z ukrajinského tranzitu.

Navzdory tomu, že Komise měla formální pravomoci projekt South Stream zastavit, celou dobu se snažila prostřednictvím sekuritizace přimět ČS, aby se ho vzdaly z vlastní vůle. Vypovídá to o tom, že Komise si nebyla jista, zda její institucionální moc byla dostatečně velká, aby její rozhodnutí bylo přijato všemi členskými státy. V první řadě se to týkalo Maďarska, které otevřeně zpochybnilo právní základ institucionální moci Komise v otázce plynovodu South Stream. Právě proto se Komise rozhodla zahájit řízení o porušení práva proti Bulharsku, a nikoliv proti dalším zemím, přestože jak uváděla, žádná mezivládní dohoda neodpovídala právu EU. Bulharsko byla totiž jediná země, která alespoň částečně akceptovala Rusko jako referenční subjekt a nejvíce prosazovalo společný evropský (nadmárodní) přístup k energetice. Z výzkumu tudíž vyplývá, že prostřednictvím sekuritizace Komise nechtěla tolik zvýšit svou moc, jak sekuritizační koncept předpokládá, ale snažila se ujistit, že moc, kterou má formálně, má i fakticky.

Nakonec se lze pozastavit nad současným výzkumem energetické politiky v Evropské unii. Sekuritizace Evropskou komisí chce posílit nadnárodní koncept evropské integrace v energetickém sektoru. Jak ukazuje výzkum, těsnější integrace má mít rovněž pozitivní dopad na vnější aspekt energetické politiky, v rámci níž EU získává schopnost vystupovat jako unitární aktér ve vztahu k vnějším dodavatelům energetických surovin. Sekuritizace má tudíž pozitivní dopad na vytváření unijního aktérství (tedy schopnost EU samostatně formulovat a prosazovat své zájmy navenek; viz Kratochvíl – Šimon 2011). Sekuritizace ze strany Komise tak má přesvědčit ČS, že dosavadní mezivládní uspořádání energetických trhů nejen nezajistí energetickou bezpečnost, ale může ji i ohrozit. V případě úspěšné sekuritizace získá EU možnost samostatně provádět energetickou politiku vůči třetím zemím v zastoupení Evropské komise. Další výzkum se tudíž může soustředit na to, zda se Komise snaží rámovat diskurz takovým způsobem, aby ČS ve snaze uhájit referenční objekt podpořily vystupování EU v energetických vztazích jako jednotného celku, tedy akτέρα, čemuž dopsud často vzdorovaly.

¹ Correljé a van der Linde (2006) tato realistická a liberální paradigmatu v energetice označují jako *regiony a impéria a trhy a instituce*.

² Pro příklady sekuritizace energetických vztahů mimo EU viz Leung et al. (2014) nebo Christou (2013).

³ Kromě toho bylo přijato nařízení o bezpečnosti dodávek zemního plynu č. 994/2010, které má zajistit reverzní kapacity plynovodů (novelizováno v roce 2017), nebo rozhodnutí k mezivládním dohodám s třetími zeměmi v oblasti energetiky (rozhodnutí č. 994/2012; novelizováno v roce 2017).

⁴ Již v roce 2004 Komise zařadila Nabucco do programu Transevropských sítí (TES) a financovala 50 % nákladů analýzy proveditelnosti (European Commission 2004).

⁵ Setkaly se pouze dvě pracovní skupiny Gazpromu a Komise, které k ničemu nedošly (European Commission 2016).

Literatura

- Aalto, Pami – Korkmaz Temel, Dicle (2013): European Energy Security: Natural Gas and the Integration Process. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, Vol. 52, No. 4, s. 758–774, <<https://doi.org/10.1111/jcms.12108>>.
- Afifi, S. N. – Hassan, M. G. – Zobia, A. F. (2013): The Impacts of the Proposed Nabucco Gas Pipeline on EU Common Energy Policy. *Energy Sources, Part B: Economics, Planning and Policy*, Vol. 8, No. 1, s. 14–27, <<https://doi.org/10.1080/15567249.2010.492377>>.
- Albert, Mathias – Buzan, Barry (2011): Securitization, sectors and functional differentiation. *Security Dialogue*, Vol. 42, No. 4–5, s. 413–425, <<https://doi.org/10.1177/0967010611418710>>.
- Austvik, Ole Gunnar (2016): The Energy Union and security-of-gas supply. *Energy Policy*, Vol. 96, s. 372–382, <<https://doi.org/10.1016/j.enpol.2016.06.013>>.
- Baev, Pavel – Øverland, Indra (2011): The South Stream versus Nabucco pipeline race: geopolitical and economic (ir)rationalities and political stakes in mega-projects. *International Affairs*, Vol. 86, No. 5, s. 1075–1090, <<https://doi.org/10.1111/j.1468-2346.2010.00929.x>>.
- Balzacq, Thierry (2005): European Journal of The Three Faces of Securitization: Political Agency, Audience and Context. *European Journal of International Relations*, Vol. 11, No. 2, s. 171–201, <<https://doi.org/10.1177/1354066105052960>>.
- Balzacq, Thierry – Léonard, Sarah – Ruzicka, Jan (2016): “Securitization” revisited: theory and cases. *International Relations*, Vol. 30, No. 4, s. 494–531, <<https://doi.org/10.1177/0047117815596590>>.
- Barnett, Michael – Duvall, Raymond (2005): Power in International Politics. *International Organization*, Vol. 59, No. 1, s. 39–75, <<https://doi.org/10.1017/S0020818305050010>>.
- Bigo, Didier (2002): Security and Immigration: Toward a Critique of the Governmentality of Unease. *Alternatives: Global, Local, Political*, Vol. 27, Special Issue, s. 63–92, <<https://doi.org/10.1177/03043754020270S105>>.
- Bosse, Giselle (2011): The EU’s Geopolitical Vision of a European Energy Space: When “Gulliver” meets “White Elephants” and Verdi’s Babylonian King. *Geopolitics*, Vol. 16, No. 3, s. 512–535, <<https://doi.org/10.1080/14650045.2011.520859>>.
- Buzan, Barry – Wæver, Ole – De Wilde, Jaap (1998): *Security: a new framework for analysis*. London: Lynne Rienner Publishers.
- Ciuta, Felix (2009): Security and the problem of context: A hermeneutical critique of securitisation theory. *Review of International Studies*, Vol. 35, No. 2, s. 301–326, <<https://doi.org/10.1017/S0260210509008535>>.
- Correljé, Aad – van der Linde, Coby (2006): Energy supply security and geopolitics: A European perspective. *Energy Policy*, Vol. 34, No. 5, s. 532–543, <<https://doi.org/10.1016/j.enpol.2005.11.008>>.
- Dieckhöner, Caroline (2012): Simulating security of supply effects of the Nabucco and South Stream projects for the European natural gas market. *The Energy Journal*, Vol. 33, No. 3, s. 153–181, <<http://dx.doi.org/10.5547/01956574.33.3.6>>.
- Entman, Robert M. (1993): Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm. *Journal of Communication*, Vol. 43, No. 4, s. 51–58, <<https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x>>.
- Finon, Dominique (2011): The EU foreign gas policy of transit corridors: autopsy of the stillborn Nabucco project. *OPEC Energy Review*, Vol. 35, No. 1, s. 47–69, <<https://doi.org/10.1111/j.1753-0237.2010.00185.x>>.
- Goldthau, Andreas – Sitter, Nick (2015): Soft power with a hard edge: EU policy tools and energy security. *Review of International Political Economy*, Vol. 22, No. 5, s. 941–965, <<https://doi.org/10.1080/09692290.2015.1008547>>.
- Guzzini, Stefano (2011): Securitization as a causal mechanism. *Security Dialogue*, Vol. 42, No. 4–5, s. 329–341, <<https://doi.org/10.1177/0967010611419000>>.
- Herranz-Surrallés, Anna (2016): An emerging EU energy diplomacy? Discursive shifts, enduring practices. *Journal of European Public Policy*, Vol. 23, No. 9, s. 1386–1405, <<https://doi.org/10.1080/13501763.2015.1083044>>.
- Hynek, Nik – Štřítecký, Vít (2010): Český diskurz o protiraketové obraně a národní zájem. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 45, No. 6, s. 5–32.
- Cherp, Aleh – Jewell, Jessica (2011): The three perspectives on energy security: Intellectual history, disciplinary roots and the potential for integration. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, Vol. 3, No. 4, s. 202–212, <<https://doi.org/10.1016/j.cosust.2011.07.001>>.
- Chester, Lynne (2010): Conceptualising energy security and making explicit its polysemic nature. *Energy Policy*, Vol. 38, No. 2, s. 887–895, <<https://doi.org/10.1016/j.enpol.2009.10.039>>.
- Christou, Odysseas (2013): Energy securitization and desecuritization in the New Middle East. *Security Dialogue*, Vol. 44, No. 5–6, s. 507–522, <<https://doi.org/10.1177/0967010613499786>>.
- Johnson, Corey – Boersma, Tim (2013): Energy (In)security in Poland? The case of shale gas. *Energy policy*, Vol. 53, s. 389–399, <<https://doi.org/10.1016/j.enpol.2012.10.068>>.
- Johnson, Corey – Derrick, Matthew (2012): A Splintered Heartland: Russia, Europe, and the Geopolitics of Networked Energy Infrastructure. *Geopolitics*, Vol. 17, No. 3, s. 482–501, <<https://doi.org/10.1080/14650045.2011.595439>>.
- Judge, Andrew – Maltby, Tomas (2017): European Energy Union? Caught between securitisation and “riskification.” *European Journal of International Security*, Vol. 2, No. 2, s. 179–202, <<https://doi.org/10.1017/eis.2017.3>>.

- Kaunert, Christian – Léonard, Sarah (2010): Securitization Theory: How Security Problems Emerge and Dissolve. In: Balzacq, Thierry (ed.): *Securitization Theory*. New York: Routledge, s. 71–90.
- Klare, Michael (2001): *Resource wars: the new landscape of global conflict*. New York: Henry Holt and Company.
- Kratochvíl, Petr – Šimon, Oldřich (2011): EU jako aktér: Analýza uznání jako dimenze aktérství Evropské unie. *Politologický časopis*, Vol. 18, No. 1, s. 3–16.
- Kuzemko, Caroline (2014): Ideas, power and change: explaining EU–Russia energy relations. *Journal of European Public Policy*, Vol. 21, No. 1, s. 58–75, <<http://dx.doi.org/10.1080/13501763.2013.835062>>.
- Laffey, Mark – Weldes, Jutta (2004): Methodological reflections on discourse analysis. *Qualitative Methods*, Vol. 2, No. 1, s. 28–31.
- Leung, Guy C. K. – Cherp, Aleh – Jewell, Jessica – Wei, Yi-ming (2014): Securitization of energy supply chains in China. *Applied Energy*, Vol. 123, s. 316–326, <<https://doi.org/10.1016/j.apenergy.2013.12.016>>.
- Luft, Gal – Korin, Anne (2009): Energy security: In the eyes of the beholder. In: Luft, Gal (ed.): *Energy security challenges for the 21st century: A reference handbook*. Santa Barbara: ABC-CLIO, s. 1–17.
- McDonald, Matt (2008): Securitization and the construction of security. *European Journal of International Relations*, Vol. 14, No. 4, s. 563–587, <<https://doi.org/10.1177/1354066108097553>>.
- McGowan, Francis (2008): Can the European Union's Market Liberalism Ensure Energy Security in a Time of "Economic Nationalism"? *Journal of Contemporary European Research*, Vol. 4, No. 2, s. 90–106.
- Natorski, Michał – Surrallés, Anna Herranz (2008): Securitizing Moves to Nowhere? The Framing of the European Union's Energy Policy. *Journal of Contemporary European Research*, Vol. 4, No. 2, s. 70–89.
- Neal, Andrew W (2009): Securitization and Risk at the EU Border: The Origins of FRONTEx. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, Vol. 47, No. 2, s. 333–356, <<https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.2009.00807.x>>.
- Olesker, Ronnie (2018): The securitisation dilemma: legitimacy in securitisation studies. *Critical Studies on Security*, Vol. 6, No. 3, s. 312–329, <<https://doi.org/10.1080/21624887.2018.1427948>>.
- Ostrowski, Wojciech – Butler, Eamonn (eds., 2018): *Understanding Energy Security in Central and Eastern Europe*. New York: Routledge.
- Philips, Nelson – Hardy, Cynthia (2002): *Discourse Analysis: Investigating Process of Social Construction*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Stoddard, Edward (2012): A common vision of energy risk? Energy securitisation and company perceptions of risk in the EU. *Journal of Contemporary European Research*, Vol. 8, No. 3, s. 340–366.
- Stritzel, Holger (2012): Discourse theory and the translations of organized crime. *Security Dialogue*, Vol. 43, No. 6, s. 549–567, <<https://doi.org/10.1177/0967010612463953>>.
- Szulecki, Kacper – Fischer, Severin – Gullberg, Anne Therese – Sartor, Oliver (2016): Shaping the "Energy Union": between national positions and governance innovation in EU energy and climate policy. *Climate Policy*, Vol. 16, No. 5, s. 548–567, <<https://doi.org/10.1080/14693062.2015.1135100>>.
- Vogler, John (2013): Changing conceptions of climate and energy security in Europe. *Environmental Politics*, Vol. 22, No. 4, s. 627–645, <<https://doi.org/10.1080/09644016.2013.806634>>.
- Williams, Michael C. (2003): Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics. *International Studies Quarterly*, Vol. 47, s. 511–531.
- Yergin, Daniel (1991): *The prize: The epic quest for oil, money and power*. New York: Simon & Schuster.
- Youngs, Richard (2011): Foreign policy and energy security: Markets, pipelines, and politics. In: Birchfield, Vicki – Duffield, John: *Toward a Common European Union Energy Policy*. New York: Palgrave Macmillan, s. 41–60.

Dokumenty

- Benoit, Theunissen (2014): Contradictions européennes sur le projet gazier South Stream. *LesEchos.fr*, 3. 7. 2014, <<https://goo.gl/yDM89E>>.
- Budapest Business Journal (2011): UPDATE – Hungary committed to Nabucco, but cost still unclear, says Fellegi. *Bbj.hu*, 24. 10. 2011, <<https://goo.gl/PX6w2e>>.
- Budapest Business Journal (2012): MOL says continued financing of Nabucco pipeline unsustainable. *Bbj.hu*, 25. 4. 2012, <<https://goo.gl/o7VBJu>>.
- Budapest Business Journal (2013): Hungary lobbying with other EU members for Nabucco. *Bbj.hu*, 24. 4. 2013, <<https://goo.gl/exmUfV>>.
- Bundesministerium für Digitalisierung und Wirtschaftsstandort (2008): Bartenstein: Gaslieferverträge mit Russland auf viele Jahre gesichert. Wien: BMDW, 17. 4. 2008, <<https://goo.gl/WfTmME>>.
- Bundesministerium für Digitalisierung und Wirtschaftsstandort (2010): Mitterlehner unterzeichnete South-Stream-Abkommen. Wien: BMDW, 24. 4. 2010, <<https://goo.gl/7r3V4p>>.
- Bundesministerium für Digitalisierung und Wirtschaftsstandort (2014): Mitterlehner unterstützt Bau der South-Stream-Pipeline bis Österreich. Wien: BMDW, 29. 4. 2014, <<https://goo.gl/ksSkDE>>.
- Commission of the European Communities (1988): The internal energy market. COM (88) 238. Brussels: Commission of the European Communities, <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51988DC0238&from=EN>>.

- Commission of the European Communities (1995): Green Paper – For a European Union Energy Policy, COM (94) 659. Brussels: Commission of the European Communities, <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51994DC0659&from=EN>>.
- Commission of the European Communities (2006): Green Paper: A European strategy for sustainable, competitive and secure energy. COM(2006) 105. Brussels: Commission of the European Communities, <http://europa.eu/documents/comm/green_papers/pdf/com2006_105_en.pdf>.
- Die Presse (2007): Gusenbauer: „Wir bauen die Nabucco-Pipeline auf jeden Fall“. *DiePresse.com*, 22. 9. 2007, <<https://goo.gl/JiK3n7>>.
- Digital Journal (2007): Hungarian premier backs Nabucco pipeline. *DigitalJournal.com*, 14. 9. 2007, <<https://goo.gl/pYGedh>>.
- Energy Charter Secretariat (2015): International Energy Security: Common Concept for Energy Producing, Consuming and Transit Countries. Brussels: Energy Charter Secretariat, <https://energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/Thematic/International_Energy_Security_2015_en.pdf>.
- EU2009 (2011): Czech Presidency leads EU summit to agreement on anti-crisis measures. *EU2009.cz*, 16. 8. 2011, <<https://goo.gl/bPkeFk>>.
- Euractiv (2006): EÚ hľadá nové energetické zdroje. *Euractiv.com*, 19. 1. 2006, <<https://goo.gl/sD3NEL>>.
- Euractiv (2009a): Russia wins Hungary's support for South Stream pipeline. *Euractiv.com*, 11. 3. 2009, <<https://goo.gl/FRJQDP>>.
- Euractiv (2009b): Péter Balázs: Nationalism is still alive in Europe. *Euractiv.com*, 27. 4. 2009, <<https://goo.gl/cW3DXz>>.
- Euractiv (2011): EU to negotiate trans-Caspian pipeline. *Euractiv.com*, 12. 9. 2011, <<https://goo.gl/YJ7vnN>>.
- Euractiv (2012): Leaked EU paper maps Energy infrastructure black spots. *Euractiv.com*, 18. 9. 2012, <<https://goo.gl/JTTFY3>>.
- Euractiv (2014a): Bulgaria's government to collapse over South Stream. *Euractiv.com*, 10. 6. 2014, <<https://goo.gl/goJvnU>>.
- Euractiv (2014b): Renzi leads belated effort in support of South Stream. *Euractiv.com*, 10. 6. 2014, <<https://goo.gl/ygtBQv>>.
- European Commission (2000): Green Paper – Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply COM (2000) 769. Brussels: European Commission, <http://aei.pitt.edu/1184/1/energy_supply_security_gp_COM_2000_769.pdf>.
- European Commission (2004): Trans-European Energy Networks. Brussels: European Commission, <goo.gl/WQ6ikj>.
- European Commission (2014): European Energy Security Strategy (COM/2014/330). Brussels: European Commission, <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52014DC0330from=EN>>.
- European Commission (2016): Commission Staff Working Document Impact Assessment SWD(2016) 27. Brussels: European Commission, <<https://goo.gl/se4gDL>>.
- Expatica (2010): Putin, Berlusconi say Germany welcome to join South Stream. *Expatica.com*, 9. 10. 2010, <<https://goo.gl/yVG29w>>.
- Fierbinteanu, Cristian (2012): Bănescu: „Nabucco” e proiectul prioritar pentru România, nu veți auzi că ne opunem „South Stream”. *Mediafax.ro*, 15. 8. 2012, <<https://goo.gl/CP5V1p>>.
- Fonduri Structurale (2009): A fost semnat memorandumul privind proiectul Nabucco. *Fonduri-structurale.ro*, 14. 7. 2009, <<https://goo.gl/bWf4a3>>.
- Gloystein, Henning (2014): Side deals with Moscow thwart drive to wean Europe off Russian gas. *Reuters.com*, 4. 5. 2014, <<https://goo.gl/boqA8d>>.
- Goldirova, Renata (2008): Bulgaria makes case for Nabucco pipeline. *EuObserver.com*, 28. 9. 2008, <<https://goo.gl/3Vx5Z9>>.
- Gotev, Georgi (2013): Romania wants EU compensation for abandoned Nabucco project. *Euractiv.com*, 29. 8. 2013, <<https://goo.gl/dyGDjt>>.
- Gotev, Georgi (2014): Hungary attempts to bypass EU law on South Stream. *Euractiv.com*, 4. 11. 2014, <<https://goo.gl/Vq24K6>>.
- Hospodářské noviny (2009): Medveděv a Berlusconi se dohodli na spolupráci v oblastech bezpečnosti i energetiky. *Zahranicni.ihned.cz*, 3. 12. 2009, <<https://goo.gl/9fD2dc>>.
- Hungarian Spectrum (2013): Russia and the European Union on a Collision Course over the South Stream Pipeline. *Hungarianspectrum.com*, 12. 12. 2013, <<https://goo.gl/KYaZWw>>.
- China.org (2014): Austrian chancellor holds phone talk with Putin over allegedly cancelled South Stream gas pipeline project. *China.org.cn*, 11. 12. 2014, <<https://goo.gl/V1LU4y>>.
- Il Gazzettino (2014): Gas, Ue contro Putin sul South Stream. Renzi: «Lo stop non ci preoccupa». *Il Gazzettino*, 3. 12. 2014, <<https://goo.gl/ugjVag>>.
- Industrial Info (2010): Bulgaria Supports EU Nabucco Pipeline, Says No to Russia-backed South Stream Pipeline. *Industrialinfo.com*, 17. 6. 2010, <<https://goo.gl/D1UFef>>.
- Korsunskaya, Darya – Westall, Sylvia (2010): Putin wins Austrian gas deal, scorns EU pipeline. *Reuters*, 24. 4. 2010, <<https://goo.gl/KwWH9t>>.
- Miniszterelnok (2007): Hungary – the weakest energy link? *Miniszterelnok.hu*, 2. 4. 2007, <<https://goo.gl/L14JZF>>.

- Novinite (2009a): Bulgaria President: Gazprom May Not Interfere with Our Sovereignty. *Novinite.com*, 25. 4. 2009, <<https://goo.gl/VZAHsa>>.
- Novinite (2009b): BEH Head: Nabucco Will Be Completed Before South Stream. *Novinite.com*, 29. 4. 2009, <<https://goo.gl/Q9bS3a>>.
- Novinite (2009c): Borisov Demands Suspension of Bulgaria Energy Project Talks. *Novinite.com*, 10. 7. 2009, <<https://goo.gl/QWuo5m>>.
- Novinite (2009d): Bulgaria PM: We Are Ready to Participate in South Stream, Nabucco. *Novinite.com*, 4. 11. 2009, <<https://goo.gl/QJZQkU>>.
- Novinite (2009e): Bulgaria Foreign Minister in DC Lecture: Nabucco, South Stream Remain on Paper. *Novinite.com*, 25. 11. 2009, <<https://goo.gl/4jYdyr>>.
- Novinite (2009f): Bulgaria: US, Russia Relations Revisited via Pipeline Politics. *Novinite.com*, 30. 11. 2009, <<https://goo.gl/KXRukV>>.
- Novinite (2010a): EC Energy Commissioner: No Conflict Between Nabucco, South Stream. *Novinite.com*, 4. 3. 2010, <<https://goo.gl/Be8MDZ>>.
- Novinite (2010b): EU Commissioner: Nabucco Gas Pipeline Delayed till 2018. *Novinite.com*, 25. 3. 2010, <<https://goo.gl/WW1iXc>>.
- Novinite (2010c): Bulgaria: 'Nabucco' Gas Line Tops Russian 'South Stream'. *Novinite.com*, 12. 6. 2010, <<https://goo.gl/i5BnSL>>.
- Novinite (2010d): Russia 'Knows' Bulgaria 'Firmly Committed' to South Stream. *Novinite.com*, 1. 7. 2010, <<https://goo.gl/tR9Uis>>.
- Novinite (2010e): EU Spokesperson: South Stream Cannot Be EU Priority. *Novinite.com*, 30. 7. 2010, <<https://goo.gl/AnWytj>>.
- Novinite (2010f): Bulgaria 'Deeply Worried' about Nabucco Gas Pipeline. *Novinite.com*, 8. 11. 2010, <<https://goo.gl/6JEngQ>>.
- Novinite (2010g): Bulgaria to Amend Russian South Stream Deal to Fit EU Law. *Novinite.com*, 15. 11. 2010, <<https://goo.gl/6bHP3X>>.
- Novinite (2010h): EC Admits South Stream, Nabucco Rivalry. *Novinite.com*, 22. 11. 2010, <<https://goo.gl/AZKBap>>.
- Novinite (2011a): EU Energy Commissioner Asks Russia to Let Nabucco Live. *Novinite.com*, 28. 3. 2011, <<https://goo.gl/7PWeum>>.
- Novinite (2011b): WikiLeaks: Bulgaria and the Energy Knot. *Novinite.com*, 29. 7. 2011, <<https://goo.gl/vL2Mdk>>.
- Novinite (2012a): Bulgarian PM Reiterates Priority of South Stream. *Novinite.com*, 19. 5. 2012, <<https://bit.ly/2JYwyJ3>>.
- Novinite (2012b): Bulgarian PM: South Stream Has Better Prospects Than Nabucco. *Novinite.com*, 21. 11. 2012, <<https://goo.gl/kLRVht>>.
- Novinite (2013a): South Stream Bilateral Deals Breach EU Law, Commission Says. *Novinite.com*, 5. 12. 2013, <<https://goo.gl/1baLFM>>.
- Novinite (2013b): Bulgaria Authorizes EC to Lead South Stream Talks with Russia. *Novinite.com*, 18. 12. 2013, <<https://goo.gl/UjMDeC>>.
- Novinite (2014a): Bulgarian President Praises South Stream. *Novinite.com*, 4. 2. 2014, <<https://goo.gl/VXQCgV>>.
- Novinite (2014b): Bulgaria's Foreign Minister Pledges to Implement South Stream Project. *Novinite.com*, 23. 4. 2014, <<https://goo.gl/joKSkT>>.
- Novinite (2014c): Bulgaria PM Orders South Stream Freeze until EU Green Light. *Novinite.com*, 8. 6. 2014, <<https://goo.gl/B4PLoI>>.
- Novinite (2014d): Bulgarian Minister: South Stream Gas Pipeline Is Irreversible Project. *Novinite.com*, 9. 6. 2014, <<https://goo.gl/m5MRQU>>.
- Novinite (2014e): Juncker: European Commission Will Tolerate No Blackmail over South Stream. *Novinite.com*, 4. 12. 2014, <<https://goo.gl/QpGtvD>>.
- Oekonews (2009): Mist des Tages: Bartenstein: EU erreicht wichtigen Schritt zur Realisierung von Nabucco. *Oekonews.at*, 12. 5. 2009, <<https://goo.gl/AojPqQ>>.
- Oettinger, Günther (2010): Security of gas supply (debate). *European Parliament*, 21. 9. 2010, <<https://goo.gl/Ju6NfL>>.
- Oettinger, Günther (2011): Speech of Commissioner Oettinger at the South Stream event. *European Commission*, 25. 5. 2011, <<https://goo.gl/hu4YPm>>.
- Pop, Valentina (2009): Foreign ministers haggle over pipeline funding. *EuObserver.com*, 17. 3. 2009, <<https://goo.gl/M6Rkfu>>.
- President of Russia (2012): News conference following Russian-Italian talks. *President of Russia*, 23. 12. 2012, <<https://goo.gl/6qAVkP>>.
- Radio Europa Libera (2006): Va fi invitată compania Gazprom să participe la proiectul Nabucco? *Europalibera.com*, 30. 9. 2006, <<https://goo.gl/M3eUe4>>.
- Radio Europa Libera (2009): Adrian Videanu despre avantajele proiectului Nabucco. *Europalibera.com*, 28. 1. 2009, <<https://goo.gl/mu57wf>>.

- Radio La Voce Della Russia (2009): Silvio Berlusconi: “South Stream” è un progetto importante per l’Europa. *It.sputniknews.com*, 16. 10. 2009, <<https://goo.gl/Fjk7pZ>>.
- Reuters (2007): Hungary backs Nabucco, supports third party access. *Reuters.com*, 11. 9. 2007, <<https://goo.gl/UGnXcz>>.
- Reuters (2008): Hungary sees delay in Nabucco pipeline financing -MTI. *Reuters.com*, 23. 9. 2008, <<https://goo.gl/Li3Gew>>.
- Reuters (2009): Romania may consider rival pipeline if Nabucco stalls. *Reuters.com*, 28. 5. 2009, <<https://goo.gl/mDS1aq>>.
- Reuters (2010): Putin wins Austrian gas deal, scorns EU pipeline. *Reuters.com*, 28. 4. 2010, <<https://reut.rs/2yjKxm5>>.
- Reuters (2014): UPDATE 1-Italy casts doubt on Russia’s South Stream gas pipeline. *Reuters*, 19. 12. 2014, <<https://goo.gl/SCMyjR>>.
- Socor, Vladimir (2012): Italy Ambivalent About Gazprom’s South Stream Project. *Jamestown.org*, 26. 12. 2012, <<https://goo.gl/t88Nqm>>.
- Szakacs, Gergely (2014): Hungary PM, reeling from pipeline set-back, blames Brussels, *Reuters*, 5. 12. 2014, <<https://goo.gl/dVmM3f>>.
- The Diplomat (2006): Power Broker. *The Diplomat*, Vol. 2, No. 6, <<https://goo.gl/9ZvKMR>>.
- Toth, Csaba (2014): US might use diplomatic pressure to block South Stream pipeline in Hungary. *Budapest beacon.com*, 3. 11. 2014, <<https://goo.gl/oUuvy1>>.
- Von Frank, Herold (2006): Rumänischer Minister: Projekte für Energiesicherheit Bukarest will der EU helfen. *Berliner-Zeitung.de*, 16. 10. 2006, <<https://goo.gl/8YjQte>>.
- World Pipelines (2010): Austria and Russia sign South Stream pipeline agreement. *Worldpipelines.com*, 27. 4. 2010, <<https://goo.gl/DkJYH>>.
- Ziare (2009): Diaconescu: Romania este in Nabucco pentru ca este singura alternativa economica. *Ziare.com*, 26. 8. 2009, <<https://goo.gl/QdaZKt>>.

Poznámka

Autor děkuje třem anonymním recenzentům a šéfredaktorovi Mezinárodních vztahů za komentáře k textu.

Sachs, Jeffrey D.: A New Foreign Policy: Beyond American Exceptionalism.

1st edition. New York: Columbia University Press, 2018, 272 s., ISBN-10: 023118848X, ISBN-13: 978-0231188487.

DOI: <<https://doi.org/10.32422/mv.1596>>, recenze publikována online 3. května 2019.

Reflexe americké zahraniční politiky vždy představovala vděčné téma a nacházela odezvu u mnoha autorů – od tvůrců akademických statí až po literáty cílicí na široké laické publikum. Vzhledem k významné pozici Spojených států v mezinárodním systému a k jejich globální angažovanosti se působení Američanů na mezinárodní scéně stává častým předmětem zájmu řady analýz či kritik. Již tak objemnou tematicky zaměřenou literaturu tedy každoročně rozšiřují nové tituly, ať už jde o historizující texty pokoušející se reflektovat zahraniční politiku USA od úsvitu amerických dějin či v delším časovém úseku,¹ anebo méně nadčasová díla, hodnotící zahraniční angažmá Spojených států v kontextu konkrétních – v dané době většinou aktuálních – událostí světového dění.² Nedávno vydanou publikaci *A New Foreign Policy: Beyond American Exceptionalism* od Jeffreyho Davida Sachse lze zařadit spíše do druhé jmenované skupiny, případně na pomezí obou, neboť její autor při posuzování současné mezinárodní situace mnohdy odkazuje k dějinnému zahraničněpolitickému vývoji USA a v rámci své argumentace se ve většině knihy pohybuje v oblasti historie.

Jeffrey D. Sachs, profesor ekonomie a mezinárodního obchodu, taktéž uznávaný odborník na ekonomický rozvoj, makroekonomii nebo environmentální stabilitu (viz Jeffsachs.org 2018), v nové publikaci věnuje pozornost směru, jímž se ubírá soudobá zahraniční politika Spojených států amerických pod vedením prezidenta Donalda Trumpa. Vedle této aktuální problematiky se autor – jak bylo nastíněno – dotýká kořenů a kontinuity americké zahraniční politiky. Tyto dvě linie, historická reflexe a kritika aktuální zahraničněpolitické strategie Američanů, se v celé knize prolínají.

Pokud bychom chtěli Sachsovův příspěvek začlenit do některého z názorových proudů, jež se v daném okruhu literatury ustavily během uplynulých desetiletí v rámci dlouhodobé širší diskuse o měnění se povaze a vývoji zahraniční politiky USA, mohli bychom jej řadit do směru nalézajícího imperialistické a expanzivní tendence v amerických vztazích s ostatními národy již od počátečních okamžiků dějin Spojených států (s. 77). Představenou perцепci sdílejí kupříkladu též Robert Kagan (2006: 3–6) s Richardem H. Immermanem (2010: 4–7; viz též zde poznámku 1) či historik Harry S. Stout (2009: 275) a jiní.³ Sachs tyto „sklony“, jimiž se Spojené státy projevují vůči ostatním aktérům již od svého vzniku, přičítá jejich sebepojetí jakožto výjimečného národa mezi ostatním lidstvem na Zemi. Od tohoto tvrzení se odvíjí ústřední teze celé knihy, že představa americké výjimečnosti (*American exceptionalism*), zdůvodňující vojenskou přítomnost Spojených států ve vzdálených zámořských regionech i jejich snahu o vojensko-politicko-ekonomickou dominanci v mezinárodním systému, je více než kontraproduktivní. Obzvláště je tomu tak za současných podmínek, kdy USA postupně ztrácejí své ekonomické i geopolitické postavení uvnitř mezinárodního systému ve prospěch dalších silných hráčů, jak autor dokládá na stránkách druhé až čtvrté kapitoly (s. 21–67).

Ve světle takového vývoje se Sachs domnívá, že Spojené státy americké by se měly zaměřit spíše na kooperaci v rámci liberálního řádu, u jehož zrodu stály, namísto (stále nákladnějšího) soupeření o mocenské prvenství s konkurenčními aktéry, z nichž někteří jsou momentálně na výrazném mocenském vzestupu. Namísto současné národní bezpečnostní doktríny, která by dle jeho mínění mohla vést až k jaderné roztržce, chce proto Jeffrey Sachs předložit čtenáři alternativní cestu americké zahraniční politiky (s. 4).

Na současné zahraniční angažmá Američanů na mezinárodní scéně autor pohlíží liberální optikou. V předkládané verzi americké zahraniční politiky i v Sachsových dalších úvahách o Trumpovi, populismu a mezinárodním systému silně rezonují prvky multilaterálního řádu, liberálního internacionalismu či jiných idejí sdílených teoretiky mezinárodních vztahů, jako jsou Gilford John Ikenberry (2018: 7, 17–23), Robert O. Keohane nebo Jeff D. Colgan (Colgan – Keohane 2017: 36, 41–44). Mezi četnými kritiky současné zahraniční politiky Spojených států ovšem nenalezneme pouze představitele (neo)liberálního tábora. Danému tématu se ve svých analýzách věnují taktéž badatelé z řad (neo)realistů, jakými jsou kupříkladu John J. Mearsheimer, Andrew J. Bacevich či Stephen M. Walt (viz níže). Na následujících řádcích se zabývám přednostmi a nedostatky Sachsova příspěvku v kontextu této diskuse o současném zahraničněpolitickém směřování USA.

Vize přístupu Američanů k zahraničním otázkám prezentovaná v recenzované publikaci počítá s politikou založenou na multilateralismu, environmentálně šetrné ekonomické kooperaci a mezinárodní podpoře rozvojové pomoci, tedy s doktrínou diametrálně odlišnou od současné strategie. Sachs (s. 10–13) se jakožto reprezentant vytyčené alternativní cesty označuje za internacionalistu, který věří, že mezinárodní spolupráce může přinést „výhru“ oběma/vícero zainteresovaným stranám. Vedle popsaného internacionalistického postoje identifikuje ještě výše uvedené excecionalisty a realisty, kteří neproklamují americkou dominanci (namísto ní zdůrazňují rovnováhu moci), avšak bezpečnosti chtějí dosáhnout taktéž zbrojením.

Autor následně v průběhu knihy předkládá přesvědčivé doklady o „správnosti“ internacionalistického postoje, ať už jde o tvrzení, že snaha „přezbrojit“ ostatní aktéry je až příliš nákladná a vzhledem k současnému uspořádání systému stále dražší i kontraproduktivnější (s. 1–2, 125); že v důsledku vynakládání zdrojů na vojenské prostředky nezbyvá dostatek financí na zdravotní péči, vzdělání a civilní výzkum, což samo o sobě do budoucna podlamuje americkou ekonomickou sílu (s. 125); nebo že výdaje na obranu vyvolávají bezpečnostní dilema, v jehož důsledku v mezinárodním systému vzniká „spirála zbrojení“ (s. 5–8, 125).

Čtenář tváří v tvář těmto i jiným (již mnohokrát předtím vyřčeným) legitimním argumentům jen stěží odolá souhlasu s autorem. Problém je nicméně v tom, že v daném případě můžeme souhlasit pouze s tím, jak *by věci měly být* či jak *bychom si přáli, aby byly*. Jak totiž vyplývá z analýzy Johna Mearsheimera a Andrewa Baceviche, vzhledem k jasným představám o adekvátní bezpečnostní politice přetrvávajícím ve vysokých zahraničněpolitických kruzích obklopujících prezidenta ve Washingtonu se jeví jakákoli šance na radikálnější změnu soudobého kurzu zahraniční politiky jako stěží proveditelná i v případě, že o ni hlava státu usiluje. Ostatně přesvědčil se o tom ve své administrativě nejen současný prezident, ale i ten předchozí (Bacevich – Mearsheimer 2018).

Jak navíc podotýká sám Sachs (s. 215–216), ani on neočekává, že by jím vytyčené a zdůrazňované internacionalistické prvky měly být implementovány v blízké době, resp. teoreticky ještě během Trumpova funkčního či funkčních období, ale v éře někdy po jeho odchodu z prezidentského úřadu. To by nicméně mohlo být považováno za citelný nedostatek, neboť by autor nemusel naplnit svůj záměr „*soustředit se na naléhavou potřebu napravit americkou zahraniční politiku*“ s tím, že by „*výzvy udržitelného rozvoje (včetně globální spolupráce při odvracení nebezpečné změny klimatu vyvolané člověkem) měly u příští generace směřovat a definovat zahraniční politiku USA*“ (s. xi). Ve snaze nabídnout Američanům zahraničněpolitickou strategii s možností brzké aplikovatelnosti v praxi, jež by omezila americkou přítomnost v zámořských oblastech, přesto dále sloužila bezpečnostním zájmům Spojených států a nahradila stávající doktrínu kritizovanou od zastánců realistické i liberální tradice, jsou dle mého názoru úspěšnější Mearsheimer s Waltem ve stati „*The Case for Offshore Balancing: A Superior U.S. Grand Strategy*“ (Mearsheimer – Walt 2016: 71–75).

Rovněž se jeví jako nepravděpodobné, že by se v dohledné době jakákoli prezidentská administrativa ve Spojených státech inspirovala Sachsovým apelem (s. 176–180) k zapojení do globálních multilaterálních iniciativ kupříkladu v environmentální oblasti nebo že by případný návrh takového charakteru prošel Kongresem. Spíše lze očekávat, že by obdobná snaha neuspěla kvůli obavám z omezení americké suverenity a narušení ekonomických zájmů USA. Jako další Sachsovu idealistickou představu můžeme uvést například ideu morálního imperativu pomáhat druhým (v publikaci doprovázenou citací z Bible) pojímanou jakožto motiv pro poskytování zahraniční rozvojové pomoci (s. 185–186). Některé myšlenky profesora Sachse tedy působí přinejmenším poněkud idealisticky, ne-li naivně.

Nyní je namístě celkově zhodnotit silné stránky i slabiny nové Sachsovy publikace a shrnout dojmy z její četby. Je třeba říci, že kniha může ve čtenáři zanechat poněkud rozporuplný dojem. Dílo totiž navzdory množství legitimních a úderných argumentů (opírajících se nejen o historická data, ekonomická fakta a řeč čísel, ale též o morální apel či požadavek legitimacy), s nimiž se každý čtenář snadno ztotožní, nereflektuje dostatečně důrazně současné možnosti pro aktuální nasazení daných internacionalistických politik alespoň v provizorní formě. Absentuje zde tedy určitý pokus o vytyčení nějakých prozatímních iniciativ, které by byly realizovatelné již za nynější administrativy a jež by v budoucnu mohly vést až k plné implementaci internacionalistických bodů doporučených autorem pro aplikaci na zahraniční politiku budoucí generace. Stejně tak si dovoluji vznést výtku směrem k poznámkovému aparátu, u něhož bych – vezmeme-li v potaz renomé profesora Sachse – očekával přítomnost většího množství pramenů i doprovodné sekundární literatury, na niž by autor při své argumentaci odkazoval frekventovaněji. Za jistý neduh lze považovat též některé autorovy ideje působící idealisticky, až naivně (viz výše).

Pakliže bychom ovšem dílo akceptovali „pouze“ jako normativní stať pojednávající o tom, jak *by věci měly/mohly* ideálně probíhat, případně jak *v budoucnu možná budou* vypadat, jsem toho názoru, že text vzhledem k některým svým nepopíratelným kvalitám vzbudí zájem přinejmenším u široké laické veřejnosti. Obsah knihy je značně čtivý a plný historických „okének“ umožňujících vhled do aktuálního (potažmo budoucího) dění. Jednotlivé kapitoly na sebe logicky navazují. Sachs předkládá – minimálně v oblastech ekonomie, životního prostředí nebo imigrace – fundované argumenty a upozorňuje na různá témata způsobem, který čtenářům otevírá oči. Pro aktuální diskusi o nynějším směřování zahraničních kroků USA má však příspěvek profesora Sachse poněkud sníženou hodnotu, neboť v otázce reálné implementace v současné praxi (prozatím) nepřináší příliš využitelných alternativ k existujícím politikám. Zdali tomu tak bude i v budoucnu, nebo zda se naopak začnou zde proklamované internacionalistické iniciativy opravdu uskutečňovat, ukáže teprve čas.

Michal Bula

¹ Příkladem uvedeného typu literatury mohou být publikace Roberta Kagana (2006: passim) či historika Richarda Immermana (2010: passim).

² Mezi takové knihy lze zařadit kupříkladu analýzu vietnamské války od Herberta R. McMastera (1998: passim), vojenského historika a bývalého poradce pro národní bezpečnost USA, nebo podrobný dvoudílný sborník editovaný Joelem D. Rayburnem a Frankem K. Sobchakem (2019a: passim, 2019b: passim). Odlišné přístupy k daným zahraničněpolitickým milníkům i zaměření na rozdílné aspekty problematiky ilustrují šíři tématu americké zahraniční politiky.

³ Vedle popsaného pojetí lze v literatuře identifikovat rovněž proud koncipující zahraniční politiku Spojených států jako cyklické střídání izolacionistických a intervencionistických „nálad“ v téměř pravidelných intervalech, takzvanou cyklickou teorii, mezi jejíž nejvlivnější zastávce náleží například Frank L. Klingberg (1983: passim) nebo Michael Roskin (1974: passim).

Literatura

- Bacevich, Andrew J. – Mearsheimer, John J. (2018): Bacevich and Mearsheimer on Year One of the Trump Administration. *LobeLog*, <<https://lobelog.com/bacevich-and-mearsheimer-on-year-one-of-the-trump-administration/>>.

- Colgan, Jeff D. – Keohane, Robert O. (2017): The Liberal Order Is Rigged: Fix It Now or Watch It Wither. *Foreign Affairs*, Vol. 96, No. 3, s. 36–44.
- Ikenberry, Gilford J. (2018): The End of Liberal International Order? *International Affairs*, Vol. 94, No. 1, s. 7–23, <<https://doi.org/10.1093/ia/iix241>>.
- Immerman, Richard H. (2010): *Empire for Liberty: A History of American Imperialism from Benjamin Franklin to Paul Wolfowitz*. Princeton: Princeton University Press.
- Kagan, Robert (2006): *Dangerous Nation: America's Place in the World from its Earliest Days to the Dawn of the Twentieth Century*. New York: Alfred A. Knopf.
- Klingberg, Frank L. (1983): *Cyclical Trends in American Foreign Policy Moods: The Unfolding of America's World Role*. Lanham: University Press of America.
- McMaster, Herbert R. (1998): *Dereliction of Duty: Johnson, McNamara, the Joint Chiefs of Staff, and the Lies That Led to Vietnam*. New York: Harper Perennial.
- Mearsheimer, John J. – Walt, Stephen M. (2016): The Case for Offshore Balancing: A Superior U.S. Grand Strategy. *Foreign Affairs*, Vol. 95, No. 4, s. 70–83.
- Rayburn, Joel D. – Sobchak, Frank K. (eds., 2019a): *The U.S. Army in the Iraq War: Volume 1: Invasion – Insurgency – Civil War, 2003-2006*. Carlisle: United States Army War College Press.
- Rayburn, Joel D. – Sobchak, Frank K. (eds., 2019b): *The U.S. Army in the Iraq War: Volume 2: Surge and Withdrawal, 2007-2011*. Carlisle: United States Army War College Press.
- Roskin, Michael (1974): From Pearl Harbor to Vietnam: Shifting Generation Paradigms and Foreign Policy. *Political Science Quarterly*, Vol. 89, No. 3, s. 563–588.
- Sachs, Jeffrey D. (2018): *A New Foreign Policy: Beyond American Exceptionalism*. New York: Columbia University Press.
- Stout, Harry S. (2009): Review Essay: Religion, War, and the Meaning of America. *Religion and American Culture: A Journal of Interpretation*, Vol. 19, No. 2, s. 275–289, <<https://doi.org/10.1525/rac.2009.19.2.275>>.

Dokumenty

- Jeffsachs.org (2018): Bio. *Jeffsachs.org* <<http://jeffsachs.org/about/>>.

Karel Černý: Velká blízkovýchodní nestabilita: Arabské jaro, porevoluční chaos a nerovnoměrná modernizace 1950–2015.

1. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2017, 577 stran, ISBN 978-80-7422-541-7 (signatura knihovny ÚMV 62 262).

DOI: <<https://doi.org/10.32422/mv.1595>>, recenze publikována online 3. května 2019.

V prosinci 2010 se tuniský mladík Muhammad Buazízí upálil, aby upozornil na špatnou ekonomickou, politickou a společenskou situaci v Tunisku. Jeho čin vyvolal sérii protivládních protestů a demonstrací, které se dominovým efektem rozšířily do většiny zemí regionu MENA (*Middle East North Africa*). V mezinárodním prostředí byly tyto protesty eufemisticky označeny „arabské jaro“ (*Arab Spring*). Navzdory tomu, že proti anglosaskému diskurzu je ten český ve zkoumání těchto událostí o poznání skromnější, pokusy o reflexi událostí arabského jara v něm najdeme. Kvalitou a obsahem přitom vynikají zejména příspěvky domácích orientalistů (Mendel 2015; Křížek – Tarant et al. 2014; Beránek 2012).

Nejaktuálnějším příspěvkem psaným v českém jazyce k problematice arabského jara z pera „neorientalisty“ je publikace sociologa Karla Černého, který působí na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze. Monografie *Velká blízkovýchodní nestabilita: Arabské jaro, porevoluční chaos a nerovnoměrná modernizace 1950–2015* je výsledkem jeho delšího výzkumu, který se zabýval strukturálními příčinami arabských revolucí a nástupem politického islámu na území blízkovýchodního regionu. Tato publikace dotváří mozaiku Černého dosud publikovaných monografií zabývajících se blízkovýchodním prostorem a fenoménem islámu: *Svět politického islámu* (2012), *Ježíde – menšina na útěku* (2017), *Nad Evropou pílmešíc* (2015) a *Význam kmenové společnosti v 21. století* (2015).

Již na první pohled kniha ohromí svým rozsahem. Autor na téměř šesti stech stranách demonstruje interdisciplinární přístup k dané problematice. Nepočítáme-li úvod a závěr, Černý rozčlenil text do šesti kapitol, v nichž navíc čtenáři nabízí 29 grafických a 11 obrázkových příloh či 29 tabulek, jež výklad vhodně doplňují a oživují.

Úvod práce představuje její teoreticko-metodologické ukotvení či východiska, jednotlivé metodologické kroky, zdroje dat, jejich operacionalizace a v neposledním řadě výzkumné otázky a cíle, na něž publikace hledá odpovědi.

Autor ve své monografii odmítá pro vysvětlení událostí arabského jara použít klasickou teorii modernizace. Inspirován kritickým čtením modernizačních teorií, předkládá alternativní pojetí teorie modernizace. Černého model vnímá nestabilitu blízkovýchodních režimů jako interakci pěti nezávislých proměnných: „*mezinárodní kontext, politická modernizace, ekonomická modernizace, sociální a demografická modernizace, primordiální identita – islám*“ (s. 31; obr. 3). Tyto proměnné jsou dále podrobeny dvouúrovňové mikro- a makroanalýze pomocí kvantitativní a kvalitativní metody. Publikace se snaží odpovědět především na čtyři hlavní hypotézy: „*H₁: blízkovýchodní modernizace je ve srovnání s dalšími makroregiony světa dlouhodobě výrazně nerovnoměrná v jednotlivých dimenzích sociální změny; H₂: míra nerovnoměrnosti tempa vývoje v jejích jednotlivých dimenzích v čase narůstala; H₃: míra politické stability, či nestability jednotlivých zemí v průběhu arabského jara je částečně vysvětlitelná mírou rovnoměrnosti či nerovnoměrnosti modernizačního procesu těchto zemí; H₄: tempo sociální a demografické změny je v blízkovýchodním regionu výrazně rychlejší, než tomu bylo v novověké Evropě, kde docházelo ke všem změnám pozvolněji*“ (s. 35–37). Výše formulovaným hypotézám nelze z metodologického hlediska nic vytknout, navíc kniha odpoví nejen na ně, ale také na širše formulované výzkumné otázky z úvodní části práce. Takto načrtnutý teoretický model značně prospívá struktuře celé knihy, neboť se ho drží všechny kapitoly.

V první kapitole (s. 43–204) se autor zaměřil na politické aspekty modernizačního procesu a nabídl pohled na charakter politických režimů na Blízkém východě. Kapitole dominuje myšlenka, že stále modernějším blízkovýchodním společnostem nadále vládou slabé a autoritářské režimy, jež se v posledních padesáti letech zásadně neproměňují. Tyto režimy ideologicky vyhořely a nebyly schopné kooptovat nově se rodící politické aktéry. Na základě Indexu demokracie nabízí Černý zajímavý pohled na charakter blízkovýchodních režimů: kromě křehkých demokracií Izraele a Tuniska a hybridních režimů Turecka, Libanonu, Maroka, Palestiny či Iráku spadají všechny blízkovýchodní státy do kategorie autoritářských režimů. Pozitivní je skutečnost, že autor nabízí celou řadu intervenujících faktorů, které se nepochybně na nestabilitě režimů v kontextu modernizační teorie zásadně odrážejí (*harám* vs. *halál*; *džáhiljja* vs. *hákimijá*). Po období chalífátu se podle Černého postupně zdiskreditoval jak meziválečný liberalismus (Egypt, Libanon) či militantní sekularismus (Turecko, Írán), tak dialektický marxismus, myšlenka tzv. panarabismu či islamismu, k němuž se selhávající postkoloniální režimy upnuly. Za zmínku stojí také Černého postulát, že terorismus je jen „*pokračování politiky jinými prostředky*“ (s. 201).

Druhá kapitola „*Ekonomická modernizace: nestabilní a deformovaný rozvoj*“ (s. 205–230) předkládá dílčí analýzu reflektující ekonomický rozměr blízkovýchodních modernizačních procesů. Blízkovýchodní hospodářství se svým *rentiérským ekonomickým modelem* dle Černého značně liší od všech makroregionů světa. Prvotní ekonomický růst z období šedesátých a sedmdesátých let, kdy region vykazoval nejrychlejší meziroční růst HDP, se od konce sedmdesátých let 20. století s příchodem politické destabilizace výrazně zpomalil. Blízkovýchodní režimy, orientované výhradně na export nerostného bohatství, již delší dobu vykazují vzhledem k relativně stabilním cenám nerostného bohatství symptomy takzvané *holandské nemoci*. Dle kvantitativních údajů, které autor v této části práce prezentuje, platí, že méně lidnaté státy Perského zálivu (Katar, Bahrajn, Kuvajt) si v ekonomických ukazatelích vedou dlouhodobě lépe než populačně silné státy (Egypt, Súdán, Maroko), které tak bohatými nerostnými zdroji nedisponují. Autor reflektuje a upozorňuje na sdílený problém obou výše zmíněných táborů, který je spojen s neschopností blízkovýchodních států udržet růst národní ekonomiky v symbióze s tempem demografického růstu. Tento trend se nejvíce projevuje v Jemenu, Saúdské Arábii, Kataru či Palestině a indikuje ho především reálná chudoba tamních obyvatel. Všeobecně je dle Černého „*tempo hospodářského růstu ve většině zemí za nutnou hranicí, která je potřebná k tomu, aby se životní úroveň zdejších populací mohla přiblížit ke standardům států západní Evropy nebo USA*“ (s. 217–218).

Ve třetí kapitole „*Populační exploze: Blízký východ a bezprizorní mládež*“ (s. 231–280) se autor věnuje problematice demografického růstu. Analyzuje populační explozi arabského světa, která za posledních padesát let nabyla bezprecedentního rozměru. Nejenže je největší ve srovnání se všemi makroregiony světa (s. 234, graf 15), ale také při porovnání blízkovýchodní populační exploze s tou evropskou v minulém století. Autor nicméně razí tezi, že „*rostoucí sociální napětí a politická destabilizace nevyplývá pouze z dynamiky demografické změny samotné*“ (s. 238). Černý uvádí, že blízkovýchodní mládež byla chycena do pastí nerovnoměrného rozvoje, protože demografický růst byl daleko rychlejší než zaostávající vývoj v ekonomické, sociální či politické oblasti. Blízkovýchodní region dle Černého dat vykazuje po Subsaharské Africe druhý nejvyšší počet mladých lidí (ve věku 15–24 let) ve společnosti. Dle prezentovaných údajů osciluje podíl mládeže ve věku 15–24 let kolem hranice 20 % hned u několika států (Jemen, Sýrie, Palestina, Irák, Jordánsko, Libanon, Súdán). Dle prezentovaných závěrů můžeme souhlasit s autorovou tezí, že problém představuje radikalizovaná mládež sama o sobě, ale kupříkladu vysoká nezaměstnanost, která kumuluje mimo jiné jejich frustrace, ale také odklad sňatků, nenaplnění profesionálních aspirací či nemožnost založit si rodinu.

Vliv médií v kontextu událostí arabského jara Černý analyzuje ve čtvrté kapitole (s. 281–344) své knihy. Na kvantitativních datech autor poukazuje na skutečnost, že

blízkovýchodní region ničím nezaostává za jinými regiony světa; mj. vybavenost televizními přijímači je srovnatelná se Západem a značně převyšuje jiné rozvojové regiony (Subsaharská Afrika, východní Asie a Pacifik, jižní Asie). Právě prostřednictvím televize čerpají lidé na Blízkém východě informace nejčastěji, což dle Černého odpovídá stejnému vzorci přijímání informací jako v jiných částech světa. Sekundární zdroj informací pak představuje tradiční denní tisk, který je nejrozšířenější především v Kuvajtu, Turecku, Maroku či Palestině. Dle Černého žije na Blízkém východě „mediálně vysoce mobilizovaná společnost vystavená vlivu řady médií, která jeví vysoký zájem nejen o domácí témata, ale také o ty zahraniční“ (s. 286). Autor poukazuje také skutečnost, že média nejenže přispívají k rychlejšímu šíření politických myšlenek, ale také se podílejí na vzestupném trendu konzumních či politických aspirací společenských tříd, jimž nabízejí alternativní modely fungování společnosti a jejich výhod (především USA a Západ či Rusko). Mimořádně na tomto místě oceňuji autorovou reflexi „arabské BBC“ v mediálním blízkovýchodním prostoru, kterou ztělesňuje satelitní stanice Al-Džazíra. Hlavním mottem této televize se stalo heslo „*Názor a druhý názor*“. Černý správně poukazuje na skutečnost, že právě novátorské informování o reálné situaci na Blízkém východě a permanentní kritika blízkovýchodních diktátorů podkopala úctu a legitimitu arabského obyvatelstva, kterou vytvářela státem vlastněná, cenzurovaná média. Autor tvrdí, že „*Al-Džazíra posílila pocit panarabské jednoty a identity, [...] vědomí, že Arabové sdílí stejný osud a podobné problémy*“ (s. 322), přičemž se významně podílela na dominovém efektu arabských revolucí, které přejala opakování vzorce „televizních revolucí“ z třetí globalizační vlny (1974–1990).

Následující kapitola „Expanze vzdělávání: Blízký východ a ‚lumpeninteligence‘“ (s. 345 až 428) nabízí tezi, že se rychlý růst vzdělanosti dostává do nesouladu s tempem vývoje v ostatních dimenzích sociální změny. Černý odmítá tvrzení, že Blízký východ je „regionem negramotnosti“, a řadou dat dokumentuje, že vzdělávací systém regionu prošel za poslední půlstoletí rychlou modernizací po vzoru západního sekulárního školství. Jedním z důležitých faktorů je míra, v jaké se blízkovýchodní státy vypořádaly s negramotností obyvatelstva. Ta se podle dat pohybovala v arabských zemích Blízkého východu na úrovni 60 % v roce 1980, v roce 1995 dosahovala už jen 43 %. Autor poukazuje na skutečnost, že současná mladá generace (ve věku 15–24 let) není jen „největší a nejpočetnější v dějinách Blízkého východu, ale také první v historii, která umí prakticky celá číst, psát a počítat“ (s. 348). Přestože experti pohlížejí na dynamiku formování vzdělávání na Blízkém východě pozitivně, Černý zpochybňuje toto hodnocení kvality vzdělávacího systému hlediskem běžných lidí, z něž se jeví jako tristní, což dokládají i výsledky blízkovýchodních zemí ve standardizovaných mezinárodních výzkumech TIMSS či PISA (s. 360–361). Autor zdůrazňuje, že většina výdajů blízkovýchodních režimů na vzdělání směřuje do středního a vysokého školství navzdory tomu, že tam studuje menší část populace. Černý identifikuje univerzitní půdu také jako místo radikalizace studentů, protože dosažené vyšší vzdělání stimuluje také konzumní, politické a osobní aspirace, které stávající režimy nejsou schopné naplnit. Autor rovněž vnímá univerzitní půdu jako důležitý faktor, který přispívá ke „kreolizaci“ a „pozápádnování islámu“, jež stojí u zrodu nových interpretací islámu.

Poslední kapitola „Boom velkoměsta“ (s. 429–488) reflektuje „Blízký východ ve víru urbanizace“. Autorův argument je prostý: „*bez analýzy urbanizačního procesu nelze vysvětlit kumulaci politického napětí, ale ani změnu blízkovýchodního politického diskurzu a vzestup islamistických hnutí*“ (s. 431). Současný Blízký východ již není krajem nomádů, jak dokumentuje Černý na svých grafech a tabulkách (graf 25, tab. 27–28). „Urbanizační exploze“ je jedním z charakteristických a specifických znaků a vyznačuje se nelineární tendencí, která odpovídá tvaru S-křivky. Dynamická fáze urbanizačního procesu se dnes projevuje v početné existenci tzv. *slumů*, v letité bytové krizi či v dopravním kolapsu mnoha blízkovýchodních měst. Extrémně rychlou urbanizaci dle Černého neprovázelo

adekvátní tempo industrializace a vytváření nových pracovních míst ve městech. Tato skutečnost způsobila, že velké množství lidí koncentrované na malém prostoru je snazším cílem pro propagování politických ideologií, než je tomu mezi izolovanými venkovskými komunitami. Navíc městská chudoba je mnohem viditelnější než ta venkovská, protože je jasně konfrontována s bohatstvím druhých.

Neschopnost vlád absorbovat exodus z venkova do měst využila patřičným způsobem islámská občanská společnost, která působila a dodnes dle Černého působí jako stabilizační mechanismus celé islámské společnosti. Černý v kontextu rychlé blízkovýchodní urbanizace zdůrazňuje další problémy, které souvisejí kupříkladu s mezigeneračním odcizením „rodičů-venkovanů“ a „dětí-měšťanů“ či s případným poklesem autority a hledáním nových náhradních autorit, což často vede k radikalizaci druhé a třetí generace migrantů. Urbanizace však dle autora přinesla také nový proud interpretace islámu, takzvaný *islámský feminismus*. Ten se opírá o svatou knihu muslimů a zdůrazňuje revoluční potenciál týkající se genderových vztahů. V čele tohoto proudu stanula kupříkladu Fatema Mernissi z Maroka, která bojovala proti zahalování žen na veřejnosti, či Nawal Saadawi z Egypta, která upozorňuje na problematiku ženské obřízky.

Po dočtení Černého publikace můžeme dojít ke dvojímu závěru – podle toho, zda reflektujeme aktuální Černého počín v širším kontextu jeho předešlých publikací, anebo nikoliv. Bez znalostí předešlých Černého publikací musí čtenář ohodnotit toto jeho dílo velmi kladně. Struktura práce odpovídá autorově erudici a zvolená kombinace kvantitativní a kvalitativní metody byla v tomto případě dobrou volbou, což není u prací tohoto typu vždy pravidlem. Monografie je dobře strukturována, připojený jmenný a věcný rejstřík usnadňuje čtenáři orientaci v pojmech i jménech, jichž Černého kniha obsahuje nepřehledné množství. Samozřejmostí jsou seznamy tabulek, grafů a obrázků. Některé grafy (6, 17 a 21) však považuji za nepřehledné a také jejich interpretace by mohla být psána čtivějším jazykem. Samotné grafy by možná zasloužily větší prostor a lepší umístění. Domnívám se, že monografie je určena spíše náročnějšímu čtenáři, který už má alespoň základní znalost historického vývoje blízkovýchodního regionu. Proto by některým časem prospěl poznámkový aparát.

Zná-li čtenář autorovy předešlé práce, je již hodnocení jeho nejnovějšího knižního počínu o něco střízlivější. Černý sice předkládá a analyzuje velké množství kvantitativních údajů, avšak z větší části je prezentoval již v publikaci *Svět politického islámu: Politické probuzení Blízkého východu* (2012). Kapitoly 3–6 v nejnovější autorově knize mají dokonce stejné označení jako kapitoly z předešlé práce, pouze s tím rozdílem, že autor nově nabízí údaje z poslední vlny šetření jednotlivých světových databází. Černý tedy jen rozšířil již dříve prezentované výsledky o novou časovou řadu údajů od roku 2012. Za nejprínosnější a největší rozdíl proti knize *Svět politického islámu* považuji autorovu ambici uchopit problematiku arabských revolucí prizmatem modernizační teorie a jeho snahu zachytit dynamiku jednotlivých modernizačních procesů a komparovat ji s jinými makroregiony světa. Otázkou však zůstává, zda by nebylo lepší Černého dílo *Velká blízkovýchodní nestabilita* otisknout jako aktualizovanou verzi již zmíněné publikace. Černý přináší českému čtenáři vysoce analytický, akademický text, jenž nabízí „demytizovaný“ pohled na Blízký východ. Publikace je dle mého mínění nejprínosnější česky psanou knihou, která se zabývá širšími souvislostmi šedesátiletého vývoje Blízkého východu – regionu, v němž euforickou náladu arabského jara vystřídala takzvaná arabská zima (*Arab winter*).

Lubomír Zvada

Literatura

- Mendel, Miloš (2015): *Arabské jaro: Historické a kulturní pozadí událostí na Blízkém východě*. Praha: Academia.

RECENZE

- Křížek, Daniel – Tarant Zbyněk et al. (2014): *Arabské jaro: příčiny, průběh, důsledky: Sýrie a Arabský poloostrov*. Plzeň: Západočeská univerzita.
- Beránek, Ondřej (2013): *Arabské revoluce: demokratické výzvy, politický islám a geopolitické dopady*. Praha: Academia.

Poznámka

Tato recenze byla vypracována v rámci projektu „Vybrané problémy mezinárodních vztahů a mezinárodní bezpečnosti IGA_FF_2018_032“, který je v současnosti řešen na katedře politologie a evropských studií Univerzity Palackého v Olomouci.

Václav Hubinger: *Diplomatické Theatrum mundi*.

1. vydání. Praha: Epoch, 2017, 258 stran, ISBN 978-80-7557-062-8 (signatura knihovny ÚMV 62 256).

DOI: <<https://doi.org/10.32422/mv.1599>>, recenze publikována online 3. května 2019.

Poměrně objemná kniha *Diplomatické Theatrum mundi* opravdu stojí za přečtení, ba prostudování. Autorem je bývalý diplomat, který velvyslancoval v Portugalsku, Keni, Brazílii a Turecku, a dokonce byl s delegací evropské Trojky v Pchjongjangu. Václav Hubinger je také zkušený stylista, neboť publikoval dvě další knihy s diplomatickou tematikou (Hubinger 2011, 2014) a další dvě na antropologická témata. Původním povoláním je sociální antropolog, což se ukázalo jako velmi dobrý předpoklad pro úspěšnou diplomatickou kariéru.

Cílem publikace je podat poutavou formou literatury faktu co nejširší svědectví o práci a praxi diplomata, zejména pak velvyslance. To se autorovi podařilo měrou vrchovatou. Nejenže se kniha dobře čte, ale je napsána s vtipem, uvádí mnoho příkladů z diplomatického života a zároveň přispívá k odstranění zbytečných iluzí i nepravd o diplomatické profesi. Václav Hubinger přistupuje ke své tematice odborně, tj. využívá referencí, které pak shrnuje na konci knihy do seznamu literatury (69 titulů). Chybí však rejstříky, ale věcný rejstřík je téměř nahrazen vysokým počtem kapitol (45). Knihu doplňuje řada barevných fotografií.

Potom co autor popsál svůj vstup na diplomatické kolbiště, spíše parašutistický než kariéru, dotýká se i politických nominací zejména na posty velvyslanců. Autor, který byl v diplomatickém světě výhradně velvyslancem, se soustředí právě na tuto nejvyšší pozici. Prezentuje se nejdříve jako český velvyslanec a český diplomat, neboť v této funkci má nejvíc zkušeností. Teprve poté zabíhá do zkušeností jiných, zahraničních diplomatů nebo do poznatků získaných studiem odborné literatury.

Posléze se autor dostává k diplomacii jako takové. S vysokou mírou pravděpodobnosti tvrdí, že diplomacie byla nejstarším uměním či řemeslem, protože vyjednávání a kompromis jako její častý výsledek se objevily spolu s polidštěním. Ovšem diplomacie v současném chápání se týká především kontaktů mezi státy a vládami, popřípadě nevládními aktéry. Pro všeobšáhlu definici diplomacie je čtenář odkázán na Hubingerovu *Encyklopedii diplomacie* (2011). Autor tvrdí, že diplomacie „je hlavním nástrojem výkonu zahraniční politiky státu“ (s. 70), a připomíná, že to není jen vyjednávání, popřípadě chození na recepci, ale i úporná přípravná práce. Dále připomíná asymetričnost diplomacie: poměrně velké státy jako takzvané regionální mocnosti mají na globálním kolbišti menší vliv než některé malé státy (jako příklad uvádí Vatikán). Hubinger vtipně podotýká, že „naše zahraniční služba v žádném případě není větší, než je Česká republika a její mezinárodní renomé“ (s. 73). Vzhledem k tomu, jaký je rozpočet Ministerstva zahraničních věcí České republiky (MZV), je podle autora zahraniční služba nejlevnější službou poskytovanou státem svým občanům. Českou diplomacii považuje za regionální, přičemž velmocenskou globální politiku a tím i diplomacii provádějí pouze USA, Rusko, Čína a Velká Británie. Ani Německo a Francie nejsou skutečnými globálními hráči.

Autor se představuje i jako ředitel odboru analýz a plánování na MZV, kde se spolupracovníky vyprodukoval texty k zahraniční politice, které však většinou zapadly. „Připadal jsem si jako onen obrst ze Švejska, který si stěžoval, že důstojníci nečtou jeho inzerát“ (s. 78). Slabší teoretická příprava diplomatů může souviset i s tím, že Česká republika nemá úplně jasno, jaký je její státní zájem; pak není jednoznačně vymezena ani zahraniční politika, ani cíle zahraniční služby. Protože jsou podřízeny zájmům státu, nepodřizují se vnitřním politickým soupeřením stran.

Hubinger připomíná, že současná diplomacie se zakládá na výsledcích Vídeňského kongresu z roku 1815 a následných smluvních dokumentech stvrzených opět ve Vídni. Autor podtrhuje, že v diplomacii jde o dosažení kompromisu, což dává možnost, aby se strany řešící konflikt cítily stejně spokojené či nespokojené. Důležitá je přitom kredibilita jednajících a jejich vzájemná důvěra v respektování dohodnutých parametrů jednání. Vzájemná osobní znalost protihráčů pomáhá. Snad ještě lepší je vzájemná sympatie, včetně té na první pohled. Jako ilustraci autor uvádí přijetí českého premiéra u brazilského prezidenta Luise Ignácia de Silvy zvaného Lula, které se uskutečnilo díky dobrým kontaktům českého velvyslanectví s lidmi blízkými prezidentovi. Hubinger dodává, že základním úkolem diplomacie je vytvářet situace, v nichž se obě strany dokážou smířit a zároveň zachovat důvěryhodnost. Některé diplomacie, například ruská, čínská a íránská, vynikají v tom, že dokážou obratně vykládat znění smluv ve zcela jiném smyslu, než jaký obsahuje dokument, který smluvní protistrany podepsaly.

Autor podtrhuje, že vedle vyjednávání, lobbování, získávání informací a společenských akcí se v práci diplomata uplatní úřednická rutina. Víceměně pravidelné oscilování diplomatů mezi prací v „ústředí“ (tj. ve vlastním MZV) a v zahraničí považuje autor za unikátní mezi všemi profesemi. Autor dále probírá vztahy diplomatů s novináři a sběr informací o zemi vyslání, popřípadě i širší oblasti. Zprávy, které zastupitelský úřad posílá domů, jsou „*jen surovina* [...] *zahraničněpoliticky relevantní materiál*“ (s. 88).

Dělení diplomacie na bilaterální a multilaterální je jediné oprávněné rozlišování v rámci této profese. Autor odmítá tezi o soumraku bilaterální diplomacie, naopak vidí v multilaterálních jednáních vazby bilaterální. Hubinger uzavírá, že se „*experti zmylili a bilaterální diplomacie vzkvétá dál*“ (s. 94). Nicméně věnuje několik stran diskusi o Evropské službě pro vnější činnost, což je společná zahraniční služba Evropské unie. Vzhledem k tomu, že společná zahraniční a bezpečnostní politika EU je spíše chimérou, je účinnost společné zahraniční služby EU omezena. K lepší koordinaci organizují delegace pravidelné schůzky velvyslanců EU v dané zemi. Hubinger se domnívá, že „*Evropská služba v podstatě kanibalizuje zahraniční služby členských států EU*“ (s. 97), což znamená, že EU z diplomatických služeb jednotlivých členských států odčerpává ty nejspolehlivější diplomaty. Přitom však, poznamenává autor, současný trend je renesance národních diplomacií. Ti, kteří zakotví v Bruselu, se však už zpět z nejrůznějších důvodů do domovské diplomacie nevracejí.

Kniha se dále věnuje diplomacii „s přívlastky“: ekonomické, vojenské, parlamentní, transformační a zejména kulturní diplomacii. V ekonomické diplomacii jde především o podporu exportu a v něm zvláště o takzvané otevírání dveří. Za předpokladu, že existuje spolehlivá znalost o trhu, na nějž chceme vstoupit, může být dosaženo dobrých výsledků. Ale často tomu tak není. Václav Hubinger se znalostí věci popisuje postupy a uvádí i výmluvné příklady přijetí českého velvyslance u hlav států nebo jiných rozhodujících osobností, díky nimž byl pak obchod uzavřen. Přesto ti podnikatelé, kteří letí jako doprovod našeho státníka a ministrů na misi do zahraničí, se v průběhu cesty věnují spíše lobbování u vlastních politiků než uzavírání obchodů se zahraničními partnery. Velmi náročná přípravná práce, kterou zastupitelské úřady odvádějí zejména u významných zahraničních cest, většinou nedojde ocenění. Hubinger cituje diplomatické moudro o nejkrásnější vůni – tou je totiž pach spáleného kerosinu, který s požitkem vdechují velvyslanec a jeho pracovníci mávající startujícímu letadlu při odletu delegací.

Podle autora je vždy „*ekonomická stránka věci podřízena politice*“ (s. 112), což vysvětluje neúspěch ekonomických snah v dobách sankcí a embarg. Přitom platí, že podnikatelé ochotně obchodují s každým bez ohledu na politický režim v partnerské zemi.

Vojenská diplomacie se soustředí na práci přidělené obrany (dříve vojenský atašé) v zemi vyslání anebo na styky s vojáky, kteří jsou umístěni v nějakém cizím státě. Autor se správně domnívá, že i v případě sovětské vojenské okupace v roce a po roce 1968 existovala jakási vojenská diplomatická agenda, kterou řešilo vedení armády okupovaného

státu s důstojníky armády okupující. Nešlo o kompromis, ale spíše o diktát ze strany okupanta. Dnešní působení okupujících armád, například v Afghánistánu, může být spojeno s humanitární a rozvojovou činností nebo s jednáním s protivníkem, v tomto případě Tálíbánem.

Parlamentní diplomacie se týká zejména výměny delegací sestavených ze členů parlamentu, které navštíví za asistence zastupitelského úřadu své země parlament jiné země. Je to neprávem nedoceňovaná stránka diplomacie. Hubinger také zmiňuje multilaterální Parlamentní shromáždění Rady Evropy i Parlamentní shromáždění NATO, nezmiňuje však daleko starší orgán zvaný Meziparlamentní unie (existuje od roku 1889), jenž má svůj vliv na mezinárodní vztahy a diplomacii, tím spíše, že sdílí cíle OSN.

V dnešním světě globální diplomacie nabývá na důležitosti takzvaná transformační diplomacie – termín zformulovaný ministryni zahraničí USA Condoleezza Riceovou. Jde o institucionální podporu demokracie po celém světě s cílem ukončit tyranii. Tento druh diplomacie měl být vůdčí pro zahraniční politiku USA, což v současné době asi už neplatí.

Kulturní diplomacii věnuje Václav Hubinger ve své knize zvláštní pozornost. Jde samozřejmě o propagaci (neřekl bych „propagandu“, jak uvádí autor) vlastní země, tak jak ji provádí zahraniční služba. Etnokulturní charakteristiky, studované národopisem, jsou předmětem exportu takzvané lidové kultury. Kulturní diplomacie se přitom chová jako prodejce, který chce prodat své zboží. Dle autora však jde o „*indoktrinaci tím, co je momentálně považováno za politicky korektní a přijatelné*“ (s. 120). Sem můžeme zařadit i každoroční vystupování Alexandrovců a náš kulturní export zahrnují „*dodnes aktivní uvádající hvězdy, ale i umělci už dávno a právem zapomenuti*“ (s. 121). Američané v dobách studené války vyváželi Louise (ne Luise!) Armstronga a Paula Robesona, kteří byli přijatelní i pro bigotní komunisty a zároveň propagovali americkou kulturu. Hubinger se však nedomnívá, že by kulturní diplomacie měla být prioritou práce zastupitelských úřadů. S tím plně nesouhlasím, protože jsou země, kde je naše kultura nejúčinnějším nástrojem zahraniční politiky. Autor je mírně cynický v případě výstav, které jsou podle jeho názoru buď příliš nákladné, anebo umělecky bezcenné.

Moderní diplomacie je diplomacií veřejnou, což znamená tak trochu opak diplomacie, protože se děje na veřejnosti. Jde totiž o komunikaci mezi diplomacií, vlastně zahraniční politikou státu, a veřejností. Podle Hubingera by bylo iluzí se domnívat, že tím vzniká nová a otevřená diplomacie. Autor je proti všestrannému zveřejňování podle vzoru WikiLeaks. Ti, kdo prozrazují nebo uveřejňují tajné informace, jsou „*nástrojem jedné strany této hry*“ a neuvědomují si, „*že třeba z ruské nebo čínské strany k podobnému 'úniku' informací nedochází*“ (s. 128–129). Někteří velvyslanectví mají ve stavu „veřejného diplomata“, který odpovídá na nejrůznější dotazy a reakce veřejnosti. Mnohé země však veřejnou diplomacii používají jako nástroj propagandy, v níž se uplatní i názory „užitečných idiotů“ z řad nezávislých organizací a aktivistů. „*Veřejnost ve své většině věří skálopevně, že diplomacie je nečisté řemeslo plné lží, klamů a podrazů,*“ píše Václav Hubinger a dodává, že veřejnost chce vědět, jak je to „doopravdy“ (s. 133).

Další stránky autor věnuje nuancím diplomacie, například fotbalovým, pingpongovým, kaviárovým, kyvadlovým, digitálním (zejména Twitter) diplomaciím. Autor knihy se pak dostává k diplomatické praxi, která je sice popsána v rozsáhlé literatuře, ale ta se diplomatickou rutinou nezabývá, protože ji většinou píšou nediplomaté. Václav Hubinger popisuje práci diplomata realisticky a čtivou formou rozbíjí rozšířené mýty o diplomacii. Diplomata především vytváří a udržuje komunikaci v oblasti politiky, hospodářství a reprezentace mezi zahraničním a domovem. „*Obecně vzato je diplomat člověk, jehož úkolem je vést jednání se zahraničními partnery za účelem naplňování zahraniční politiky vlády*“ (s. 148). Autor poznamenává, že takový člověk by měl ovládat alespoň dva jazyky a mít vysokoškolské vzdělání. Diplomata musí být flexibilní, protože se během kariéry vyrovnává s neustálou rotací mezi domovským MZV a zastupitelským úřadem. V případě

Václava Hubingera to bylo vyslání na zastupitelství ve třech až čtyřech kontinentech (vzhledem k tomu, že Turecko patří do Evropy i Asie).

V rámci své profese diplomaté vytvářejí přátelské vztahy i s kolegy pocházejícími z nejrůznějších zemí. V každé zemi vyslání vládně skutečný *esprit de corps* v rámci *corps diplomatique*. Nicméně se od nich očekává, že budou vždy hájit zájmy své země, dodává Hubinger a připouští, že diplomaté akreditovaní v téže zemi se navzájem informují o zemi akreditace. Diplomat není politikem, protože pracuje pro klienty, tj. politiky a občany své země, zatímco politik vidí v občanovi voliče, o jehož hlas se uchází. Zajímavost: politik obvykle neví, kam diplomat politicky patří. Občan vidí v diplomatu a zejména velvyslanci tajemnou bytost, u níž neví, zda je víc politikem, či občanem. Ti diplomaté, kteří vyšli z akademických profesí, nacházejí v kontaktech s bývalými kolegy uvolnění, protože v akademickém prostředí stát a politika nevědí.

Autor se věnuje i kariérní diplomacii, přestože sám začínal a končil svou kariéru na nejvyšší pozici velvyslance. Dnes běžnému diplomatu může trvat léta, než se vypracuje z absolventa Diplomatické akademie do vyšších, ba i nejvyšších diplomatických hodností. Zůstává státním úředníkem a není politikem. Měl by být univerzalistou, ale také specialistou na určitý region nebo téma. „*Politik má v zádech i na ramenou celou váhu své země, diplomat celou váhu politika, svého ministerstva a svého svědomí,*“ dodává bývalý čtyřnásobný velvyslanec (s. 163).

Velmi vděčná je část o kultuře v diplomacii neboli využití kultury v diplomacii a diplomatické kultuře, což je specifická subkultura diplomacie. Autor nevěří v platnost kulturních stereotypů v diplomacii. Dle Hubingera je diplomacie druhem univerzální subkultury s kulturními specifiky. Diplomacie je „*pravým opakem ozbrojeného konfliktu*“, což ovšem nemusí být pravda, když se vyhlašuje válka nebo tajně jedná o příměří či kapitulaci. V době své diplomatické kariéry ovšem autor nejspíše nebyl svědkem těchto extrémních diplomatických situací. Hubinger si však všímá zvláštností multilaterálních summitů, kde se kulturní rozdíly jakoby bagatelizují jednotným oblečením.

Velice zajímavá a obsažná je kapitola o transkulturním dialogu. Autor se přimlouvá za sociálněantropologický přístup v mezinárodních konfliktech, v nichž je znalost místního prostředí, jazyka a kultury klíčová. Bohužel známou knihu Ruth Benedictové *Chryzantéma a meč* uvádí pod nesprávným názvem *Vějíř a meč*. Hubinger také připomíná Nevilla Chamberlaina, britského premiéra, který Hitlera podcenil, když ho považoval za obyčejného člověka. Nepochopení partnera se může někdy stát osudným. Například někdejší jihokorejská *sunshine policy* se setkala v KLDŘ s podezřením, že jde o vychytralou snahu oslabit a zničit zemi řídicí se Kim Ir-senovým učením.

Další část knihy Václava Hubingera se týká velvyslance a jeho týmu včetně místních sil. Potom se autor dostává ke vztahu velvyslance s politiky. Politikové, nikoliv diplomaté, provádějí zahraniční politiku. Diplomati poskytují ministru zahraničních věcí nezbytnou odbornou podporu. Bývalí politikové jsou někdy vysíláni do klíčových velvyslanceckých pozic v zemích zvláštního zájmu. Česká republika není významným mezinárodním hráčem, ale může se snažit prosazovat, když ji zastupují osobnosti s mezinárodní vahou a pověstí a když tyto osobnosti nestojí v opozici jedna vůči druhé. V zahraniční politice musíme dobře volit partnery, i když se zaměřujeme zejména na vztahy k sousedům a v Evropě. Víme málo o živých i „zamrzlých“ konfliktech. I když máme mezi diplomaty skvělé znalce toho kterého problému, „diplomati ad hoc“ neboli politikové jim zřídka kdy naslouchají, protože se soustředí na domácí sféru, zejména na volby. Hubinger se krátce zmiňuje i o ministerstvu zahraničních věcí a dalších aktérech zahraniční politiky, zejména prezidentovi a jeho kanceláři. I když vláda, respektive ministr má (mít) navrch, velvyslanec pověřuje prezident a do zahraniční politiky vstupuje i parlament.

Zvláštní oddíl je věnován také diplomacii na hraně a „za čárou“. Za čárou patří zejména prozrazování důvěrných, ba přímo tajných informací. Hubinger důrazně tvrdí, že takové informace na veřejnost nepatří a ti, kdo je prozradí (například Američané Snowden

a Manning/ová), jsou podle něho vlastizrádci. Na druhé straně autor považuje špionáž za extrémní součást diplomacie, za pokračování diplomacie jinými prostředky. „Deklarování“ důstojníci civilní a vojenské rozvědky pracují na mnoha zastupitelských úřadech. „*Tvrzení, že diplomacie a rozvědná činnost nemohou pobývat pod jednou střechou, jsou nejen mylná a idealistická, ale i škodlivá*“ (s. 243). Získávání informací je rizikové, ale je součástí práce diplomatů. Sdílení informací v rámci diplomatického sboru je „*dost ošidné, ale kdo nic nikomu neřekne, tak se také nikdy nic nedoví*“, dodává Hubinger (s. 245). Autor nezapomíná ani na možné provokace cizích tajných služeb vůči diplomatům či nebezpečí zájmu takových služeb projeveného prostřednictvím nastrčené ženy či muže.

Uzavírám tuto recenzi konstatováním, že Václav Hubinger napsal skvělou knihu, kterou shledají užitečnou jak adeпти diplomacie či pracovníci MZV, tak studenti mezinárodních vztahů a nediplomaté z řad veřejnosti, kteří chtějí nahlédnout do této profese opředené mýty. Troufám si tvrdit, že kdyby byla kniha napsána v některém ze světových jazyků, byla by atraktivní i pro nečeského čtenáře. Václav Hubinger ukazuje, že diplomacie je práce nesnadná, zodpovědná, ale i vzrušující. Vzhledem k jazykovým kvalitám díla se domnívám, že Hubingerova čeština je příspěvkem do našeho písemnictví. Jako literatura faktu se kniha řadí k nejlepším a jako poloodborná publikace vyhoví nejvyšším nárokům.

Petr Skalník

Literatura

- Benedictová, Ruth (2013): *Chryzantéma a meč*. Praha: Malvern.
- Hubinger, Václav (2011): *Encyklopedii diplomacie*. Praha: Libri.
- Hubinger, Václav (2014): *Špion čtyř králů: Pêro da Covilhã*. Praha: Epoque.

Václav Šmejkal (ed.) a kol.: Evropská unie po brexitu: Právně-institucionální aspekty evropské integrace.

1. vydání. Praha: Walter Kluwers, 2018, 223 stran, ISBN 978-80-7598-098-4.

DOI: <<https://doi.org/10.32422/mv.1614>>, článek publikován online 16. května 2019.

Výsledek referenda o vystoupení Velké Británie z Evropské unie (EU) se nepochybně stal dějinným milníkem. Následný průběh jednání a otázky spojené s vystoupením přinesly akademické obci velké množství podnětů pro výzkum. Spuštění článku 50, které brexit vyvolal, bylo v EU využito historicky poprvé. Je zřejmé, že při jeho přípravě nikdo netušil, že k tomuto kroku někdy členský stát přistoupí, natož co bude následovat. Monografie kolektivu odborníků z Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze nazvaná *Evropská unie po brexitu: Právně-institucionální budoucnost evropské integrace* se pokouší analyzovat komplexnost vybraných oblastí vystoupení Velké Británie, a to zejména z perspektivy právní.

Jak napovídá úvodní slovo editora Václava Šmejkala, publikace nemá za cíl zabývat se „standardní“ předpovědí následků a vývoje po brexitu. Jednotlivé rozebírané oblasti, jež jsou členěny do dvanácti kapitol, mají nadčasový charakter s cílem poukázat nejen na problematičnost rozchodu, ale zejména na pozadí jednotlivých problémů. Spojitost vývoje po brexitu s dalším směřováním EU je nepochybná. Autoři se proto v jednotlivých kapitolách přímo věnují dopadům v kontextu integračního procesu a jeho podobě v budoucnosti.

V první části Lenka Pítrová poukazuje na důsledky brexitu z hlediska reformy rozpočtu EU a architektury institucí. Témata, na něž musí unie nově reagovat – migrace, modernizace zemědělské politiky, další financování kohezní politiky aj. –, často rozdělují členské státy. V tomto ohledu je vystoupení Británie dalším střínkem v diskusi o prioritách a podobě nového finančního rámce EU.

Podobně obtížnou reformou bude bezpochyby nové nastavení fungování unijních institucí, které reflektují zastoupení členských zemí. V otázce konstitucionalismu Jiří Zemánek argumentuje, že poučení z důsledků brexitu lze hledat v posílení ústavních záruk na úrovni EU, a to pro občany, kteří jsou vystaveni dopadům jednotlivých politik (s. 24).

Výraznou pozornost kniha věnuje budoucímu uspořádání vztahů Velké Británie s EU. Jak upozorňuje Pavel Svoboda, opouštějící stát se automaticky stává třetí zemí, jeho budoucí vztahy tak budou upraveny v oblasti takzvaných vnějších vztahů EU. V tomto ohledu je pak nutné rozlišovat, o které typy mezinárodních smluv jde, jelikož z nich pak plyne i závazek a eventuální dopad odstoupení od smlouvy. Velkou neznámou je dopad brexitu pro společnou obchodní politiku EU. Autor poukazuje na různé typy překážek a případných modelů vztahů unie s Velkou Británií a zabývá se také otázkami v návaznosti na zastoupení v mezinárodních organizacích. Svoboda také upozorňuje na nejasnost právní úpravy. Podle něj není možné vyloučit ani případný přezkum dohody o vystoupení, jelikož článek 50 Smlouvy o EU, tedy jeho výklad, respektive věcná působnost nejsou zcela jasné, a to po pokrytí přechodného období.

Pravděpodobně nejvíce se v kampani o referendu k brexitu diskutovalo o migraci. Argumenty, které skupiny podporující odchod často zmiňovaly, obhajovaly větší kontrolu pohybu osob směřujících do Británie. Jak však v úvodu čtvrté kapitoly zmiňuje Magdaléna Svobodová, tyto výhrady nezaznívaly jenom z Británie a problémy, které volný pohyb osob zahrnuje, souvisely zejména se vstupem méně vyspělých nových členských zemí do EU. Autorka připomíná, že takzvaný sociální dumping a sociální turistika jsou jádrem problémů, které hrály a stále hrají velkou roli v debatách o možných úpravách a regulaci volného pohybu osob. Ilustruje to také historická zkušenost s východním rozšířením. V kontextu brexitu autorka podotýká, že se tehdejšímu britskému premiérovi Davidu Cameronovi

v jednáních s Evropskou radou podařilo dojednat několik úprav, které (mimo jiné) řešily i problém migrace. Ty však vzhledem k vystoupení nebudou realizovány. Svobodová upozorňuje na fakt, že v oblasti volného pohybu osob docházelo a dochází k řadě úprav podmínek. Zároveň poukazuje na to, že cílem není omezovat pohyb osob, ale pouze ho korigovat (s. 58).

Další otázkou, které se publikace věnuje, je směřování k sociální Evropě. Václav Šmejkal v úvodu poukazuje na fakt, že postoj Británie byl v oblasti budování sociálních oblastí integrace již od začátku velice vlažný, což samozřejmě může do budoucna (následkem brexitu) otevřít komplexnější diskusi o skutečném posílení sociálního rozměru EU. Je však nutné vnímat dělení pravomocí, u nichž je posun skutečně možný. Zároveň je namístě otázka, co lze jako sociální vnímat, kde jsou hranice národních sociálních modelů a do jaké míry je unie schopna vytvořit pravidla, která by byla jakýmsi průnikem akceptovatelným zejména občany EU.

V kapitole o Evropské občanské iniciativě Richard Král vysvětluje fungování tohoto institutu, a to v návaznosti nejen na dosavadní praxi, ale také ve vztahu k otevřenějšímu přístupu občana EU k problémům, které může přímo ovlivnit. Nejenže shrnuje pohledy odborníků, ale také analyzuje vnímání a návrh revize občanské iniciativy ze strany evropských institucí a následně doplňuje vlastní pohled. Král upozorňuje na to, že pokud EU chce, aby občanská iniciativa byla do budoucna respektovaným nástrojem zájmů občanů, musí být dostatečně posílena i legislativně. I tento aspekt může významně přispět k transparentnosti a k větší váze slova občanů – a tak eventuálně odradit členské státy od úvah o opuštění EU.

Druhou část monografie uzavírá analýza k mezinárodní ochraně lidských práv v EU. Harald Christian Scheu se v ní věnuje problému přistoupení EU k mezinárodním úmluvám o lidských právech. Zkoumá jak vymezení pravomocí ve vnějších vztazích EU v návaznosti na ochranu lidských práv, tak dělbu pravomocí uvnitř EU. Konkrétní případy pak ilustruje na výhradách k Úmluvě o právech osob s postižením a k Úmluvě Rady Evropy o prevenci a potírání násilí vůči ženám a domácího násilí neboli takzvané Istanbulské úmluvě. Scheu vidí většinu problémů s přístupem EU k mezinárodní ochraně lidských práv ve vnitřním uspořádání právního řádu unie. Navzdory shodě členských států s principy mezinárodní ochrany lidských práv mohou být jistým ohrožením zásahy ze strany EU. V takzvané variabilní geometrii mezinárodní ochrany lidských práv není hlavním problémem vystoupení členského státu z EU; komplikovanější je vyjasnit, zda a jakým způsobem má sama EU vstupovat do jednání o úmluvách o mezinárodní ochraně lidských práv.

Skeptický postoj Británie vůči integračním procesům se také odrážel v nezájmu při vzniku Evropské hospodářské a měnové unie (EHMU). Spojenému království byla od-souhlasena nejen tato výjimka, ale i mnoho dalších. Třetí část knihy se věnuje dopadům brexitu na budoucnost měnové unie a konkrétně souvislostem s reformami eurozóny, s následky hospodářské a dluhové krize, ale i finančnímu sektoru, jeho významu jak pro londýnskou City, tak pro evropskou a britskou ekonomiku. Na začátku této části si kladou autoři otázky, zda může brexit katalyzovat reformu Evropské hospodářské a měnové unie, nebo ji spíš zpomalí, respektive do jaké míry vůbec změni podobu EHMU.

Aneta Vondráčková nejprve poukazuje na evoluci Evropské hospodářské a měnové unie a pozici Británie v ní. Následně analyzuje návrhy v současné diskusi o reformě eurozóny. Upozorňuje například na to, že v případě návrhu bankovní unie sice lze očekávat další pokrok, ale zůstává otázkou, jestli rychlost nepřeváží nad kvalitou. Británie kritizovala i záměr, aby vznikla unie kapitálových trhů. Jak komentuje autorka, souvisí to s celkovou pozicí Británie a skepsí vůči posilování pravomocí Evropské centrální banky a Evropského orgánu pro cenové papíry na úkor národních regulátorů. Autorka nakonec poukazuje na zajímavý paradox – brexit podnítil další spolupráci v eurozóně. I navzdory tomu, že záměry, o nichž se v současnosti debatuje, vyvolávají řadu emocí a zatím je těžké předpokládat, jak reforma dopadne, je jisté, že EU do budoucna potřebuje silnější eurozónu, která bude připravena na výzvy budoucnosti.

Jednotlivé kroky, kterými eurozóna reagovala na dopady krize, detailněji analyzuje Olga Francová. Připomíná nedokonalosti řízení ekonomických záležitostí v eurozóně před krizí, ale také samu podstatu problému – že je dobré fungování EU jako homogenního celku obtížné za stavu, kdy jsou některé země členy eurozóny, a jiné ne. Postkrizové reformy přinesly úpravy institucionálních vazeb v eurozóně, která musela reagovat na specifika krize a na problémy, kterými byly státy zasaženy. Podle Francové tyto kroky přispívají k asymetrii mezi členskými a nečlenskými zeměmi eurozóny. Tento fakt se zároveň odráží v diskusi o budoucí podobě eurozóny a eventuálně může vést k úvahám o novém nastavení vztahů mezi členy a nečleny eurozóny.

Roman Vybíral se v desáté kapitole věnuje širší analýze daňových otázek, a to jak z pohledu Británie, tak z pohledu EU, respektive ČR. Soustředí se jak na otázky spojené s přímými daněmi, tak na problematiku zapojení do mezinárodní spolupráce k správě daní. Poukazuje na fakt, že Velká Británie je jedním ze států, které jsou mezi nejvýznamnějšími plátcí do společného evropského rozpočtu. Dopady odchodu Británie tak logicky otevírají otázky, jakým způsobem budou tyto výpadky nahrazeny. Zásadní ale podle autora zůstává konkrétní podoba vazeb mezi EU a Velkou Británií do budoucna.

Pro Británii je vzhledem k pozici Londýna jako finančního centra také velkou otázkou případné omezení využívání výhod vnitřního trhu EU. Těmto aspektům se věnuje kapitola Terezy Kunertové. Vysvětluje podstatu svobody usazování a volného pohybu služeb právnických osob v EU a poté se zaměřuje na sektor pojišťoven. Poukazuje na fakt, že bankovní sektor je daleko provázanější než pojišťovnictví. Jak autorka na závěr dodává, jednání musí velice přesně cílit na možné dopady v oblasti finančních služeb; největším rizikem je však nejistota a časová tíseň, které mohou celý proces brexitu komplikovat.

Závěrečná kapitola se zabývá finančním dohledem. Ten je podle autora Michaela Kohajdy výzvou jak pro Británii, tak pro EU. Kohajda se nejprve zaměřuje na teoretické aspekty dohledu jako takového. Následně popisuje vývoj finančního dohledu v EU, který podle něj dlouho nebyl upraven, jelikož státy preferovaly národní přístup před společným evropským. Dále autor věnuje pozornost uspořádání finančního dohledu v EU. V tomto kontextu pak analyzuje možné zapojení Velké Británie po vystoupení z EU. Autor je toho názoru, že samotný brexit pravděpodobně urychlí úpravy fungování dohledu nad finančními trhy.

Monografii uzavírají krátké komentáře autorů jednotlivých kapitol, kteří se zamýšlejí nad budoucností EU. Dílo disponuje množstvím zajímavých postřehů a informací, které poukazují na komplexnost procesu vystoupení z EU. Pro mnohé odborníky i veřejnost se sice některé otázky mohou zdát snadné, nicméně publikace dokazuje, že podstatou vystoupení členského státu z EU jsou zejména právní otázky a technické postupy.

Jako možnou slabinu práce lze vnímat detailnost některých informací, které se místy mohou zdát čtenáři nadbytečné. I navzdory tomu, že publikaci napsal tým dvanácti autorů, je do značné míry ohlídána následnost a propojenost jejich příspěvků. Kapitoly na sebe vhodně a logicky navazují. Ať dopadne rozchod Británie s EU jakkoliv, tato publikace může sloužit nejen jako „případová studie“, ale také jako vhodná literatura pro ty, kteří se ve věcech mezinárodního práva, politiky či hospodářských vztahů orientují. Umožní jim, případně čtenářům z řad veřejnosti, pochopit právní aspekty jednotlivých problémů vystoupení členského státu z EU a nabízí též vyvážené pohledy a odborné úvahy nad stavem a hlavními problémy unie. Tato monografie nepochybně obohacuje současnou literaturu a diskusi o podstatě, souvislostech a dopadech procesu vystoupení Velké Británie z EU. Dílo bezpochyby přispívá do debaty o dalším směřování EU ve vybraných oblastech, a to v návaznosti na reformy a výzvy integračního procesu, o nichž se diskutovalo již před brexitem.

Jarolím Antal

Petr Sedláček: Mezinárodní měnový systém a globální finanční krize.

1. vydání. Praha: Professional Publishing, 2018, 232 stran, ISBN 978-80-88260-18-9.

DOI: <<https://doi.org/10.32422/mv.1597>>, recenze publikována online 3. května 2019.

Pádem investiční banky Lehman Brothers v září 2008 byl svět na dlouhé měsíce uvržen do největší finanční a bankovní krize za posledních několik desítek let. Krize se rychle šířila a nebyl nikdo, kdo by tuto situaci změnil. USA byly paralyzovány, protože americký prezident George W. Bush byl na konci mandátu a Barack Obama měl nastoupit teprve v lednu 2009. Mezinárodní měnový fond se potýkal více s problémy své legitimacy, než aby se postavil do čela ozdravného procesu. Mezinárodní společenství si kladlo otázku, co urychleně udělat, aby se zastavilo prohlubování krize, a jaké reformy by měly být přijaty ke snížení rizika vzniku budoucích krizí.

Knihy Petra Sedláčka¹ *Mezinárodní měnový systém a globální finanční krize* jako první na českém knižním trhu komplexně posuzuje prizmatem mezinárodního měnového systému (MMS) ucelený soubor reforem, jež byly v souvislosti s touto krizí přijaty. Autor ukazuje, jak se je podařilo realizovat, hodnotí jejich účinnost i možné cesty jejich dalšího zkvalitnění.

Autor má k této problematice blízko. Jako alternát zástupce ČNB participoval na jednáních podvýboru EFC pro otázky Mezinárodního měnového fondu (*Sub-Committee on International Monetary Fund – SCIMF*). Působil též řadu let v expertní komisi podvýboru pro zahraniční záležitosti (*IRC Task Force on IMF Issues of the International Relations Committee – ECB*). V roce 2009 se za Českou republiku (v době jejího předsednictví v EU) podílel na jednáních a podvýboru G20 pro otázky Mezinárodního měnového fondu (MMF) a mezinárodního měnového systému (MMS). Dlouhodobě pokrýval problematiku Mezinárodního měnového fondu, účastnil se jeho podzimních zasedání a participoval na vybraných odborných jednáních a seminářích. Text tak představuje zasvěcený pohled s mnoha informacemi, které nejsou běžně dostupné.

Knihy má dvě části. První, nazvaná „Mezinárodní měnový systém“, se zaměřuje na mezinárodní měnový systém jako celek.

První kapitola je věnována vymezení pojmu MMS. Protože je často zaměňován s mezinárodním finančním systémem (MFS) nebo mezinárodní finanční architekturou, autor tyto pojmy rozlišuje, ale současně uvádí, jakým způsobem jsou propojeny.

Ve druhé kapitole je popsán historický vývoj MMS. Utváření tohoto systému a jeho fungování bylo ovlivněno geografickým rozdělením ekonomické moci, postupující mezinárodní integrací trhu zboží a aktiv, jakož i napětím mezi domácí politikou a stabilitou systému jako celku. Čtenář má možnost se seznámit s přednostmi i slabými místy zlatého standardu, brettonwoodského systému a postbrettonwoodského systému.

Ve třetí kapitole jsou rozebrány finanční a měnové krize a jejich vliv na formování mezinárodního měnového systému. Každý krizový vývoj ve světové ekonomice si vynucuje změny v MMS. Navrhované reformy však narážejí na setrvačné chování vlád s cílem zachovat národní suverenitu. Proto se ne vždy daří změny realizovat a často je nutné hledat kompromisy. Autor čtenáře seznamuje v historickém kontextu s dluhovou krizí v osmdesátých letech 20. století, s rozpadem socialistického bloku, s novou generací finančních krizí v devadesátých letech 20. století – mexickou krizí, asijskou krizí – a předkládá poučení z krizí v letech 1998–2003 (ruská krize, krize LTCM, brazilská krize, krize v Ekvádoru a následně krize v Turecku a Argentině). Na závěr této kapitoly je rozebrána finanční krize 2008/2009, její příčiny, ale i výzvy pro celé mezinárodní společenství. To představuje fakticky „odrazový můstek“ pro následující výklad.

Ve druhé části knihy s názvem „Reformy jednotlivých částí MMS“ jsou v kontextu MMS završeny tyto reformy i možné cesty jejich dalšího zefektivnění a posílení. Uvedeny jsou i oblasti MMS, kde velké změny nelze očekávat (například kurzy, kurzové režimy).

Ve čtvrté kapitole jsou charakterizovány hlavní změny v globálním systému governance. Existující institucionální rámec před globální finanční krizí let 2008 a 2009 totiž neumožnil řešit výzvy, které krize přinesla. Skupina G20 proto povýšila svůj formát na nejvyšší politickou úroveň a rychle se adaptovala na roli ústředního vůdce. Následně efektivně přispěla k obnovení ekonomické a finanční stability. Autor zde ukazuje na její institucionální a organizační proměny. Na začátku krize fakticky paralyzovaný Mezinárodní měnový fond rychle uznal vůdčí roli G20 a s její pomocí realizoval navržené záměry. Vzhledem k tomu, že tato instituce trpí velkým problémem spojeným s legitimitou, kniha rozebírá hlavní reformy interní správy a řízení fondu, které by měly vést ke zvýšení jeho efektivnosti a akceschopnosti. Zajímavý pohled představuje informace, jakým způsobem koordinuje EU své pozice v rámci G20 a MMF a do jaké míry je tato koordinace úspěšná.

Kapitola pátá popisuje změny, k nimž došlo v dohledu MMF a v úsilí o posílení mezinárodní koordinace a spolupráce, která byla nezbytná k překonání krize. Globální finanční krize ukázala, že dosavadní dohled nebyl efektivní a neumožnil včas rozpoznávat rizika, která se postupně hromadila. Na summitu G20 v Cannes v listopadu 2011 vedoucí představitelé vyzvali MMF, aby posílil svůj dohled, který by měl být integrovanější a vůči všem stejně důsledný a férový. Měl by zahrnout fiskální, měnovou a kurzovou politiku včetně finančního sektoru, předkládat analýzy dopadu národních politik na vnější stabilitu. V knize jsou posouzeny reformy v této oblasti s důrazem na dohled nad finančním sektorem.

Zajímavá je otázka, zda je při krizi vhodnější koordinace, nebo spolupráce. Autor zde vysvětluje rozdíly mezi těmito pojmy a cituje výrok Paula Volckera, že podmínkou dobře fungujícího MMS je částečné omezení národní ekonomické suverenity. Při pohledu do minulosti je však vidět, že úsilí o mezinárodní koordinaci bylo pouze epizodní a úzce propojené s krizemi. Ale ani během krizí nebylo snadné domluvit koordinovaný přístup, protože v důsledku krize ztrácejí vlády respekt a jejich přirozenou reakcí je obrátit se dovnitř a usilovat o národní řešení. Mezinárodní rozměr většinou začínou zohledňovat až pod hrozbou vysokých nákladů pro vlastní ekonomiku (nezaměstnanost či omezení výroby). Podle Bena Bernankeho byl jedním z mála pozitivních aspektů poslední krize i mimořádný stupeň mezinárodní koordinace. V klidnějších časech je však koordinace velmi vzácná.

Kapitola šestá se zabývá problematikou kurzů a kurzových režimů, které jsou v centru MMS. Autor ukazuje, že ekonomové nemají přesvědčivou odpověď na otázku, co je optimální kurzový režim. Přitom výběr kurzového režimu je důležitý. Neexistuje jeden univerzální kurzový režim vhodný pro každou zemi. Diskuse o optimálním kurzovém režimu může vycházet pouze z několika hlavních zásad: volba by měla vést k dosahování domácích makroekonomických cílů, měla by usnadnit interakci země se zbytkem světa, umožnit plynulé přizpůsobení vnějších nerovnováh a usnadňovat mezinárodní toky zboží a kapitálu. Společné koordinované řešení zde však možné není.

Aspektem MMS, o němž se snad nejvíce diskutuje, je vývoj kurzů hlavních měn. Důležitým předpokladem fungujícího MMS jsou kurzy, které budou dostatečně stabilní a v souladu s ekonomickými fundamenty. Při diskusi na summitu G20 v Soulu v listopadu 2010 se pozornost zaměřila na kurzy a měnovou politiku, což bylo vyvoláno druhým kolem kvantitativního uvolňování, které oznámil Federální rezervní systém v listopadu 2010. Podle brazilského ministra financí šlo o měnovou válku. Autor zde proto rozebírá i otázku, co je to měnová válka, ale konstatuje, že daný případ měnovou válkou není. Pozornost je též věnována devizovým intervencím, protože kurzová politika každé země se může dotknout třetích zemí. Očekávali bychom, že MMF bude hrát v dohledu nad kurzy zásadní roli. I když

technicky je MMF v dohledovém procesu vybaven adekvátně, neexistuje všeobecně uznávaný model kurzu, který by generoval jeho optimální úroveň. Fond proto nemůže kurzové otázky efektivně řešit, tj. vynucovat na členských zemích nápravu úrovně kurzů.

Sedmá kapitola je věnována globálním nerovnováhám, které si země vytvořily na běžném účtu platební bilance. V této oblasti chybí efektivní disciplína a mechanismus, který by nutil státy tyto nerovnováhy řešit. Země mají v současnosti velký stupeň diskrece, co se týče domácí makroekonomické politiky a jejího výběru. Omezení této volnosti – ať již cestou spolupráce, nebo nastavení pravidel hry – by zvýšilo pravděpodobnost dobrého výsledku. Mezinárodní měnový fond se však nevydal cestou závazných norem, pouze výrazněji upravil dohled nad národními politikami členských zemí.

Osmá kapitola věnuje pozornost problematice mezinárodních kapitálových toků, jejich monitorování a možného řízení. Aby se omezila rizika spojená s nadměrnou volatilitou kapitálových toků, vyzvala G20 k národní, regionální a multilaterální reakci. V návaznosti na tuto výzvu MMF přijal takzvaný institucionální pohled, který je zajímavý zejména tím, že významně zmírňuje dlouhodobou podporu neomezenému kapitálovému pohybu, protože akceptuje, že regulace finančního účtu může být v krizových podmínkách i nutná. Měla by být však dočasná, měla by se vyhnout diskriminaci a opatření by nikdy neměla nahradit nutné reformy. Nový přístup MMF však nezměnil práva ani povinnosti členských zemí a fond nadále nemá mandát nad finančním účtem.

Zajímavou podkapitolou je restrukturalizace státního dluhu. Autor ukazuje na vývoj této problematiky, o níž s ohledem na její význam proběhla i diskuse v OSN, a hodnotí návrhy MMF k zefektivnění této důležité oblasti. Fond je často arbitrem při jednáních o restrukturalizaci státního dluhu a dává souhlas s plánem reformem jako neutrální pozorovatel. Avšak jako preferovaný věřitel má zde i svůj zájem. Autor tuto otázku též podrobněji rozebírá.

Devátá kapitola shrnuje hlavní směry v posilování mezinárodní likvidity v globální síti finanční záchrany (GFSN), která je nezbytná, když vypukne krize. Země se často dostávají do finančních potíží a při neschopnosti splácet své závazky ohrožují stabilitu mezinárodního měnového systému. Podrobně jsou hodnoceny jednotlivé oblasti GFSN. Na národní úrovni jde o devizové rezervy, na bilaterální úrovni jsou hodnoceny swapové linky. Na regionální úrovni autor uvádí řadu finančních dohod v Asii, Evropě, Latinské Americe. Na multilaterální úrovni věnuje pozornost zdrojům a úvěrové politice MMF.

Čtenář se v této kapitole seznámí i s významem státních investičních fondů (SIF), které pomáhají zefektivnit držbu devizových rezerv. Z dnešního pohledu je zajímavá zmínka o snaze SIF omezit obavy národních vlád z jejich působení ve strategických sektorech.

V oblasti regionálních finančních dohod jsou posouzeny výhody regionálních uskupení. Podrobně je rozebráno jejich financování, zejména v EU/eurozóně a jejich vzájemná spolupráce s MMF. Londýnský summit G20 v roce 2009 poskytl nutný politický impulz, který otevřel novou etapu v historii fondu. Potvrdil ústřední roli MMF při řešení globální finanční krize a vyzval k zajištění dostatečných zdrojů a reformě úvěrového rámce. Kniha tuto problematiku podrobně rozebírá.

Kapitola desátá ukazuje úsilí o internacionalizaci měn a možné alternativy pro současný systém, v jehož centru dominuje americký dolar. Ukazuje se, že MMS založený na jedné měně má v sobě ukotvené určité slabosti. Proto je pozornost zaměřena i na víceměnový MMS, v němž by vedle sebe působilo více rezervních měn. V této souvislosti jsou prezentovány i dvě zajímavé otázky – internacionalizace renminbi (RMB) a budoucnost eura. Autor uvádí, že zařazení RMB do koše SDR byl sice důležitý krok při podpoře užívání RMB jako mezinárodní rezervní měny, ale daleko důležitější bude, jak se podaří této čínské měně získat důvěru centrálních bank a mezinárodních trhů. V souvislosti s budoucností eura kniha na vývoji čtyř ukazatelů charakterizujících postavení mezinárodní měny ukazuje, že význam eura roste nebo v některých oblastech je stabilní a o jeho budoucí významné roli není pochyb.

Autor si též položil otázku, jaká by mohla být role SDR a případně nové nadnárodní měny typu keynesovského bancoru. V této souvislosti konstatuje, že úvahy o systému založeném na SDR či na uměle vytvořené globální měně jsou spíše teoretické a nejsou reálné. Diskuse o nich se však vždy při vzniku krizí otevírá, a je tudíž dobré se seznámit s argumenty pro a proti.

S ohledem na propojenost MMS a MFS se hlavním směrům v reformě finančního sektoru věnuje poslední, jedenáctá kapitola. Na summitu G20 ve Washingtonu byl schválen akční plán, který byl následně na dalších summitech doplňován. V Londýně v roce 2009 bylo důležitým krokem vytvoření Rady pro finanční stabilitu (*Financial Stability Board – FSB*), hlavního fóra pro koordinaci regulace a globálního finančního dohledu. Jak MMF, tak FSB byly určeny jako klíčové instituce při udržování globální finanční stability prevence před opakováním chyb v době před minulou krizí. Reformy se dotkly jak pravidel, tedy regulatorní oblasti, tak dohledu nad jejich dodržováním. Oba aspekty byly důležité, protože krize měla původ nejen v nedostatečných pravidlech, ale i v laxnosti dohledu při jejich vynucování. Všemi uvedenými tématy se poslední kapitola zabývá.

Autor tuto náročnou problematiku v celé knize předkládá čtenáři s vysokým nadhledem, který vychází z jeho dlouhodobého profesního zapojení v této oblasti. Díky zařazení jednotlivých otázek do historických souvislostí můžeme pochopit současné návrhy mezinárodního společenství k řešení krizí i důvody, proč v některých oblastech k dohodě nedochází. Vzhledem k tomu, že svět bude i v budoucnu stát před opakujícími se krizemi, je tato problematika stále aktuální a otevřená. Pokrývá totiž ucelenou agendu mezinárodního úsilí, které zásadně ovlivňuje globální měnovou a finanční stabilitu.

Čtenáře by jistě zajímalo, jak Česká republika přistupovala k těmto reformám a dohodám a jak se na nich podílela; toto téma by publikaci nepochybně vhodně doplnilo. Problematika finančního sektoru by zasluhovala podrobnější výklad, který by však zřejmě přesahoval cíle, které si autor stanovil.

Publikace je vhodná pro pracovníky státní správy, kteří se touto problematikou zabývají, především na ministerstvu zahraničních věcí, ministerstvu financí a v České národní bance. Přínosem bude i pro studenty vysokých škol, kteří problematiku mezinárodních vztahů a světové ekonomiky studují a v budoucnu by se chtěli těmto tématům věnovat. Jako pozoruhodnou ji může shledat i širší veřejnost, která se o tyto otázky zajímá a hledá souvislosti, které se dotýkají České republiky.

Jan Prokeš

¹ Na knize se jako autor kapitoly X.2 a spoluautor kapitol III.1, IX.3 podílel profesor Mojmir Helisek.

Lucie Jírů: *Vliv šíitského duchovenstva na politiku a společnost.*

1. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny a Metropolitní univerzita v Praze, 2017, 151 stran, ISBN: 978-80-7422-521-5 (signatura knihovny ÚMV 62 327).

DOI: <<https://doi.org/10.32422/mv.1579>>, recenze publikována online 2. prosince 2018.

Iráčtí, iránská a libanonská šíité, do jejichž čela se politicky postavili duchovní, zažili v posledních šedesáti letech vzestup od utlačovaných periferních komunit do pozice vlivných hráčů. Příběh o vzrůstajícím vlivu hlavní šíitské větve nabízí Lucie Jírů v útlé, leč hutné knize *Vliv šíitského duchovenstva na politiku a společnost*. Jírů je začínající badatelka, vystudovala mezinárodní vztahy a evropská studia na Metropolitní univerzitě v Praze, kde se specializovala na blízkovýchodní problematiku.

Autorka v teoreticky laděném „Úvodu“ (s. 1–23) předpokládá a poté napříč knihou poněkud nesystematicky rozvíjí tezi – informovanou konstruktivismem a poststrukturalismem –, že šíitská identita není neměnně předprogramovaná šíitským islámem. Naopak se proměňuje. Způsob, jakým chápeme druhé a jejich identitu, totiž ovlivňuje způsob, jakým si vytváříme vlastní identitu a chápeme sami sebe. Jinými slovy, bez vztahu k ostatním bychom nikdy nevěděli, kdo jsme. Oněmi druhými přitom mohou být skupiny vnitřní (křesťané, sunnité) i vnější (Američané, Izraelci). A jelikož se historicky proměňuje to, kdo je pro naši skupinu oním druhým, vůči němuž se vymezujeme, proměňuje se i naše sebepojetí. Aby toho nebylo málo, vztah s druhými bývá mocensky nerovný, takže může být interpretován jako vztah utlačovatele (vlastní režim, cizí velmoc) a utlačovaného. A kde je moc a útlak, rodí se i odpor, který ovšem proměňuje obě strany a na jeho konci není nikdo tím, kým byl na začátku. Právě prožitky ze střetů s druhými proměňují sebepojetí stran konfliktu. Jírů dokonce tvrdí, že s režimním útlakem roste pravděpodobnost zrodu opozice a revolučního diskurzu, jenž zpochybní diskurz režimní a v jehož jménu se znevýhodnění vzbouří (s. 92). Jestliže si každá strana mocenského vztahu vykládá jeho význam různě, znamená to, že je moc diskurzivní. Moc se totiž legitimizuje dominantním „režimem pravdy“, avšak co je přijímáno jako pravda, se stále vyjednává.

Cíle, strategie i diskurzy odporu však mohou být podle Jírů různé, také ony se proměňují v reakci na nové výzvy ze strany druhého. Šíité tak mohou požadovat zrovnoprávnění s privilegovanými komunitami (Libanon) nebo konec okupace (Libanon a Irák) a cizího vměšování (Irán). Mohou se též pokusit chopit moci ve státě (Irán, Irák). Rozmanitě pak mohou být i způsoby odporu: od zvyšování uvědomění a jednoty šíitů přes účast na politické soutěži a budování aliancí v rámci režimu až po revoluci. Způsoby odporu i jeho cíle však podle Jírů bývají tvarovány právě měnícím se sebepojetím: politický hráč nemůže vědět, co chce, aniž by nejdříve získal představu o tom, kým je. Způsoby odporu pak bývají tvarovány také příležitostmi. Utlačovaní vystoupí proti utlačovateli, když je druhý oslaben a vznikne mocenské vakuum.

V šíitském islámu přitom existují dvě protichůdné tradice definující vztah k politice, což Jírů rozebírá v historizující kapitole „Šíité v Iráku, Íránu a Libanonu“ (s. 24–50). Obě však vznikly ve vztahu k silnějším sunnitům, jejichž vládu neuznávají. Obě vyzdvihují svátek Íd al-Ghadír připomínající, že si prý Prorok za nástupce vybral bratrance a zetě Alího (632). Avšak lze se přiklonit k jedné nebo druhé tradici, podle toho, jaká se zrovna jeví jako vhodnější. A toto rozhodování není formováno interpretací náboženství, ale interpretací reality, v níž daná komunita žije. Tradice kvietismu, apolitičnosti a vyčkávání se prosadila po mučednické smrti třetího šíitského imáma Husajna u Karbalá (680), kdy byli šíité podrobeni, a zbývajících devět imámů proto prosadilo doktrínu *takija*. Aktivistický přístup naopak vyrůstá z tradice *Ášúra*, slavností posvátného měsíce *muharram*.

Vyzdvihuje mučednickou smrt imáma Husajna, vydává ho za vzor odvahy a odporu vůči útlaku, protože zkusil svrhnout nelegitimního sunnitského vládce. Součástí aktivistické tradice bývá otázka, zda by do návratu dvanáctého imáma ze skrytosti neměli převzít vedení šíitů duchovní.

Hlavní sdělení knihy nese kapitola „Role šíitských duchovních“ (s. 51–135). Ta je rozdělena do čtyř různě rozsáhlých oddílů: „Vzestup aktivních kleriků a jejich vliv na politiku od poloviny 20. století“ (s. 51–72), „Islámská revoluce 1979 – vrchol aktivismu duchovních“ (s. 73–80), „Chomejního Islámská republika (1979–1989)“ (s. 81–95) a „Šiitští duchovní v 21. století“ (s. 96–135). Jířů tak nečlení knihu standardně podle jednotlivých zemí, ale zkouší ji strukturovat originálně podle období zrodu, vzestupu a příznaků úpadku šíitského aktivismu, jak je sama identifikovala. To však vede k přecházení od dění v jedné zemi k dění v zemi jiné a čtenář ztrácí kontinuitu vývoje uvnitř zemí. Vazby mezi šíitským aktivismem jdou napříč zeměmi (například dopady iránské revoluce). Silnější se však i v líčení Jířů zdá kontinuita mezi aktivismem v rámci jednotlivých zemí. Periodizace vývoje aktivismu by mohla být prezentována jako zjištění v jinak až příliš stručném „Závěru“ (s. 136–140). Takto je však pro čtenáře mimořádně matoucí. Recenzent proto úplně nerespektuje strukturu knihy a referování o jejím jinak zdařilém obsahu podřídí didakticky vhodnějšímu strukturování podle jednotlivých zemí.

Šiité na území dnešního Libanonu podle Jířů tradičně patřili k nejhudším a nevzdělaným rolníkům rozděleným do horské oblasti Džabal Ámil (jih) a údolí Bikáa (východ). Od 15. století přesto vytvořili intelektuální centrum šiismu. Avšak teprve za francouzského mandátu byli uznáni za svébytnou islámskou komunitu. Na prahu libanonské nezávislosti pak vznikl dosavadní sektářský politický systém (*tá ifíja*), zvýhodňující křesťany a sunnity a konzervující diskriminaci šíitů. Diskriminace politická navíc posilovala diskriminaci ekonomickou. K utlačovatelům se přidali šiitští pozemkoví vlastníci. Byli z nich i ministři, avšak bez zájmu o reformy, chudoba šíitů je netrápila. Izolované rebelie se tak dařilo potlačovat. Duchovní Muhsin al-Amín (1867–1952) a Šaraf ad-Dín (1872–1957), kteří prošli prestižním seminářem (*hauza*) v Nadžáfu, je zkusili sjednotit. Proti kolonialismu a dominanci maronitů stavěli jednotu muslimů a mezináboženský dialog šíitů a sunnitů.

Podle Jířů bylo sjednocení dokonáno až po pozvání (1959) iráckého organizátora Músy as-Sadra (1928–1978) z prestižní a mezinárodně zasíťované rodiny. Jakožto respektovaný *mudžtáhid* zaplnil duchovní vakuum a zpomalil příklon mládeže k levici. Objížděl zemi, zakládal školy a kliniky, sesadil feudální lídry a šíitům dodal sebevědomí sebeoznačením *ráfídún* („muži pomsty a odmítání vzpouzející se útlaku“). Šiity sjednotil založením zastřešujících institucí jako Nejvyšší islámská šíitská rada (1967) a Hnutí vydědenců (*Harakat al-Mahrúmin*, 1977). Ve snaze udržet jednotný Libanon, schopný ubránit se hrozbám zvnějšku, byl otevřen i dialogu s křesťany, nebyl však schopen zabránit občanské válce (1975–1990). Nakonec as-Sadr „zmizel“ v Libyi, aby se dle Jířů stal symbolem klerikálního aktivismu propagujícího Chomejního koncept vlády islámského právníka (*fakih*) v kontrastu s kvietismem.

Politické a náboženské vakuum v sjednocující se šíitské komunitě po as-Sadrově podle Jířů vyplnil Muhammad Husajn Fadlalláh (1935–2010). Také on prošel *hauzou* v Nadžáfu, reagoval na konkurenční sekulární ideologie, občanskou válku, okupaci a nakonec i Chomejního koncepci vlády *fakiha*, čemuž uzpůsoboval interpretaci islámu. Aby islám čelil sekulárním doktrínám, adaptoval ho modernitě. Na adresu Západu pak prohlásil (1995): „Problém mezi námi a Západem není to, že jsme různí lidé, ale že náš vztah je vztahem utlačovatele a utlačovaného“ (s. 101). Okupaci Afghánistánu a Iráku čelil *fatvami* vyzývajícími k bojkotu amerického zboží. Aby muslimové čelili Izraeli, USA či SSSR, jež je rozdělují a stavějí proti sobě, aby je ovládli a vykořisťovali, šiité a sunnitě se musejí sjednotit. Proto brojil proti zveličování vzájemných rozdílů a podporoval mezináboženský dialog (*takrīb*). Přesto nebyl za občanské války úspěšný při krocení rozbrojů

mezi muslimy. Fadlalláhova originalita se podle Jirů nicméně projevila v jeho „*slabosti pro rozmanitost v jednotě islámu*“ (s. 99). Zvláště když se přihlásil ke dvěma *mardžům* (vzor nápodoby, který si má šíita vybrat): kvietistického Abú al-Kásima Chúi z Nadžáfu následoval ve víře a právu, aktivistického Rúholláha Chomejního v politice. Jirů tak ukazuje na rozmazanost hranic mezi politickým a apolitickým šíismem. Právě instituci *mardžů* použil k polemice s Chomejního koncepcí vlády *fakíha*, kterou původně podporoval, a ke kritice nového iránského vůdce Chámeneiho. Prohlásil se za *mardžu* (1995) a upozornil, že *fakíh* je jen omylný člověk, protože je vláda koncentrovaná v jediných rukou problém. *Fakíh* ani nemusí být Íránec a nemusí vládnout přímo. Namísto toho navrhl nepřímou, kolektivní a ekumenickou vládu *mardžů* (*al-mardžajja aš-šámila*). Každý *sunita* i *šíita* by si mohl vybrat, koho v čem následovat.

Írák dnes tvoří ze dvou třetin *šíité*. Za Abbásovců (750–1258) disponovali autoritou (*nakíb*), jež *šíity* spravovala a reprezentovala. Nepočtení a měššší *šíité* však byli později vystaveni nájezdům *wahhábistů* (1801–1806). Nedisponovali milicemi, a proto se jali k šíismu konvertovat kmeny středního a jižního Íráku. Jestliže podle Jirů politizace *kleriků* začala v reakci na tlak *sunnitských Osmanů* a kolonialismu, stěžejním byl odpor proti *sekulárním doktrínám* a *baasistickému režimu*. To vše totiž podemílalo postavení učenců *ulamá*. Postupně se radikalizující *Muhammad Bákír as-Sadr* (1935–1980) viděl, že *sekulární doktríny* vytlačují *islám* a *ulamá* k modernizaci nemají co říci. *Korán* proto nechtěl číst *otrocky*, mělo se mu rozumět celistvě. To prý usnadní proces *idžtihádu*, interpretace relevantní pro současnost. Že je *islám* lepší než *sekulární ideologie*, měla dokázat *Strana islámské výzvy* (*Dawa*, 1957), první *šíitská strana* propagující vládu *islámského práva*. Pro *antisekularistický projekt* získal *ajatolláha Muhsina al-Hakíma*, *Muslimské bratrstvo* tvořené *laickými sunnity* i část *nadžáfské hauzy*. Naopak *as-Sadrova konfrontace* s režimem nebyla tak *přímočará*, skončila však *smrtícím rozchodem*. Režim generála *Kásima* (1958–1963) a zprvu i strany *Baas* se nesl ve znamení *tolerance* a *spolupráce*. Vláda oceňovala *antikomunismus*, poskytla proto *exil* i *Chomejnímu* (1965). Po roce 1968 se však režim zalekl *aktivismu kleriků* i *politického potenciálu šíitské chudiny*. Režim pronásledoval členy *Dawy* a opakovaně věznil *as-Sadra*, což však přispělo k jeho popularitě jakožto *jediného aktivistického klerika* vedle *Chomejního*. Také ten aktivizoval *irácké šíity*, protože byl *deportován* (1978). Když ho *As-Sadr* označil za *vůdce šíitů*, byl po vypuknutí *revoluce* v Íránu *uvězněn*. Vyhlásil však *fatvu* vyzývající *Íráčany* k *jednotě* ve jménu *revoluce* a založil *ozbrojené křídlo Dawy* (1979). Režim *zpanikařil*, *as-Sadra* *popravil* (1980) a *preventivně napadl Írán*, který ve jménu *exportu revoluce* oslovoval *irácké šíity*.

Po smrti *kvietisty al-Kásima Chúi* (1992) se *vůdcem iráckých šíitů* a *představeným nadžáfského semináře* stal *Alí Sístání* (nar. 1930). Po *povstání Kurdů* a *šíitů* (1991) došlo k *útlaku kléru*, který byl *vnímán jako hlavní vyzývatel režimu*. *Diktatura* se proto *Sístáního bála* a *musel do domácího vězení*. Jirů ukazuje, že po *svržení diktatury* *Američany* nebyl *Sístání* – *svým založením kvietistický duchovní* – *vždy pasivní a apolitický*. Záleželo na *situaci* a *její interpretaci*. Pokud *panovala stabilita* a *mír*, *duchovní* se *stáhl z veřejné sféry*. Za *krize* naopak *prosazoval islámské zásady* a *věřícím poskytoval vedení*. *Vstupy do politiky* tak *Sístání* *vysvětluje jako reakci* na „*morální úpadek, politickou korupci, vážné křivdy a zahraniční okupaci*“ (s. 106). *Svou autoritou* se *zasazuje za demokracii*, jež je *pro šíity výhodná* *vzhledem k demografické převaze*. *Nicméně má jít o demokracii s islámskou referencí*, *islámské právo má mít místo v zákonodárství a soudnictví*. Jako *kvietista* *tedy odmítá Chomejního koncepci vlády fakíha*. *Politická legitimita* se má *opírat o suverenitu lidu*, *tradiční perské konstituční revoluce* (1906–1911) a *soutěž politických stran*. Například *Sístáního fatva* *mobilizovala voliče před volbami* *takto* (2005): „*Hlas má větší cenu než zlato*“ (s. 107). *Hlavní vstupy do veřejné sféry* se však *týkaly snah zamezit chaosu* *po americké invazi*, *konfrontace se správcem Paulem Bremerem* *o podobu demokracie* a *výzev k zastavení občanské války* (2004–2008).

Naopak Muktaďá as-Sadr (nar. 1973) z prestižní rodiny s celonárodní sítí a tradicí aktivismu a odporu proti diktatuře se vymezil proti americké okupaci, vládě exulantů, kvietismu duchovenstva a proiránským šiitům. Později vystoupil proti šiitskému premiérovi Núrímu Málíkímu (2006–2014), ISIS a kurdské nezávislosti. Horuje za suverénní, silný a jednotný Irák. Proto vyzývá k zapojení sunnitů a je ochoten spolupracovat se sekularisty. Po pádu diktatury a vzniku mocenského vakua využil příležitost, zmobilizoval mladé duchovní, šiitskou chudinu i mládež a se slovy, že „*rozumí touhám dlouhodobě trpících iráckých šiitů a bude bojovat za jejich práva*“ (s. 110), poslal Mahdího armádu proti okupantům i Badrově brigádě. Úspěšnější však byl v demokratické hře: sadristé po roce 2005 získávají řadu poslaneckých mandátů i ministerstev. Gradoval však střet se stále autoritativnějším, sektářským a sunnity vylučujícím premiérem Málíkím. Toho nakonec s pomocí Sístáního apelů na parlament i Málíkího stranu *Dawa* sadristé donutili rezignovat. Konečně poslední Sadrovou strategií budování politického vlivu je náboženská kariéra. Poučen neformálním vlivem Sístáního – „*tichého učitele irácké demokracie*“ (s. 116) – se podle Jírů chce stát ajatolláhem s šancí nahradit Sístáního na pozici mardži.

Podle Jírů je Írán oproti Libanonu a Iráku soudržným státem, jehož identita vychází z imperiálního dědictví. Šiitský islám zde zakořenil za Safiovců (1501), nicméně aktivismus mudžtáhidů vzrostl až za dynastie Kadžárovců (1794–1925). Průlomem se stal protest proti britskému tabákovému monopolu a konstituční revoluce (1905–1911). Duchovní sice stáli na obou stranách, jejich angažmá však znamenalo ústup od kvietismu. Sociolog Alí Šariátí (1933–1977), chybně zařazený mezi duchovní, reinterpretoval náboženství jako politickou zbraň proti imperialismu a připravil cestu k nástupu Chomejního a islámské revoluce. Rozlišil šiitský islám safiovců, vedoucí ke kvietismu, přitakání režimu a stagnaci. Ale také aliovský, který je aktivistický a zdůrazňuje individuální úsudek při interpretaci islámu, jež lze použít pro dosažení modernizace bez bezhlavé westernizace. Koncept jednoty Boha (*tauhid*) pak rozšířil i na společnost, tedy boží stvoření, když tvrdil, že je třídní, mocenská nebo ideologická nadvláda jedněch nad druhými proti Bohu. Nejvýraznějším aktivistickým duchovním se nicméně podle Jírů stal Rúholláh Chomejní (1902–1989). Zpočátku respektoval kvietistického mardžu Borúđerdího (1875–1961), s otevřenou kritikou vlády vystoupil až po jeho smrti. Svůj boj viděl jako střet utlačovaných s utlačovateli, kterými jsou nepřátelé zvenčí (USA) i zrádci zevnitř (proamerická dynastie). Represe přišly po protestech duchovních a bazaru, mardža Šariátmadári byl zadržán a Chomejní odsunut do exilu (1964). Tam rozpracoval koncepci vlády duchovního (*velájat-e fakih*). Zkušenost konstituční revoluce (1906–1911) i hadisy prý ukazují, že dynastie jsou nereformovatelné a proti Bohu. Doma v Íránu byla mezitím opozice potlačena, takže se Chomejní stal jejím vůdcem.

Islámské republice se zprvu dařil kompromis revolučních segmentů. Původně Chomejní sliboval, že duchovní nebudou řídit stát, a formálně vládli liberálové Mehdího Bazargána. Ti sepsali a referendem posvětili sekulární ústavu zakládající prezidentskou republiku. Reálně však panovalo dvojvládí. Chomejního klerikální Revoluční rada byla stínovou vládou a Revoluční gardy zastrášovaly oponenty a prosazovaly čistky na klíčových místech ve státě. Umlčen byl též ajatolláh Šariátmadári, vystupující proti vládě fakíha. Nakonec došlo podle Jírů k únosu revoluce. Hlavou státu se stal *rahbar*, rekrutující se z duchovních a volený Shromážděním znalců, složeným též z duchovenstva. Vetovat kandidáty a zákony zase může z poloviny klerikální Rada dohlížitelů. Írán po válce s Irákem a po smrti Chomejního musel ustát krizi nástupnictví a poté se příčinou chronických vnitropolitických konfliktů staly střety nového rahbara Alího Chámeneiho s prezidenty opírajícími se o popularitu veřejnosti, s nimiž má překryv pravomocí. Navíc podle Jírů paradoxně právě za Islámské republiky dochází k úpadku instituce mardžajátu. Seminář v Kommu se zpolitizoval a výuka byla podřízena státu, takže neroste originální a nezávislá generace duchovních, jako byla ta Sístáního.

Knihy ukazuje, jak se šíité po staletích útlaku a pozice na periferii, čemuž odpovídalo přimknutí k tradici kvietismu, od poloviny 20. století kolektivně probudili a jejich duchovní se přiklonili k tradici aktivismu, aby se rychle propracovali do mocenského centra. Jířů napsala v českém kontextu dobrou a potřebnou knihu, kterou ocení zájemci o problematiku současného Blízkého východu z řad akademiků, novinářů i studentů. Přesvědčivě ukazuje na tenkou hranici mezi aktivistickým a kvietistickým islámem. Hranice lze přecházet oběma směry (Sístání) v závislosti na čtení momentální situace. Lze nejprve budovat kariéru politickou a poté náboženskou (Muktadá Sadr) nebo lze zároveň spočinout na pozici aktivismu i kvietismu (Fadlalláh).

Knihy je vystavěna na medailonech arbitrárně zvolených šíitských duchovních a jejich biografie jsou základní jednotkou analýzy. Zařazený Alí Šariátí nicméně nebyl duchovní, relevanci knihy by naopak zvýšilo zařazení Hasana Nasralláha z Hizballáhu. Hlavní slabina biografického přístupu však spočívá v přecenění role osobnosti: přišel, utlačované sjednotil, zorganizoval a uvědomil, aby se postavil do jejich čela a vybojoval jim lepší postavení. Strukturální předpoklady šíitské aktivizace absentují. Knihy opírající se o analýzu diskurzu navíc málo cituje diskurz daných duchovních. Nakonec by se hodilo i to, aby autorka lépe situovala sama sebe do existujícího akademického diskurzu. Vzhledem k nadbytku literatury k tématu lze vždy kritizovat absenci nějaké práce. Bylo by však dobré se vůči literatuře vymezit, aby byla jasná přidaná hodnota přístupu založeného na konstruktivismu a poststrukturalismu. Dvojnásob pak u knihy vycházející z teze, že vymezování vůči druhému je procesem odlišování a budování vlastní identity.

Karel Černý

Martina Ponížilová: Regionální řád a mocnosti Blízkého východu: Formování blízkovýchodního řádu na pozadí soupeření regionálních mocností v letech 1945–2015.

1. vydání. Praha: Dokořán, 2016, 295 stran, ISBN 978-80-7363-813-9 (signatura knihovny ÚMV 61 981).

DOI: <<https://doi.org/10.32422/mv.1598>>, recenze publikována online 3. května 2019.

Publikace Martiny Ponížilové *Regionální řád a mocnosti Blízkého východu: Formování blízkovýchodního řádu na pozadí soupeření regionálních mocností v letech 1945–2015* vychází z disertační práce, kterou autorka v roce 2015 obhájila na katedře politologie a mezinárodních vztahů Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni. Na téže katedře autorka v současnosti působí jako odborná asistentka. Ve své vědecké a publikační činnosti se zaměřuje zejména na Blízký východ, zahraniční politiku zemí v této oblasti, vztahy uvnitř regionu a na hnutí Hizballáh.

Kniha je logicky strukturována do čtyř kapitol: první dvě tvoří teoretický úvod s definicemi základních konceptů, s nimiž pak autorka pracuje v analyticky zaměřených kapitolách tři a čtyři. Ponížilové se tak podařilo propojit část teoretickou s vlastní analýzou proměn mocenského řádu v oblasti Blízkého východu. V úvodu autorka představuje základní otázky celé práce, mimo jiné jak rozložení moci na Blízkém východě ovlivňuje regionální spolupráci a integraci, jestliže v regionu chybí jedna dominantní regionální mocnost (s. 15). Poukazuje rovněž na specifika Blízkého východu a jeho regionálního řádu nebo stručně definuje klíčové pojmy, jež podrobněji rozebírá v teoretických kapitolách. Region Blízkého východu vymezuje rovněž geograficky. Tento výklad doplňují mapy, bohužel poněkud nevhodně vkládané doprostřed textu (navíc u mapy na s. 23 autorka uvádí jako subregion Blízkého východu „*Arabsko-izraelský region*“ namísto běžnějšího označení Levanta).

V první kapitole se Ponížilová zabývá teoretickým ukotvením vlivu polarity na stabilitu systému a rolí mocností při budování regionálního řádu. Právě z této kapitoly je asi nejvíce patrné, že jde o přepracovanou disertační práci, v níž je teoretické ukotvení důležité. Tato část proto bude nejpřínosnější pro studenty mezinárodních vztahů a odborníky se vztahem k tomuto oboru, neboť vyžaduje alespoň základní znalosti z této oblasti. Autorce se nicméně podařilo teorii prezentovat tak, že je přístupná i laikům; mj. i pomocí schémat v textu. Výklad vychází z teorií rovnováhy moci, teorie hegemonie, teorie hegemonní stability a teorie přesunu moci. Zvláštní pozornost věnuje modelu vícenásobné hierarchie, který zdůrazňuje hierarchické regionální systémy a v jejich rámci regionální mocnosti a regionální řád. Autorka z jednotlivých teorií vybírá podstatné momenty a vhodně je využívá v následné analýze regionálního řádu na Blízkém východě.

Druhá kapitola analyzuje koncepty spojené s problematikou regionálního řádu a regionálních mocností. I tato teoretická část bude zajímat opět spíše čtenáře s alespoň základní orientací v mezinárodních vztazích. Autorka nejdříve konceptualizuje regionální mocnosti, ve druhé části vymezuje pojem *moc*. Logičtější by přitom bylo nejprve definovat chápání moci jakožto ústředního pojmu, s nímž autorka pracuje při analýze regionální moci. Bez ohledu na tuto výtka je však kapitola zpracována kvalitně; k tomu opět přispívají názorná schémata a tabulky. Autorka se detailně věnuje i definici pojmu *region* a analyzuje hlavní zdroje moci a možnosti měření zdrojů moci, přičemž vychází z různých teoretických přístupů a odkazuje na klíčové teorie zabývající se oběma koncepty. Za zdařilou

považují i část věnovanou konceptualizaci regionálního řádu a jednotlivých forem, kterých tento řád může nabývat, a aplikaci těchto konceptů při analýze vztahu mezi regionálním řádem a jeho stabilitou v závěru druhé kapitoly. Tato část slouží jako vhodné východisko pro vlastní rozbor regionálního řádu na Blízkém východě. Autorka se přitom zaměřuje na vývoj blízkovýchodní regionální dynamiky v letech 1945–2015. Zdůrazňuje existenci vzájemného diplomatického uznání států, otevřeného násilí, hrozeb použití vojenských, ekonomických a jiných donucovacích prostředků, používání vojenské síly jako nástroje odstrašení, existenci vojenských aliancí v regionu nebo režimů a organizací, členství v regionálních organizacích či povahu vztahů mezi aktéry a vměšování světových mocností do regionální politiky na Blízkém východě (s. 77 a 78).

Třetí kapitola se zaměřuje na hlavní regionální mocnosti Blízkého východu. Úvod této kapitoly je dobře provázán s metodologií analyzovanou ve druhé kapitole. Tato metodologie bere v potaz širokou škálu indikátorů definujících regionální mocnosti. Tyto indikátory zahrnují materiální kapacity státu (demografické kapacity, ukazatele ekonomické a vojenské síly, velikost území, geostrategickou polohu státu, zdroje nerostných surovin, dostupné technologie, dopravní systémy či politické spojení); autorka navíc na základě zkoumání vládních dokumentů a prohlášení politických představitelů jednotlivých zemí regionu v oblasti zahraniční politiky zvažuje též mocenské ambice jednotlivých států Blízkého východu. Na základě těchto faktorů určuje čtyři hlavní regionální mocnosti Blízkého východu ve sledovaném období: Egypt, Turecko, Saúdskou Arábii a Írán. Za regionální mocnost tudíž nepovažuje například Izrael, který by podle některých kritérií (vojenská síla, technologická vyspělost, politická podpora USA) mohl být za regionální mocnost považován, avšak jiným stanoveným měřítkům (demografické charakteristiky či velikost území) neodpovídá. V jednotné struktuře čtyř podkapitol se Ponížilová zabývá nejprve mocenskými ambicemi a zdroji moci jednotlivých regionálních mocností a poté mocenským postavením těchto států v regionu. Tuto kapitolu tak ocení zejména zájemci o moderní poválečný vývoj v Turecku, Egyptě, Íránu a Saúdské Arábii, neboť i když jsou některé části věnované zejména historickému vývoji jednotlivých aktérů popisnější, autorce se celkově podařilo vytknout hlavní historické, politické, vojenské i ekonomické momenty, které z daných států ve sledovaném období činily regionální mocnosti. To vytváří vhodný základ pro následnou analýzu regionálního řádu na Blízkém východě ve čtvrté kapitole.

Závěrečná kapitola se zabývá historickým vývojem a proměnami podob regionálního řádu na Blízkém východě v období od roku 1945 do roku 2015. Autorka sleduje vývoj celkem v pěti obdobích, přičemž srozumitelně vymezuje klíčové události, které podle ní zásadně proměnily regionální řád na Blízkém východě. Za tyto momenty považuje šestidenní válku v roce 1967, iránskou islámskou revoluci v roce 1979, iráckou invazi do Kuvajtu a následné geopolitické změny v regionu v roce 1991 a takzvané arabské jaro v roce 2010. V jednotlivých obdobích sleduje proměny postavení Egypta, Íránu, Turecka a Saúdské Arábie jakožto hlavních regionálních mocností Blízkého východu. Kniha končí rokem 2015, takže již nezahrnuje změny v oblasti v souvislosti s migrační krizí a s postavením hlavních aktérů v regionu. Tyto změny po roce 2015 se týkají zejména vývoje v Turecku po puči prezidenta Erdogana, v Íránu po takzvané jaderné dohodě či celkově v regionu v souvislosti s konfliktem v Sýrii. Zde se autorce otevírá prostor pro návaznou analýzu, neboť tyto události výrazně ovlivnily rozložení regionálního řádu i postavení regionálních mocností na Blízkém východě.

K přehlednosti publikace napomáhá i jmený rejstřík. Zejména studenti s podrobnějším zájmem o Blízký východ ocení i obsáhlý seznam literatury k tomuto regionu. Orientaci v textu poněkud komplikuje skutečnost, že poznámky k textu jsou umístěny souhrnně za všechny kapitoly. V knize se místy vyskytují překlepy či jiné chyby (například s. 27; na s. 65 ve větě chybí sloveso). Mapy, tabulky a schémata jsou často vkládány doprostřed textu (například mapa na s. 153 či tabulky na s. 133 a s. 208) a narušují tak jeho plynulost.

Tabulka ze s. 133, věnovaná členství jednotlivých států Blízkého východu v regionálních organizacích a režimech, je navíc nevhodně vložena do textu o mocenském postavení Íránu, ačkoli by logicky patřila do úvodní kapitoly knihy. Obdobnou připomínku lze vznést i k tabulce na s. 208 a 209, která shrnuje ozbrojené konflikty v oblasti ve sledovaném období a jejíž umístění by bylo rovněž vhodnější v jiné části knihy. Větší péče formální stránce by přehlednosti publikace rozhodně prospěla.

Ačkoliv jde o přepracovanou akademickou práci, je psána srozumitelně a zdařile seznamuje čtenáře s vývojem na Blízkém východě v posledních sedmdesáti letech. Z textu je patrná autorčina široká znalost regionu a jeho dějin, její silný vztah k této oblasti, jakož i schopnost přiblížit v souvislostech její poválečný vývoj i čtenářům bez hlubších znalostí. Přestože o Blízkém východě vychází i v českém prostředí velké množství literatury, lze knihu považovat za jednoznačný přínos pro české čtenáře se zájmem o tamní dění po druhé světové válce. Oceňuji rovněž skutečnost, že analýza je dovedena až téměř do současnosti, a reflektuje tak i změny, které se v tomto regionu udály v souvislosti s takzvaným arabským jarem po roce 2011. Navzdory formálním nedostatkům je publikace celkově zdařilým rozbořením vývoje regionálního řádu na Blízkém východě v poválečném období. Díky srozumitelné analýze tak knihu ocení nejen odborníci z oblasti historie, politologie a mezinárodních vztahů, ale i širší laická veřejnost se zájmem poznat dění na Blízkém východě a porozumět vývoji v tomto komplikovaném regionu.

Radka Havlová

MEZINÁRODNÍ BEZPEČNOST / VOJENSTVÍ

BOWEN, Wyn Q.

Trust in nuclear disarmament verification / Wyn Q. Bowen, Hassan Elbahtimy, Christopher Hobbs, Matthew Moran. – Cham: Palgrave Macmillan, 2018. – ix, 176 stran.
ISBN 978-3-319-40987-0 (vázáno)

62 812

ELLSBERG, Daniel

The Doomsday machine: confessions of a nuclear war planner / Daniel Ellsberg. – London; Oxford: Bloomsbury publishing, 2019. – 420 stran.
ISBN 978-1-4088-8928-2 (brožováno)

62 801

EUROPEAN

The European neutrals and NATO: non-alignment, partnership, membership? / Andrew Cottey, editor. – London: Palgrave Macmillan, 2018. – xiii, 237 stran. – (New Security Challenges).
ISBN 978-1-137-59523-2 (vázáno)

62 825

GALEOTTI, Mark, 1965–

Russian political war: moving beyond the hybrid / Mark Galeotti. – London; New York: Routledge, 2019. – viii, 126 stran. – (Routledge Focus).
ISBN 978-1-138-33595-0 (vázáno)

62 840

HANSEN, Stig Jarle

Horn, Sahel and rift: fault-lines of the African Jihad / Stig Jarle Hansen. – London: Hurst & Company, 2019. – xi, 316 stran.
ISBN 978-1-84904-414-1 (vázáno)

62 859

IDLER, Annette, 1985–

Borderland battles: violence, crime, and governance at the edges of Colombia's war / Annette Idler. – New York, NY: Oxford University Press, 2018. – xxv, 466 stran.
ISBN 978-0-19-084915-3 (brožováno)

62 779

MILITARISED

Militarised responses to transnational organised crime: the war on crime / Tuesday Reitano, Lucia Bird Ruiz-Benitez de Lugo, Sasha Jespersion, editors. – Cham: Palgrave Macmillan, 2018. – xv, 359 stran.
ISBN 978-3-319-57564-3 (vázáno)

62 808

MOTA, Sarah da

NATO, civilisation and individuals: the unconscious dimension of international security / Sarah da Mota. –

62 826

Cham: Palgrave Macmillan, 2018. – xi, 241 stran. – (New security challenges).
ISBN 978-3-319-74408-7 (vázáno)

62 809

NON-STATE

Non-state armed actors in the Middle East geopolitics, ideology, and strategy / Murat Yeřiltat, Tuncay Kardař, editors. – Cham: Palgrave Macmillan, 2018. – xv, 278 stran.
ISBN 978-3-319-55286-6 (vázáno)

NORTH

North American strategic defense in the 21st century: security and sovereignty in an uncertain world / Christian Leuprecht, Joel J. Sokolsky, Thomas Hughes, editors. – Cham: Springer, 2018. – xii, 193 stran. – (Advances sciences and technologies for security applications; ISSN 1613-5113).
ISBN 978-3-319-90977-6 (vázáno)

62 806

ZWOLSKI, Kamil

European security in integration theory: contested boundaries / Kamil Zwolski. – Cham: Palgrave Macmillan, 2018. – ix, 215 stran.
ISBN 978-3-319-69516-7 (vázáno)

62 824

MEZINÁRODNÍ POLITIKA / VZTAHY

AFRICAN

African foreign policies in international institutions / Jason Warner, Timothy M. Shaw, editors. – New York: Palgrave Macmillan, 2018. – xxiv, 430 stran. – (Contemporary African political economy).
ISBN 978-1-137-57573-9 (vázáno)

62 819

AMADIO VICERÉ, Maria Giulia

The High representative and EU foreign policy integration: a comparative study of Kosovo and Ukraine / Maria Giulia Amadio Viceré. – Cham: Palgrave Macmillan, 2018. – xxi, 274 stran. – (European Administrative Governance).
ISBN 978-3-319-76613-3 (vázáno)

62 811

BRAUN, Julie Anna

Regional policies and European integration: from policy to identity / Julie Anna Braun. – Cham: Palgrave Macmillan, 2018. – xvii, 209 stran.
ISBN 978-3-319-67761-3 (vázáno)

62 813

EBERLE, Jakub

Discourse and affect in foreign policy: Germany and the Iraq War / Jakub Eberle. – London; New York:

62 793

Routledge, 2019. – xiv, 143 stran. – (The New international relations).
ISBN 978-1-138-59689-4 (vázáno)

62 815

FUTURE

The Future of East Asia / Peter Hayes, Chung-in Moon, editors. – [Singapor]: Palgrave Macmillan, 2018. – xv, 318 stran. – (Asia today).
ISBN 978-981-10-4976-7 (vázáno)

62 820

HOLTHAUS, Leonie

Pluralist democracy in international relations: L. T. Hobhouse, G. D. H. Cole, and David Mitrany / Leonie Holthaus. – Cham: Palgrave Macmillan, 2018. – xi, 257 stran. – (The Palgrave Macmillan History of International Thought).
ISBN 978-3-319-70421-0 (vázáno)

62 822

INITIATIVES

Initiatives of regional integration in Asia in comparative perspective: concepts, contents and prospects / Howard Loewen, Anja Zorob, editors. – Dordrecht: Springer, 2018. – xxii, 210 stran. – (United Nations University series on regionalism; Volume 14).
ISBN 978-94-024-1209-3 (vázáno)

62 828

INTERNATIONAL

International relations and Asia's southern tier: ASEAN, Australia, and India / Gilbert Rozman, Joseph Chinyong Liow, editors. – Singapore: Palgrave Macmillan, 2018. – xiii, 372 stran. – (Asan-Palgrave Macmillan series).
ISBN 978-981-10-3170-0 (vázáno)

62 803

KAPLAN, Robert D., 1952–

Return of Marco Polo's world: war, strategy, and American interests in the twenty-first century / Robert D. Kaplan. – New York: Random House, 2018. – xiv, 280 stran.
Orbis, Vol. 62, No. 4 (2018), s. 670–673; National Interest, No. 155 (2018), s. 78–88.
ISBN 978-0-8129-8661-7 (brožováno)

62 816

KRUMREY, Jacob

The Symbolic politics of European integration: staging Europe / Jacob Krumrey. – Cham: Palgrave Macmillan, 2018. – x, 250 stran.
ISBN 978-3-319-68132-0 (vázáno)

62 858

LITERA, Bohuslav, 1950–

Od Stalina ke Gorbáčovi: mezinárodní postavení a politika komunistické supervelmoci 1945–1991 /

Bohuslav Litera. – Praha: Dokořán, 2019. – 403 stran. – (Bod).
ISBN 978-80-7363-918-1 (brožováno)

62 778

MEARSHEIMER, John J., 1947–

The Great delusion: liberal dreams and international realities / John J. Mearsheimer. – New Haven; London: Yale University Press, 2018. – xi, 313 stran. – (The Henry I. Stimson lectures series).
Foreign Affairs, Vol. 98, No. 1 (2019), s. 168–175; National Interest, No. 159 (2019), s. 75–87.
ISBN 978-0-300-23419-0 (vázáno)

62 852

NARINE, Shaun, 1966–

The New ASEAN in Asia Pacific and beyond / Shaun Narine. – Boulder; London: Lynne Rienner Publishers, 2018. – x, 308 stran.
Contemporary Southeast Asia, Vol. 40, No. 3 (2018), s. 527.
ISBN 978-1-62637-689-2 (vázáno)

62 821

POLITICAL

Political mistakes and policy failures in international relations / Andreas Kruck, Kai Oppermann, Alexander Spencer, editors. – Cham: Palgrave Macmillan, 2018. – xix, 318 stran.
ISBN 978-3-319-68172-6 (vázáno)

62 818

SCOTT, Catherine V. (Virginia)

Neoliberalism and U.S. foreign policy: from Carter to Trump / Catherine V. Scott. – Cham: Palgrave Macmillan, 2018. – xiii, 260 stran.
ISBN 978-3-319-71382-3 (vázáno)

62 829

TOZZO, Brandon

American hegemony after the great recession: a transformation in world order / Brandon Tozzo. – London: Palgrave Macmillan, 2018. – vii, 155 stran. – (International Political economy series).
ISBN 978-1-137-57538-8 (vázáno)

62 830

TUDOROIU, Theodor, 1964–

Brexit, president Trump, and the changing geopolitics of Eastern Europe / Theodor Tudoroiu. – Cham: Palgrave Macmillan, 2018. – vii, 291 stran.
ISBN 978-3-319-77919-5 (vázáno)

62 847

VRIES, Catherine E. de

Euroscpticism and the future of European integration / Catherine E. De Vries. – Oxford: Oxford University Press, 2018. – xviii, 249 stran.
ISBN 978-0-19-879338-0 (vázáno)

62 802

WALT, Stephen M., 1955–

The Hell of good intentions: America's foreign policy elite and the decline of U.S. primacy / Stephen M. Walt. – New York: Farrar, Straus and Giroux, 2018. – xii, 384 stran.
ISBN 978-0-374-28003-1 (vázáno)

62 853

YETIV, Steve A.

Challenged hegemony: the United States, China, and Russia in the Persian Gulf / Steve A. Yetiv, Katerina Oskarsson. – Stanford, California: Stanford University Press, 2018. – xii, 238 stran.
Middle East Journal, Vol. 72, No. 3 (2018), s. 529–530.
ISBN 978-1-5036-0417-9 (brožováno)

TEORETICKÉ OTÁZKY

62 777

CHOWDHURY, Arjun

The Myth of international order: why weak states persist and alternatives to the state fade away / Arjun Chowdhury. – New York: Oxford University Press, 2018. – xiv, 254 stran.
Foreign Affairs, Vol. 98, No. 1 (2019), s. 194.
ISBN 978-0-19-0-68672-7 (brožováno)

62 817

MARKS, Michael P.

Revisiting metaphors in international relations theory / Michael P. Marks. – Cham: Palgrave Macmillan, 2018. – ix, 235 stran.
ISBN 978-3-319-71200-0 (vázáno)

JAN KARLAS

Podávání zpráv v rámci lidskoprávních smluv: analýza hlavních univerzálních smluv

Klíčový vstup do monitorování implementace univerzálních lidskoprávních smluv představují národní implementační zprávy. Navzdory důležitosti těchto zpráv dochází k výrazným rozdílům v tom, do jaké míry je jednotlivé státy dodávají. Dosavadní výzkum tohoto tématu je výrazně omezený, především pokud jde o jeho empirický záběr. Tento text testuje několik vysvětlujících hypotéz, které obsahuje současná literatura zabývající se účastí států v lidskoprávních smlouvách a větší transparentností států. Empirická analýza obsažená v textu zahrnuje data z nedávného období pro všechny ústřední lidskoprávní smlouvy. Analýza přináší poznatek, že faktorem, který nejvýrazněji ovlivňuje to, jak jednotlivé státy zprávy odevzdávají, je míra odevzdávání zpráv v rámci příslušného regionu.

JOSEF MLEJNEK

Provázanost náboženství a nacionalismu v zápasu o autokefalitu ukrajinské pravoslavné církve

Studie se zaměřuje na dlouhodobý zápas o autokefalitu ukrajinského pravoslavi z hlediska vazeb mezi náboženstvím a nacionalismem. Teoreticky vychází především z přístupu Rogerse Brubakera, z jeho konceptu náboženství překrývajících se nebo provázaného s nacionalismem. Konkrétní formy provázanosti jsou však upraveny vzhledem k povaze zkoumaného případu. Identifikované formy překrývání a provázanosti se ukazují jako důležité pro pochopení jednání hlavních aktérů. Studie upozorňuje na skutečnost, že ideový základ konfliktu o autokefalitu ukrajinského pravoslavi tvoří střet dvou historicko-náboženských mytologií, které jsou příkladem provázanosti náboženství a nacionalismu a mohou výrazně spoluformovat nejen církevní či náboženskou scénu Ukrajiny a Ruské federace, ale i pojetí národní identity a hodnotové postoje obyvatel obou zemí.

NIKITA ODINTSOV

Nabucco unášený Jižním proudem: Byla sekuritizace ruského plynovodu úspěšná?

Cílem tohoto článku je zjistit, nakolik byla sekuritizace ruského plynovodu South Stream ze strany Evropské komise úspěšná. Komise chtěla, aby se dotčené členské země EU vzdaly plynovodu South Stream a podpořily konkurenční plynovod Nabucco. Diskurzivní analýza ukázala, že všechny zúčastněné země uznaly bezpečnost dodávek coby referenční objekt. Neakceptovaly však opatření nabízená Evropskou komisí, a sice přijetí nadnárodního přístupu k energetické bezpečnosti a úpravu již uzavřených mezivládních dohod s Ruskem. Místo toho tyto členské státy přišly s alternativním diskurzem, jímž se sekuritizaci aktivně bránily. Evropská komise dokázala projekt plynovodu South Stream zablokovat až po přímém, nediskurzivním zásahu proti Bulharsku, které po zahájení řízení o porušení práva projekt formálně pozastavilo. Zúčastněné země tento zásah akceptovaly, ale ne-souhlasily s ním.

AUTOŘI TOHOTO ČÍSLA

JAROLÍM ANTAL, Ph.D.,

vystudoval politologii na Univerzitě sv. Cyrila a Metoděje v Trnavě na Slovensku. Během studií strávil rok na Univerzitě Brémy. V roce 2010 byl stipendistou programu Německého spolkového sněmu (*Internationales Parlaments-Stipendium*), v rámci kterého působil pět měsíců jako spolupracovník v kanceláři poslance Franka Schäfflera v Berlíně. V letech 2010 až 2011 a později v roce 2013 působil jako výzkumný asistent na Fakultě mezinárodních vztahů Vysoké školy ekonomické v Praze (FMV VŠE). V roce 2012 byl hostujícím výzkumníkem v Centru transatlantických vztahů SAIS na Johns Hopkins University ve Washingtonu, kde prováděl výzkum v rámci doktorského studia. Titul Ph.D. získal v oboru evropských studií a mezinárodních ekonomických vztahů na FMV VŠE v Praze. V současnosti je výkonným ředitelem Centra evropských studií na VŠE. Mimo jiné se angažuje jako vyučující na katedře světové ekonomiky téže univerzity.

Mgr. MICHAL BULA

je doktorandem na katedře politologie a mezinárodních vztahů Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni, kde absolvoval i své předchozí studium. Ve svém výzkumu se zaměřuje zejména na zahraniční a bezpečnostní politiku USA nebo koncepty izolacionismu a intervencionismu v zahraniční politice států. V současné době zkoumá americkou zahraniční politiku v Africe během prezidentství George W. Bushe a Baracka H. Obamy.

Mgr. KAREL ČERNÝ, Ph.D.,

vystudoval sociologii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze a působí na Fakultě humanitních studií UK. Zabývá se historickou sociologií, teoriemi konfliktu, revoluce a sociální změny. Z věcného hlediska se zaměřuje na současný Blízký východ a také na migraci a integraci obyvatel z převážně muslimských zemí v západních společnostech včetně Spojených států a České republiky. V rámci Fulbrightova stipendia působil na Kalifornské univerzitě v Santa Barbaře (2012–2013) a byl hlavním řešitelem grantu GAČR s tematikou arabských revolucí (2013–2015). Publikoval řadu monografií, mezi jinými *Ježídové: komunita na útěku* (2017) nebo *Velká blízkovýchodní nestabilita* (2017).

Ing. RADKA HAVLOVÁ, Ph.D.,

je absolventkou Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy (politologie, mezinárodní vztahy) a Vysoké školy ekonomické v Praze (mezinárodní politika a diplomacie, psychologie), v současné době odborná asistentka na VŠE. Zabývá se zejména oblastí Blízkého východu, Asie, problematikou kultury a etnických konfliktů v mezinárodních vztazích.

doc. PhDr. JAN KARLAS, M.A., Ph.D.,

působí na katedře mezinárodních vztahů Institutu politologických studií na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy (FSV UK). V současnosti vykonává funkci vedoucího katedry. Vystudoval obor mezinárodní vztahy na FSV UK a na Central European University v Budapešti. V minulosti působil v Ústavu mezinárodních vztahů v Praze. Zabývá se globální spoluprací a institucemi.

PhDr. JOSEF MLEJNEK, Ph.D.,

působí jako odborný asistent v Institutu politologických studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy. Ve svém výzkumu se zaměřuje na přechody k demokracii, komunismus a postkomunismus a též na historii, kulturu a politiku střední a východní Evropy.

Mgr. NIKITA ODINTSOV

působí jako externí spolupracovník Ústavu mezinárodních vztahů. Ve svém výzkumu se zaměřuje na energetickou bezpečnost v EU a na oblast bývalého Sovětského svazu.

PhDr. JAN PROKEŠ

vystudoval sinologii a dějepis na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Sedmáct let pracoval pro Ministerstvo zahraničních věcí ČR a od roku 1998 do roku 2014 pracoval pro Parlament České republiky. V současné době pracuje na MZV na odboru zahraničních analýz a plánování.

PhDr. PETR (PETER) SKALNÍK, CSc.,

*politický antropolog a afrikanista, specializující se na studium státu a náčelnictví. Studoval v Praze, Leningradu a Kapském Městě. Vyučoval africká studia, sociální antropologii a politickou vědu na univerzitách v Československu a České republice, Nizozemsku, JAR, Švýcarsku, Polsku, Litvě, Francii a přednášel na pozvání v pěti kontinentech. Terénní výzkum prováděl na Kavkaze, Slovensku, v Ghaně, na jihu Afriky, v Papui Nové Guineji, na Azorách, v České republice a Polsku. Redigoval a spoluredigoval dva tucty knih, mezi nimi *The Early State* (1978), *The Study of the State* (1981), *Outwitting the State* (1989), *The Early Writings of Bronislaw Malinowski* (1993), *A Post-communist Millennium: The Struggles for Sociocultural Anthropology in Central and Eastern Europe* (2002), *Anthropology of Europe: Teaching and Research* (2005), *Studying Peoples in People's Democracies: Socialist Era Anthropology in East-Central Europe* (2005), *Postsocialist Europe: Anthropological Perspectives from Home* (2009), *Africanists on Africa: Current Issues* (2010), *Africa: Power and Powerlessness* (2011), *Actors in Contemporary African Politics* (2013), *Anthropology as Social Critique: Its Public Role in the Globalized World* (2018), *Mutual Impact: Conflict, Tensions and Cooperation in Opole Silesia* (2018). V letech 1992–1997 byl velvyslancem ČSFR/ČR v Libanonu; 2003–2013 viceprezident Mezinárodní unie antropologických a etnologických věd. Rytíř Řádu akademických palem.*

Mgr. LUBOMÍR ZVADA

vystudoval politologii a v současnosti je doktorandem na katedře politologie a evropských studií Univerzity Palackého v Olomouci. Autor se zabývá problematikou Státu Izrael, Blízkého východu, izraelsko-palestinského konfliktu, soudobých dějin Evropy a politikou států zemí V4. V průběhu studií absolvoval několik studijních a výzkumných pobytů na univerzitách v Jeruzalémě, Haifě či Varšavě.

AUTHORS OF THIS ISSUE

JAROMÍR ANTAL, Ph.D.,

holds a Bachelor's and a Master's degree in Political Science from UCM University in Trnava, Slovakia. During his studies, he spent one year at the Institute for Intercultural and International Studies, the University of Bremen. In 2010, he took part in the International Parliamentary Scholarship Program, where he worked as a Fellow of the German Parliament for five months in the Office of MP Frank Schäffler in Berlin. From 2010 to 2011 and later in 2013, Mr. Antal was a Research Fellow for the Faculty of International Relations at the University of Economics (FIR VŠE), Prague. In 2012 he was a visiting fellow at the Center for Transatlantic Relations, SAIS, Johns Hopkins University in Washington, D.C. He obtained his Ph.D. in European Studies / International Economic Relations at the FIR VŠE in 2014. Currently he is director of the Centre of European Studies at the University of Economics, Prague. He also teaches at the Department of World Economy at the same university.

MICHAL BULA

is a Ph.D. student at the Department of Political Science and International Relations, the Faculty of Arts, the University of West Bohemia, where he also completed his previous studies. In his research he focuses mainly on US foreign and security policy or on the concepts of isolationism and interventionism in the foreign policy of states. Currently, he is analyzing the American foreign policy in Africa during the presidencies of G. W. Bush and B. H. Obama.

KAREL ČERNÝ, Ph.D.,

*is a sociologist from the Faculty of Humanities at Charles University in Prague. In his research, he focuses on historical sociology, theories of social conflict, revolutions, and social change. His research interests are the contemporary Middle East and migration, and the integration of people from predominantly Muslim societies in the West, including the United States and the Czech Republic, in comparative perspectives. He was a Fulbright fellow at the University of California in Santa Barbara (2012–2013) and was responsible for a research grant awarded by the Czech Science Foundation for a project focusing on Arab revolutions (2013–2015). His recent monographs include *Yazidis: A Community on the Run* (2017) and *Instability in the Middle East* (2017).*

RADKA HAVLOVÁ, Ph.D.,

graduated from the Faculty of Social Sciences of Charles University (majoring in Political Science and International Relations) and also from the University of Economics Prague (majoring in International Relations and Diplomacy, and Psychology). She is currently a research assistant at the University of Economics Prague. She focuses on the Middle East, Asia, and culture and ethnic conflicts in international relations.

JAN KARLAS, Ph.D.,

works at the Department of International Relations of the Institute of Political Studies of the Faculty of Social Sciences, Charles University, Prague. Currently, he serves as the Head of the Department. He graduated from the International Relations program at the Faculty of Social Sciences, Charles University, and from the International Relations and European Studies program at Central European University in Budapest. Previously, he worked as a research fellow in the Institute of International Relations in Prague. In his research, he deals with global cooperation and institutions.

JOSEF MLEJNEK, Ph.D.,

works as an assistant professor at the Institute for Political Studies, the Faculty of Social Science, Charles University, Prague. His research focuses on transitions to democracy; communism and post-communism; and the history, culture and politics of Central and Eastern Europe.

NIKITA ODINTSOV

is an associate researcher at the Institute of International Relations, Prague. His research focuses on energy security in the EU and the former Soviet Union.

JAN PROKEŠ

studied Sinology and history at the Faculty of Arts of Charles University in Prague. For seventeen years he worked for the Czech Ministry of Foreign Affairs and from 1998 to 2014 he worked for the Parliament of the Czech Republic. He is currently working at the Foreign Policy Analyses and Planning Department at the Czech Ministry of Foreign Affairs.

PETR (PETER) SKALNÍK

*is a political anthropologist and Africanist specialising in state and chiefdom studies. He was educated in Prague, Leningrad and Cape Town. He taught African Studies, Social Anthropology, and Political Science at universities in Czechoslovakia and the Czech Republic, the Netherlands, South Africa, Switzerland, Poland, Lithuania, and France, and gave invited lectures on five continents. He did fieldwork in the Caucasus, Slovakia, Ghana, southern Africa, Papua New Guinea, the Azores, the Czech Republic, and Poland. He edited or co-edited two dozen books, including *The Early State* (1978), *The Study of the State* (1981), *Outwitting the State* (1989), *The Early Writings of Bronislaw Malinowski* (1993), *A Post-communist Millennium: The Struggles for Sociocultural Anthropology in Central and Eastern Europe* (2002), *Anthropology of Europe: Teaching and Research* (2005), *Studying Peoples in People's Democracies: Socialist Era Anthropology in East-Central Europe* (2005), *Postsocialist Europe: Anthropological Perspectives from Home* (2009), *Africanists on Africa: Current Issues* (2010), *Africa: Power and Powerlessness* (2011), *Actors in Contemporary African Politics* (2013), *Anthropology as Social Critique: Its Public Role in the Globalized World* (2018), and *Mutual Impact: Conflict, Tensions and Cooperation in Opole Silesia* (2018). In 1992–1997 he served as the Ambassador of Czechoslovakia / the Czech Republic to Lebanon. In 2003–2013 he was the Vice-President of the International Union of Anthropological and Ethnological Sciences. He was also awarded the Chevalier dans l'Ordre des Palmes Académiques.*

LUBOMÍR ZVADA

studied Political Science at the Department of Politics and European Studies, Palacký University in Olomouc, Czech Republic. Currently he is doing a Ph.D. at Palacký University. The author's academic interests concern Zionism, post-Zionism, Israel and the Middle East, the Israeli-Palestinian conflict, contemporary European history and the politics of the Visegrad Group. During his studies he visited universities in Jerusalem, Haifa and Warsaw.